

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Genel Psikoloji Bilim Dalı

**REAKTİF VE PROAKTİF ANNE DUYARLILIĞI İLE OLUMLU
SOSYAL DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ
AÇIKLAYAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ**

Gülpeembe YÜCEOL AKŞİT

Doktora Tezi

Ankara, 2024

REAKTİF VE PROAKTİF ANNE DUYARLILIĞI İLE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLAR
ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ AÇIKLAYAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Gülperme YÜCEOL AKŞİT

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Genel Psikoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Gülpembe YÜCEOL AKŞİT tarafından hazırlanan “Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkileri Açıklayan Faktörlerin İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 11/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Melike SAYIL (Başkan)

Prof. Dr. Zehra UÇANOK (Danışman)

Prof. Dr. Ayşen GÜRE (Üye)

Doç. Dr. İrem METİN ORTA (Üye)

Doç. Dr. A. Berna AYTAÇ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

İmza

Gülpeembe YÜCEOL AKŞİT

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Zehra UÇANOK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gülpembe YÜCEOL AKŐIT

İTHAF

*Canım Annem ve
Biricik Oğlum'a*

TEŞEKKÜR

Hacettepe Üniversitesi'ndeki lisansüstü eğitim hayatım boyunca bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana öğrettikleri, tez süresince sağladığı rehberlik, akademik bakış açısı ve beni hep daha da ileriye taşımak için verdiği emek nedeniyle değerli danışmanım Prof. Dr. Zehra Uçanok'a çok teşekkür ederim. Doktora eğitimimin, anneliğimin ilk zamanlarına denk gelmesiyle yaşadığım zorluklarda gösterdiği anlayış ve şefkatli tutumuyla beni toparladığı ve bu sayede tezimi tamamlayabildiğim için kendisine ayrıca teşekkür ederim.

Doktora eğitimim sırasında, kendisinden aldığım derste zihnime düşen tez konumu olgunlaştırmamda sağladığı destek, lisansüstü eğitimim boyunca bana öğrettikleri ve Tez İzleme Komitesinde yer alarak verdiği geri bildirimler ve öneriler için Doç. Dr. Berna Aytaç'a teşekkür ederim.

Tez İzleme Komitesinde yer alarak çalışmama katkı sunan değerli hocam Doç. Dr. İrem Metin Orta'ya teşekkür ederim.

Tez savunma sınavımda yer alarak değerli görüşlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Melike Sayıl ve Prof. Dr. Ayşen Güre'ye, tezimi okuyan ve geri bildirimlerini benimle paylaşan yedek jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Şule Selçuk'a da çok teşekkür ederim.

Veri toplama sürecinde yer alan tüm Hacettepe Psikoloji Bölümü öğrencilerine ve şimdi mezun olmuş öğrencilere teşekkür ederim. Tez sürecinde psikolojik olarak yorulduğumda ve her düştüğümde sıcacık ve şefkatli kollarıyla beni kaldıran oda arkadaşlarım Aslı Yörük ve Damla Tufan'a; Hacettepe'deki hayatımda samimi ve pozitif enerjisini hep hissettiğim arkadaşım Ayşe Tuna'ya; şu an ayrı düşsek de Ankara'daki akademik hayatımın renkli dostları Dr. Öğr. Üyesi Fatma Oktay, Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Çapar Taşkesen ve Bükre Kahramanol'a (Dr. Öğr. Üyesi yükleniyor) teşekkür ederim.

Bir yandan telaşla tez araştırmamızın bulgularını tartışırken bir anda durup çocuklarımızın gece nasıl uyumadığına, atak ve diş dönemlerine dertlendiğimiz ama sonunda birlikte başarabildiğimiz arkadaşım Dr. Suzan Çen Yağız'a teşekkür ederim.

Bir kız kardeşim olmadığı için zaman zaman hayıflanırdım, ama şimdi Ankara'dan bir kız kardeş kazanmış olarak ayrılıyorum. Canım kız kardeşim Gözde Nur Göksu'ya teşekkür ederim.

Yeri doldurulamaz dostlarım Gülben, Dilber, Orçun ve Adil'e çok teşekkür ederim.

Kendisi de tıpkı benim gibi zorlu bir doktora tez sürecinin içinden geçerken, bir yandan oğlumuzu büyütmeye de çalıştığımız dönemdeki desteği için eşim Bekir Akşit'e teşekkür ederim.

35 yıllık hayatımda hep arkamda olarak sonsuz destek ve şefkatlerini hissettiğim canım annem, babam ve kardeşime teşekkür ederim. Canım annem, önce tez konumu ortaya çıkarmamda ilham kaynağım oldun, sonra oğlumun gözüm kapalı sana emanet edebildiğim için tezimi bitirmemdeki en büyük gücüm oldun. Emeğin için sonsuz teşekkürler.

Sevgisiyle kalbimi büyüten, beni kendi gücüme inandıran, gülen yüzü içime ışık olan, eğlenceli, biricik oğlum Atlas Mete'ye teşekkür ederim.

Ve tezime katılım gösteren tüm anne ve çocuklarına minnettarım. Onların desteği ve katkıları olmadan bu tez ortaya çıkamazdı. Teşekkürler.

Gülpembe YÜCEOL AKŞİT

Ankara, 2024

ÖZET

YÜCEOL AKŞİT, Gülpenbe. *Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkileri Açıklayan Faktörlerin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Araştırmanın temel amacı, okul öncesi dönemde çocuğa sahip annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan faktörleri (anneye ve çocuğa ait) incelemek; bunun yanı sıra reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranış türleri arasındaki ilişkileri aracı ve düzenleyici etkiler çerçevesinde değerlendirmektir. Bu kapsamda çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolü; çocuğun cinsiyeti ve mizacının düzenleyici rolü araştırılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak, ön çalışma kapsamında anne bildirmine dayalı Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği geliştirilmiş ve psikometrik özellikleri sınanmıştır.

Ön çalışma, 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan 292 anne ($Ort.yaş = 35.13$, $S = 4.70$) ile yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin 16 madde ve 2 alt boyuttan oluştuğunu; geçerli ve güvenilir psikometrik özelliklere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ana çalışmanın örneklemini 280 anne ($Ort.yaş = 34.18$, $S = 4.88$) ve çocuğu ($Ort.yaş = 55.26$ ay, $S = 10.57$, %54.6'sı kız) oluşturmuştur. Tüm ölçümler annelerden alınan öz bildirimler kullanılarak değerlendirildi. Yalnızca çocuğun duygu anlama becerisi araştırmacı tarafından uygulanan bir görev kullanılarak değerlendirilmiştir. Ana çalışmanın bulguları, ailedeki çocuk sayısının, annenin özerk benlik kurgusunun, zihinsel durumlara ilgi ve merakının ve çocuğun sosyal mizacının *reaktif duyarlılığı* pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Buna karşın, ailedeki çocuk sayısı, annenin ilişkisel benlik kurgusu, zihinsel durumlar hakkındaki kesinliği, zihinsel durumlara ilgi ve merakı ve çocuğun duygusal mizacı *proaktif duyarlılığı* pozitif yönde, annenin eğitim düzeyi ve özerk benlik kurgusu ise negatif yönde yordamıştır. Elde edilen bulgulara göre, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri yardım etme ve rahatlatmayı doğrudan yordamıştır. Ancak annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, paylaşma davranışını çocuğun duygu anlama becerisi üzerinden dolaylı olarak yordamıştır. Ayrıca çocuğun mizacı ve cinsiyeti, reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynamıştır. Elde edilen bulgulara göre, çocuğun hareketli ya da sosyal mizaç özelliğini daha fazla sergilemesi reaktif duyarlılığın; duygusal mizaç özelliğini daha fazla sergilemesi ise proaktif duyarlılığın olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisini düzenlemiştir. Son olarak, kız çocukları için sergilenen reaktif duyarlılık eğilimleri, erkek çocuklar için sergilenen proaktif duyarlılık eğilimleri olumlu sosyal davranışları artırmıştır.

Anahtar Sözcükler

Anne duyarlılığı, reaktif ve proaktif eğilimler, kültürel benlik kurgusu, zihinselleştirme, duygu anlama, olumlu sosyal davranış, mizaç, cinsiyet, erken çocukluk dönemi

ABSTRACT

YÜCEOL AKŞİT, Gülpenbe. *The Investigation of the Factors That Explain The Relationship Between Reactive and Proactive Maternal Sensitivity and Prosocial Behaviors*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2024.

The main aim of the study is to examine the factors (related to both the mother and the child) that explain the reactive and proactive sensitivity tendencies of mothers with preschool-aged children. Additionally, the study aims to assess the relationships between reactive and proactive maternal sensitivity and the child's prosocial behavior within the framework of mediation and moderation effects. Specifically, the mediating role of the child's emotion understanding skills and the moderating roles of the child's gender and temperament. In line with the study's objectives, the Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale, based on maternal reports, was first developed and its psychometric properties were tested in a preliminary study.

The preliminary study was conducted with 292 mothers ($M = 35.13$, $SD = 4.70$) with children aged between 3 and 6 years. The results of the preliminary study revealed that the Reactive and Proactive Maternal Sensitivity Scale, consisting of 16 items and 2 sub-dimensions, has valid and reliable psychometric properties. A total of 280 mothers ($M = 34.18$, $SD = 4.88$) and their children ($M = 55.26$, $SD = 10.57$, 54.6% girls) participated in the main study. All measurements were evaluated by using self-report obtained from mothers. Only child's emotional understanding was evaluated by using a task that implemented by researcher. The findings showed number of children, mother's autonomous self-construal, mother's interest and curiosity in mental states, and child's social temperament positively predicted *reactive sensitivity*. On the other hand, number of children, mother's relational self-construal, mother's certainty about mental states, interest and curiosity in mental states, and child's emotional temperament positively predicted *proactive sensitivity*, whereas mother's educational level and autonomous self-construal negatively predicted it. The mother's reactive and proactive sensitivity directly predicted helping and comforting. Sensitivity tendencies did not predict sharing directly, but indirectly through the child's emotions understanding. The child's tendency to exhibit higher levels of active or social temperament moderated the effect of reactive sensitivity on prosocial behaviors, while the tendency to display higher levels of emotional temperament moderated the influence of proactive sensitivity on prosocial behaviors. Finally, reactive sensitivity for girls and proactive sensitivity for boys were associated with an increase in prosocial behaviors.

Keywords

Maternal sensitivity, reactive and proactive tendencies, cultural self-construal, mentalisation, emotion understanding, prosocial behavior, temperament, gender, early childhood

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
İTHAF	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. ANNE DUYARLILIĞI: REAKTİF VE PROAKTİF EĞİLİMLER	3
1.1.1. Anne ile İlişkili Faktörler	8
1.1.1.1. Annenin Sosyoekonomik Özellikleri	8
1.1.1.2. Annenin Kültürel Benlik Kurgusu	11
1.1.1.3. Annenin Zihinselleştirme Özellikleri	13
1.1.1.4. Annenin Gelişimsel (Niş) Öyküsü	16
1.1.2. Çocuk ile İlişkili Faktörler	17
1.1.2.1. Çocuğun Yaşı	17
1.1.2.2. Çocuğun Cinsiyeti	18
1.1.2.3. Çocuğun Mizacı	19

1.2. ANNE DUYARLILIĞI İLE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ARACI VE DÜZENLEYİCİ ETKİLER	21
1.2.1. Anne Duyarlılığı İle Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü	25
1.2.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü.....	27
1.2.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü	30
1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI	32
2. BÖLÜM: YÖNTEM	36
2.1. ÖN ÇALIŞMA.....	36
2.1.1. Örneklem	36
2.1.2. Veri Toplama Araçları.....	38
2.1.2.1. Demografik Bilgi Formu	38
2.1.2.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Geliştirilmesi .	38
2.1.2.3. Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği	40
2.1.2.4. Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği-Kısa Formu	40
2.1.2.5. Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği	41
2.1.2.6. Ebeveyn Amaçları Ölçeği	42
2.1.2.7. Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği (DASÖ).....	42
2.1.3. İşlem	43
2.2. ANA ÇALIŞMA	43
2.2.1. Örneklem	43
2.2.2. Veri Toplama Araçları.....	45
2.2.2.1. Anneye Ait Ölçümler	45
2.2.2.1.1. Demografik Bilgi Formu.....	45
2.2.2.1.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği	45
2.2.2.1.3. Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği	45

2.2.2.1.4. Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği-Kısa Formu	46
2.2.2.1.5. Gelişimsel Niş Ölçeği	47
2.2.2.1.6. Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği (DASÖ-21) ...	48
2.2.2.2. Çocuğa Ait Ölçümler	48
2.2.2.2.1. Çocuk Mizaç Ölçeği (ÇMÖ).....	48
2.2.2.2.2. Olumlu Sosyal Davranış Ölçeği.....	49
2.2.2.2.3. Duygu Kavrama Testi	49
2.2.3. İşlem	50
3. BÖLÜM: BULGULAR.....	52
3.1. ÖN ÇALIŞMAYA AİT BULGULAR.....	52
3.1.1. Veri Temizleme ve Temel İstatistiksel Sayıtların İncelenmesi.....	52
3.1.2. Verilerin Analizi.....	53
3.1.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Yapı Geçerliğine Yönelik Bulgular	53
3.1.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Ölçüt-Bağıntılı Geçerliğine Yönelik Bulgular.....	58
3.1.5. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Güvenirlik Bulguları ...	59
3.1.6. Betimsel Analiz Bulguları	59
3.2. ANA ÇALIŞMAYA AİT BULGULAR.....	60
3.2.1. Veri Temizleme ve Temel İstatistiksel Sayıtların İncelenmesi.....	60
3.2.2. Veri Analizi	61
3.2.3. Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler	63
3.2.3.1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonel İlişkiler	66
3.2.4. Araştırma Soruları ve Hipotezlere İlişkin Analizler.....	69
3.2.4.1. Reaktif Anne Duyarlılığını Yordayan Değişkenler.....	69
3.2.4.2. Proaktif Anne Duyarlılığını Yordayan Değişkenler	70

3.2.4.3. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü.....	72
3.2.4.4. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü.....	75
3.2.4.5. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü.....	79
4. BÖLÜM: TARTIŞMA.....	88
4.1. ÖN ÇALIŞMAYA AİT BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	88
4.2. ANA ÇALIŞMAYA AİT BULGULARIN TARTIŞILMASI	91
4.2.1. Betimsel ve Karşılaştırmalı Analiz Sonuçlarının Tartışılması	91
4.2.1.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Elde Edilen Farklılıklar	91
4.2.1.2. Çocuğun Cinsiyetine Göre Elde Edilen Farklılıklar	94
4.2.1.3. Araştırmada Ele Alınan Değişkenler Arasındaki İlişkiler	95
4.2.2. Araştırma Soruları ve Temel Hipotezlerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	100
4.2.2.1. Reaktif Anne Duyarlılığının Belirleyicileri	100
4.2.2.2. Proaktif Anne Duyarlılığının Belirleyicileri	103
4.2.2.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü.....	107
4.2.2.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü.....	113
4.2.2.4.1. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Hareketli Mizacı Arasındaki Etkileşim.....	113
4.2.2.4.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Sosyal Mizacı Arasındaki Etkileşim	115
4.2.2.4.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Duyusal Mizacı Arasındaki Etkileşim	116

4.2.2.4.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü.....	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	129
EK 1. PİLOT ÇALIŞMA	146
EK 2. ORİJİNALLİK RAPORU	149
EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ	151

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Annelerin Demografik Özellikleri (Ön Çalışma)	37
Tablo 2. Annelerin Demografik Özellikleri (Ana Çalışma)	44
Tablo 3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Faktör Yapısı, Açıklanan Varyans, Özdeğer ve İç Tutarlık Katsayıları.....	55
Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arası Korelasyonlar.....	59
Tablo 5. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistik ve Analiz Sonuçları	63
Tablo 6. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları	68
Tablo 7. Annelerin Reaktif Duyarlılığını Yordayan Faktörler.....	70
Tablo 8. Annelerin Proaktif Duyarlılığını Yordayan Faktörler.....	71
Tablo 9. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Yardım Etme Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları	84
Tablo 10. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Paylaşma Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları.....	85
Tablo 11. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Rahatlatma Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları.....	86
Tablo 12. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları	87
Tablo 13. Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolar'a Verilen Reaktif ve Proaktif Duyarlılık Yanıtlarının Dağılımları.....	148

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.	Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılık Özelliklerini Yordayan Faktörler	8
Şekil 2.	Önerilen Model: Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü	27
Şekil 3.	Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü.....	30
Şekil 4.	Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü.....	32
Şekil 5.	Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği İki Boyutlu Modeli	57
Şekil 6.	Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranış Türleri Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü	74
Şekil 7.	Çocuğun Yardım Etme Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	75
Şekil 8.	Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	76
Şekil 9.	Çocuğun Paylaşma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Sosyallik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	77
Şekil 10.	Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	78
Şekil 11.	Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Duygusallık Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	79
Şekil 12.	Çocuğun Paylaşma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	80
Şekil 13.	Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	81

Şekil 14. Çocuğun Yardım Etme Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	82
Şekil 15. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280).....	83

GİRİŞ

İnsan yavrusunun hayatta kalması için diğer canlı türlerine kıyasla daha uzun süre yakın bakıma ihtiyacının olması nedeniyle, insan beyni kişiler arası ilişkiler temelinde şekillenmiştir. Bu ilişkilerin içinde ilk ve en yoğun olan ilişki ise anne babayla veya diğer bakım verenle olan etkileşimdir. Çocuk ile bakım veren arasındaki en derin duygusal bağ olarak tanımlanan bağlanma, erken dönemdeki deneyimler temelinde gelişir ve yaşamın sonraki dönemlerindeki birçok gelişimsel sonuçla yakından ilişkilidir (Sümer, 2012). Batı ülkelerinde yapılan kapsamlı meta-analiz çalışmaları (örn., van IJzendoorn ve ark., 2004), anne duyarlılığının çocuklardaki bağlanma güvenliğini açıklayan önemli bir ebeveyn özelliği olduğunu göstermiş; Türkiye’de yürütülen araştırma bulguları da ilgili sonuçları desteklemiştir (Sümer ve ark., 2008). Bağlanma Kuramı alanyazınında duyarlılık, temel olarak çocuğun işaretlerinin farkında olma, bu işaretlere uygun ve zamanında yanıt verme olarak tanımlanmıştır (Ainsworth ve ark., 1978). Ancak bu tanımlamanın Batılı kültürlerin özelliklerini temsil ettiğine vurgu yapılmış, farklı kültürlerde zamanında ve uygun olma ile ilgili anlamın farklılaşabileceğine dikkat çekilmiştir (Rothbaum ve Morelli, 2005). Farklı kültürlerde yürütülen araştırmalardan elde edilen bulgular duyarlılık ile ilgili olarak tepkisel/yanıt verme (*reactive*) yerine ileriye dönük/öngörme (*proactive/anticipatory*) şeklinde duyarlılığa işaret etmektedir (Rothbaum ve Morelli, 2006; Rothbaum ve ark., 2000). Bebeğin işaretlerine verilen yanıtın reaktif ya da proaktif olması, bireyci ya da toplulukçu kültürel değerleri ve bu değerlerle ilişkili sosyalleştirme hedeflerini yansıtmaktadır. Farklı görgül çalışmalar Batılı kültürlerdeki annelerin çocukları için özerklik, keşfetme, kendini ortaya koyma gibi değerleri daha önemli bulmalarına bağlı olarak, çocuklarının işaretlerine reaktif duyarlılık eğilimi gösterdiklerini, Batılı olmayan kültürlerdeki annelerin ise çocuklarının bağımlı, uyumlu, empatik olma gibi değerlere sahip olmasını hedefledikleri için proaktif duyarlılık eğilimleri gösterdiğini ortaya koymuştur (Rothbaum ve ark., 2007; Song ve ark., 2023; Vu, 2018; Yamaguchi, 2004; Ziehm ve ark. 2013). Bakım veren duyarlılığı ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkilerin kültürel bağlama göre farklılaşabileceğine yönelik tartışmalar halen devam etmektedir (Keller ve ark., 2018; Mesman ve ark., 2018).

Türkiye’de bağımlı, ilişkisel ve uyumlu olma gibi toplulukçu değerler önemini korumakla birlikte, yaşanan ekonomik ve demografik değişimler, özerklik ve bağımsızlık gibi bireyci değerleri de giderek daha önemli hale getirmiştir (Göregenli, 1995; İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 1985; 1990; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010). Türkiye gibi beraberlik kültürüne sahip toplulukçu kültürlerde modernleşme ile birlikte geleneksel, bağımlı bir aile modelinden bağımsız bir modele geçiş yerine sentez bir yapı ortaya çıkmış (psikolojik/duygusal bağlı) ve özerk-ilişkisel benlik gelişimi desteklenmiştir. Kağıtçıbaşı, (2012), Türkiye’nin bu özelliğinin araştırmacılar için evrensel olduğu varsayılan bazı kuramları sınama için önemli bir fırsat olduğuna vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda, mevcut tez çalışmasında annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri konusunda ilgili yazında devam eden evrensellik tartışmasına katkı sunmak hedeflenmiştir.

Yukarıda aktarılan alanyazın kapsamında bu çalışmanın amacı Türkiye kültüründe reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini belirleyen faktörleri incelemektir. Bu doğrultuda ilk olarak reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini erken çocukluk döneminde anne bildirimine dayalı olarak değerlendirmeye yönelik bir ölçüm aracı geliştirilmesi ve Türkiye örneğinde psikometrik özelliklerinin sınanması hedeflenmiştir. Daha sonra, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin ortaya çıkmasını belirleyen anne ve çocukla ilişkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Son olarak ise reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Erken çocukluk döneminde olumlu sosyal davranışın alan bağımlı yapısının (yardım etme, paylaşma ve rahatlatma) incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Brownell ve ark., 2016; Dunfield, 2014; Eisenberg ve ark., 2015). Bu doğrultuda mevcut tez çalışmasında, olumlu sosyal davranış farklı alt boyutlar temelinde ele alınmıştır. Ayrıca reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile olumlu sosyal davranış boyutları arasındaki ilişkide çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolü; çocuğun mizacı ve cinsiyetinin düzenleyici rolü incelenmiştir.

Bu bölümde öncelikle araştırmanın kuramsal çerçevesine, bu çerçeve kapsamında incelenen değişkenlere ve değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik bilgi verilmiş, daha sonra araştırmanın amacı ve bu amaç doğrultusunda önerilen hipotezler ve belirlenen araştırma soruları sunulmuştur.

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ANNE DUYARLILIĞI: REAKTİF VE PROAKTİF EĞİLİMLER

John Bowlby (1969), çocuğun temel bakım vereniyle kurduğu ilişkinin ileri yaş dönemlerindeki psikolojik sağlığı ve uyumu üzerinde önemli sonuçları olduğu ve kurulan bu ilişkinin evrimsel temelleri olduğunu ileri sürmüştür. Harlow ve Zimmermann (1958) bağlanmanın yalnızca hayatta kalmak için beslenme amacıyla ortaya çıkmadığını, duygusal temelinin olduğunu ve yakınlığın, temasın çok kritik olduğunu ortaya koymuştur. Ainsworth ve arkadaşlarının (1978) Uganda ve Baltimore'da yürüttüğü ilk deneysel çalışmalar ise bağlanma kuramı alanyazınına bireysel farklılıkların incelenmesi açısından katkılar sunmuştur.

Bağlanma kuramı ve dayandığı hipotezlerin sıklıkla araştırılmasının nedeni olarak kuramın evrensel olması gösterilmektedir (Rothbaum ve ark., 2007). Bağlanmanın öncülleri (örn., duyarlılık), sonuçları (örn., sosyal yeterlilik/yetkinlik) ve güvenli bağlanmanın doğası açısından kültürel benzerlikler ortaya konulmuştur (de Wolff ve van IJzendoorn, 1997). Bütün bebeklerin kültürden bağımsız olarak bir bakım verene bağlanması, olası bir tehlike durumuna karşı bebeğe yakın ve ulaşılabilir olma, bebeğin etrafını keşfederken bakım verenini güvenli üs olarak algılaması, bebeğin bağlanma figüründen uzaklaştığında fizyolojik ve duygusal olarak strese girmesi bağlanma kuramının evrensel olma özelliğine vurgu yapmaktadır (Grossmann ve ark., 2005). Bunun yanı sıra farklı kültürlerde bakım veren duyarlılığı ile güvenli bağlanma arasında anlamlı ilişkiler ortaya koyan görgül çalışmalar kuramın duyarlılık hipotezini destekleme açısından önemlidir (Ekmekçi ve ark., 2015; Emmen ve ark., 2012). Buna karşın, evrensel olduğu vurgulanan yapıların (duyarlılık, sosyal yeterlilik, güvenli bağlanmanın doğası) farklı kültürlerde incelenmesi sonucunda elde edilen farklılıklar, bağlanmanın rolünü değerlendirmeyi önemli hale getirmiştir (Park ve ark., 2012; Posada ve ark., 2016; Rothbaum ve ark., 2007; Rothbaum ve ark., 2000; Song ve ark., 2023; Ziehm ve ark., 2013). Dolayısıyla bu tür araştırmalar insan gelişiminde evrensel bir norm yaratmanın

doğru olmadığına ve kültüre duyarlı çalışmalar ile bağlanma kuramının zenginliğine katkı sağlamaya vurgu yapmaktadır. Ayrıca bağlanma kuramının dayandığı temel biyolojik eğilimleri reddetmek yerine biyoloji ve kültürün ayrılmaz ve iç içe geçmiş yapılar olduğunu kabul etmenin öneminden söz edilmektedir (Rothbaum ve ark., 2000).

Temel antropolojik yaklaşımların ileri sürdüğü üzere kültür, bireyin zihninde doğuştan vardır ve bireyin çevresine nasıl uyum sağlayacağını belirler. Triandis (1972), bireyin zihinsel kültürel modelleri olarak tanımlanan özerk ve ilişkisel benlik kurgularının, bireyin içine doğduğu bireyci ve toplulukçu kültürel özellikler doğrultusunda etkin hale geldiğini ifade etmiştir. Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumsal değişimlere vurgu yapan Kağıtçıbaşı (1996) ve İmamoğlu (2003), benlik düzeyinde modeller öne sürmüştür. Kağıtçıbaşı'na göre (1996) günümüzde normatif bireycilik ve toplulukçuluk kavramlarından, benlikle ilgili tanımlamalara doğru değişim yaşanmıştır. Ayrıca modernleşme ile toplulukçuluktan bireyciliğe doğru keskin bir geçiş yerine iki değeri de içselleştiren bir yapı karşımıza çıkmaktadır. İmamoğlu (2003) bu bulguları desteklemiş, bireyin hem özerklik hem de ilişkisel ihtiyaçının olduğunu ve sağlıklı olanın iki benlik kurgusunun birlikte var olması olduğunu öne sürmüştür. Benlikle ilgili bu kültürel farklılıklar, bireylerin ebeveynlik bilişlerini ve pratiklerini belirlemede etkili olmaktadır. Ebeveyn bilişlerini ele almada önemli perspektiflerden biri Gelişimsel Niş Modeli'dir (Super ve Harkness, 1986). Bu model, çocuğun gelişiminin birbiriyle ilişkili ve kültürel olarak yapılanmış üç alt sisteme gömülü olduğunu altını çizmektedir. Bu alt sistemler fiziksel ve sosyal düzenlemeler (örn. okul, ev), çocuk bakımıyla ilgili gelenekler (örn., çocuğun eğitime katılım düzeyi) ve bakım verenlerin kişisel inançlarından (örn., özerklik, itaat) oluşmaktadır. Gelişimsel nişin üç alt sistemi arasında bakım verenin inançları, toplumun baskın kültürel değerlerine daha fazla duyarlıdır. Bakım veren inançları ise çocuk bakımıyla ilgili gelenekleri ve çocuğun sosyal ortamının düzenlemelerini kapsayacak biçimde çocuğun gelişimi üzerinde etkilidir (Super ve Harkness, 1986). Araştırmacılar ebeveyn davranışlarının ve bilişlerinin, kültürün normlarına uygun şekilde belirlendiğine, bunun yanı sıra ebeveynin kendi içselleştirdiği kültürel modelin de belirleyici olduğuna vurgu yapmışlardır. Ebeveyn bilişleri, ebeveynlerin çocuklar, aile ve ebeveyn olarak kendileri ile ilgili taşıdıkları kültürel modellerdir ve *ebeveyn etnoteorileri* olarak da adlandırılır (Harkness ve Super, 2020;

Super ve Harkness, 1986). Benlikle ilişkili diğer kültürel modeller gibi, ebeveyn etnoteorileri de sıklıkla örtüktür; ebeveynlere düşünce ve davranış için olası en doğal ve doğru yolu sunmaktadır. Aynı zamanda ebeveyn davranışlarını yönlendiren güçlü motivasyonel özellikleri içermektedir (Harkness ve Super, 2006). Ebeveyn etnoteorileri, çocuklara yönelik sosyalleştirme hedeflerini ve bu hedeflere uygun ebeveynlik uygulamalarını belirleyerek çocuğun optimal gelişimini hedeflemektedir (Harkness ve Super, 2020). Bu doğrultuda, bakım veren duyarlılığı da ebeveyn etnoteorileri ve pratikleri yoluyla şekillenerek, bakım veren ile çocuk arasında kurulan bağlanma ilişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi, bakım veren duyarlılığı, temel olarak çocuğun ihtiyaç ve işaretlerine uygun ve zamanında yanıt verme olarak tanımlanmaktadır (Ainsworth ve ark., 1978). Bakım verenin çocuğun duygu durumuyla uyumu, çocuğun fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ulaşılabilir olması ve iletişimlerinin karşılıklı oluşu (reciprocity) duyarlılığının önemli göstergeleri arasındadır (Bowlby, 1969; Drake ve ark. 2007). Kivijärvi ve arkadaşları (2001), duyarlılığı annenin duygusal olarak hazır bulunması, bebeğinin ipuçlarına uygun şekilde yanıt verebilmesi, çevreyi yapılandırabilmesi, bebeğiyle oynarken bağ kurabilmesi ve keyif alması olarak tanımlamışlardır. Mills-Koonce ve arkadaşları (2007) ise anne duyarlılığını, bebeğin farklı duygu durumları karşısında annenin kendini düzenleme becerileri olarak ele almıştır. Bağlanma güvenliğinin en önemli belirleyicilerinden biri olduğu belirtilen anne duyarlılığı (De Wolff ve van IJzendoorn, 1997; van IJzendoorn ve Sagi, 1999), çocukların sosyoduygusal yeterlikleri için kritik bir faktördür (Grusec ve Davidov, 2010). Bakım veren duyarlılığı, sağlıklı ebeveyn ve çocuk ilişkisinin temel bir bileşeni olarak kabul edilir ve çocuğun duygu düzenleme (örn., Leerkes ve ark., 2009), olumlu sosyal eğilimleri (örn., Newton ve ark., 2016), dil gelişimi ve problem çözme becerileri (örn., Lemelin ve ark., 2006) ile pozitif yönde; içselleştirme ve dışsallaştırma sorun davranışları ile negatif yönde ilişkilidir (örn., Cooke ve ark., 2022).

Bakım veren duyarlılığı üzerine yürütülen araştırmalar, duyarlılığı evrensel bir yapı olarak ele almış ve bakım veren duyarlılığının ifadesi ve işlevine ilişkin kültürel özellikler göz ardı edilmiştir. Bağlanma alanyazınında bakım veren duyarlılığının evrenselliği ve

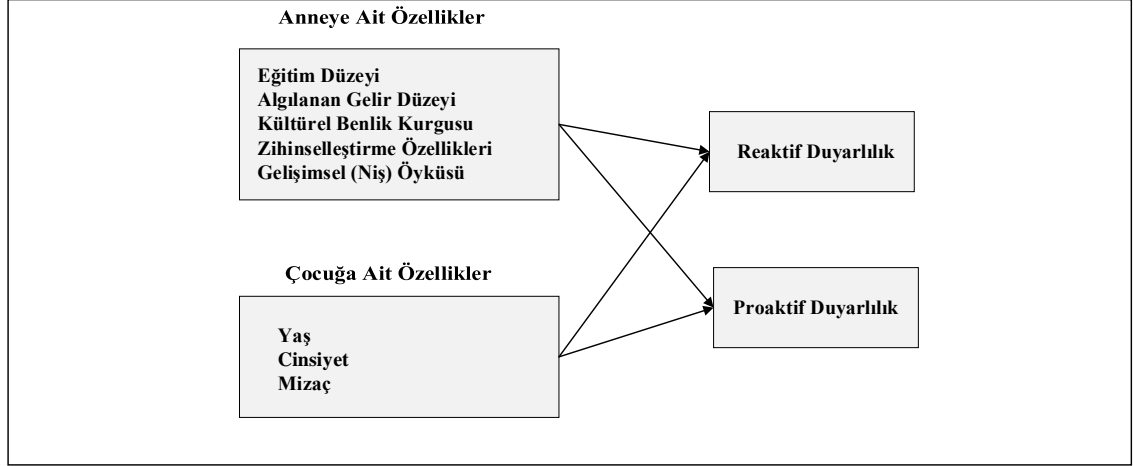
kültürel özgünlüğü ile ilgili tartışmalar devam etmektedir (Song ve ark., 2023). Mesman ve arkadaşları (2018), duyarlılığın işlevinin evrensel olduğunu, ancak ortaya çıkma şeklinin kültürler arasında değiştiğini savunmuştur. Örneğin, Batılı olmayan toplumlarda (örn., Güney Afrika, Doğu Asya) bebekler çoğunlukla fiziksel yollarla ve çok az sözlü iletişimle yatırılırken, Batılı örüntüler (örn., Kuzey Amerika, Avrupa) daha çok sözlü ve yüz yüze etkileşimleri içermektedir. Buna karşın, Keller ve arkadaşları (2018), duyarlılığın bağlanma kuramcılığı tarafından tanımlandığı şekliyle evrensel olmadığını ve dolayısıyla yalnızca biçiminin değil işlevinin de kültürel bağlamlar arasında farklılık gösterdiğini savunmaktadır. Örneğin, Batı ülkelerindeki duyarlı ebeveynler, çocuğun ihtiyaçlarını ifade etmesine yanıt vererek etkileşimlerinde çocuğun liderlik etmesine izin verir. Bunun aksine, Batılı olmayan kültürlerde ebeveynler çocuklarını, ben-öteki sınırlarının bulanıklaştığı, ebeveynlerin çocuklarının yerine söz aldığı ve çocukların grubun değerlerine uyum sağlamayı öğrendiği bir ilişkisel bağlamda yetiştirirler. Ayrıca duyarlılığın sonuçları ile ilişkili olarak da kültürel özgünlüklere işaret edilmektedir. Batı kültürleri yeterliliği tanımlarken bireysel başarı, keşfetme, kendini geliştirme özelliklerine değinirken; Batılı olmayan kültürler sosyal uyum, sosyal katkı, ahlaki benlik gelişimi ve sosyal rollerin kabulü gibi özellikleri öne çıkarırlar (Rothbaum ve Morelli, 2005). Örneğin, Harwood ve arkadaşları (1995), Anglo-Amerikan annelerin sosyal yetkinlikle ilgili olarak özerklik, kendine güven, bağımsızlık, mutluluk ve keşif vurgusu yaptıklarını, Porto Rikolu annelerin ise saygı, itaat, sakinlik, kibarlık, nezaket özelliklerine karşılık gelen "uygun tavır/davranış (proper demeanor)" ve karşılıklı bağımlılığa vurgu yaptıklarını bulmuşlardır. Porto Riko'daki uygun davranış kavramıyla paralellik gösteren ve Japonya'da yaygın olarak kullanılan bir kavram olan "sunao" da direnmeme ve itaat etme gibi özellikleri ifade etmektedir (White ve LeVine, 1986). Bağlanma ile yakından ilişkili ve yine Japonya'da sıklıkla kullanılan "amae" ise bağımlılıkla eş tutulsa da daha çok karşılıklı bağlılığa işaret etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, çocukların şımartılma ihtiyacı ve ebeveynlerin de bu ihtiyacı karşılması anlamına gelir (Yamaguchi, 2004). Bağlanma araştırmalarının kökenleri Batılı olmayan kültürel özelliklere göre temellenmiş olsaydı uygun davranış, sunao, amae gibi kavramlar güvenli bağlanmanın evrensel sonuçları olarak kabul edilebilir miydi? Claussen ve Crittenden (2000) duyarlılığın anlamını etkileyecek kültürel değerlere ve bağlamın

önemine vurgu yaparak, tanımların açık bir biçimde yapılmasının altını çizmişlerdir. Böylece ilgili kültürdeki duyarlı davranış ve sonuçları daha iyi anlaşılabilir.

Reaktif duyarlılık (reactive/responsive), Batılı kültürlerde bebeğin ortaya çıkan işaretinden ne kadar kısa süre sonra yanıt verileceği anlamı taşıırken; proaktif duyarlılık (proactive/anticipatory), Batılı olmayan kültürlerde bakım verenlerin bebeğin duygusal halindeki değişimleri öngördükleri, örtük işaretleri anlamaya önem verdikleri yanıt verme biçimidir (Friedlmeier ve Trommsdorff, 1999; Harwood, 1992). Japon ve Amerikan kültüründe yapılan bir araştırmada, duyarlılık eğilimlerine ilişkin sosyalleştirme uygulamaları arasındaki temel fark ortaya konulmuştur. Japon kültüründe çocuğun hayal kırıklıklarını öngörmek ve ben odaklı olumsuz duyguları en aza indirmek için çocuğun ifadesi öncesinde harekete geçme özelliği öne çıkarken, Amerikan kültüründe çocuğun kendini ifade etmesine izin vermek, çocuğun kendine olan güvenini ve bağımsızlığını desteklemek değerli görülmüştür (Rothbaum ve ark., 2006). Proaktif ve reaktif duyarlılık eğilimlerinin yaygınlığının ve sonuçlarının kültürler arasında farklılık gösterdiğini ve kültürel olarak farklı ebeveynlik inançlarını yansıtabileceğini öne süren sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (örn., Cheah ve ark., 2018; Song ve ark., 2023; Vu ve ark., 2018; Ziehm ve ark., 2013). Sonuç olarak bu araştırmalardan elde edilen bulgular kendini ifade etme ve bağımsızlığa daha fazla değer verilen kültürlerde reaktif duyarlılık eğilimlerinin; grup uyumu ve kişiler arası yakın ilişkilerin ön planda tutulduğu kültürlerde ise proaktif duyarlılık eğilimlerinin daha yaygın olarak benimsendiğini ortaya koymuştur.

Ebeveyn etnoteorileri ve sosyalleştirme uygulamaları üzerine giderek artan sayıda çalışma kültürel olarak farklı gruplara odaklanmış olsa da kültür içi farklılıkların daha az ele alındığı görülmektedir (Song ve ark., 2023). Bu doğrultuda mevcut araştırmada, Türkiye kültüründe, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini belirleyen faktörleri incelemek hedeflenmiştir. Türkiye’de bağımlı, ilişkisel ve uyumlu olma gibi toplulukçu değerler önemini korumakla birlikte yaşanan ekonomik ve demografik değişimler, özerklik ve bağımsızlık gibi bireyci değerleri de giderek artan biçimde değerli hale getirmiştir (Göregenli, 1995; İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 1985; 1990; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010). Bu noktada, mevcut araştırmanın kültür içi farklılıklara dair anlayışımıza da katkı sunacağı düşünülmüştür. Ayrıca sosyokültürel yaklaşım biyolojik

ve sosyal faktörlerin birlikte değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Rogoff, 2003). Bu doğrultuda mevcut çalışmada hem anneye hem de çocuğa ait biyolojik ve sosyal faktörler birlikte değerlendirilerek annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin öncülleri incelenmiştir (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılık Özelliklerini Yordayan Faktörler

1.1.1. Anne ile İlişkili Faktörler

1.1.1.1. Annenin Sosyoekonomik Özellikleri

Mevcut araştırma kapsamında annenin sosyoekonomik özellikleri ile ilişkili olarak annenin eğitim düzeyi ve algılanan gelir düzeyi reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin belirleyicisi olarak ele alınmıştır. Annenin mesleği veya çalışma durumu gibi diğer göstergelerin de sosyoekonomik faktör olarak ele alındığı araştırmalar olmakla birlikte, anne duyarlılığı için eğitim düzeyinin öncelikli olduğu belirtilmiştir (örn., Gudmundson, 2012; Richman ve ark., 1992). Daha uzun süre eğitim almanın anne duyarlılığı ile pozitif yönde, müdahaleci/kontrol içeren olumsuz ebeveyn davranışları ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Tamis-LeMonda ve ark., 2009). Türkiye’de yürütülen araştırmaların sonuçları da alanyazını destekler biçimdedir. Ana babalık davranışlarının ulusal düzeyde ve kapsamlı olarak incelendiği bir çalışmanın bulgularına göre (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu,1995) Türkiye’de olumlu ana babalık davranışları

(sıcaklık, duyarlılık, açıklayıcı akıl yürütme) ile annenin eğitim düzeyi arasında pozitif yönde ilişkiler ortaya konmuştur (akt., Baydar ve ark., 2012).

Elde edilen bu yöndeki bulgular, eğitimin annelere olumlu ebeveynlik için önemli olan psikolojik, bilişsel ve sosyal kaynak sağladığını (Cuartas, 2022; Denham ve Kochanoff, 2002; Havighurst ve ark., 2010; Metin-Orta, 2015), özellikle örgün eğitimin çocuk odaklı inançlar, hedefler ve davranışlarla ilişkili olan eleştirel, analitik ve yansıtıcı düşünme becerilerini desteklediğini ortaya koymuştur (Magnuson ve ark., 2009; Rosenblum ve ark., 2008). Nitekim Rosenblum ve arkadaşlarının (2008) araştırmasında, duyarlı ebeveynlik için çocuk odaklı bir bakış açısının önemli olduğu; bu bakış açısının annelerin çocuklarının ihtiyaçlarını ve zihinsel deneyimlerini doğru yorumlamalarına yardımcı olduğu ve çocuklarına yönelik duyarlılığı arttırdığı ifade edilmektedir. Bu noktada, özellikle üniversite eğitimini deneyimlemek bireylerin çeşitli bakış açılarını tanımalarına ve kendi iletişim tarzını farklı bireylerin taleplerine göre düzenleyebilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu deneyime sahip olmak annelerin çocuklarının taleplerine uygun biçimde kendi beklentilerini de düzenleyebilmesine yardımcı olmaktadır (Bornstein ve ark., 2010).

Annenin eğitim düzeyi ile olumlu ebeveynlik özellikleri arasındaki pozitif yöndeki ilişkiler aynı zamanda çocuk gelişimi ve uygun gelişimsel beklentiler hakkında annenin daha fazla bilgi sahibi olması ile açıklanmaktadır. Örneğin, çocuk gelişimi ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olan anneler, ağlayan küçük bir bebeğin bunu iletişim aracı olarak kullandığını anlayabilir. Oysaki daha az bilgi sahibi olan annelerin bebeğin kendisini rahatsız etmeye yönelik olarak ağladığını düşünme olasılığı daha fazladır (Huang ve ark., 2005; Kiang ve ark., 2004). Daha açık bir ifadeyle, çocuğun yaşına uygun gelişimsel görevlerin neler olduğunu bilen anne, daha gerçekçi beklentiler geliştirerek kendi davranışını daha iyi düzenleyebilmekte ve daha duyalı bir ebeveynlik sergileyebilmektedir (Bornstein ve ark., 2010).

Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile annenin eğitim düzeyi arasındaki ilişkileri ele alan sınırlı sayıda araştırma mevcuttur (örn., Park ve ark., 2012; Song ve ark., 2023). Park ve arkadaşlarının (2012) araştırmasında, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri senaryolar ve açık uçlu sorular aracılığıyla değerlendirilmiş, annenin eğitim düzeyi

yalnızca bazı senaryo maddeleri ile ilişkili bulunmuştur. Örneğin, eğitim düzeyi yüksek anneler daha sık reaktif duyarlılık eğilimleri göstermiştir. Ancak bu durum, beş senaryo maddesinin birinde ortaya çıkması nedeniyle araştırmacılar tarafından şansa bağlı olması şeklinde yorumlanmıştır. Song ve arkadaşlarının (2023) farklı kültürlerden (Hindistan, Nepal, Kore, Amerika ve Almanya) anneler ile yürüttüğü araştırmada ise yalnızca Amerikalı anneler için eğitim düzeyinin proaktif duyarlılık ile negatif yönde ilişkisi ortaya konmuştur. İlgili yazında, annenin eğitim düzeyi ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin gelecekte yürütülecek araştırmalarda ele alınması yönünde önerilerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda, mevcut tez çalışmasında annenin eğitim düzeyi, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan bir faktör olarak ele alınmıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, gelir düzeyi ya da algılanan gelir düzeyi, sosyoekonomik düzeyin bir göstergesi olarak sıklıkla ele alınmaktadır. Ebeveyn eğitimi ile yüksek oranda ilişkili olan gelir düzeyi, annelerin çocuklarına karşı gösterdiği duyarlı davranışları etkilemektedir. Bu durum sıklıkla ekonomik kısıtlılıklardan kaynaklanan stresin optimal olmayan ebeveynliğe yol açtığını belirten Aile Stres Modeli çerçevesinde açıklanmaktadır (Conger ve Donnellan, 2007). Bu modele göre, ailenin ekonomik sıkıntılarının ebeveyn duygusal durumu üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden dolayı ana babalık davranışları etkilenmekte, ekonomik baskılar nedeniyle stres seviyesi artan ebeveynler çocuklarına karşı daha az duyarlı davranmaktadır. Ayrıca daha önce aktarılan ulusal düzeydeki çalışmanın bulgularına göre (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu,1995), ana babalık davranışları sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmaktadır. Sözü edilen çalışmada, düşük sosyoekonomik düzeyden ailelerde çocuğun itaatkâr olmasına önem verildiği ve ana babanın daha cezalandırıcı olduğu buna karşın, yüksek sosyoekonomik düzeyden ailelerde çocukların özerkliğinin desteklenmesinin önemli görüldüğü ortaya konulmuştur (akt., Baydar ve ark., 2012). Mevcut araştırmada da annenin algılanan gelir düzeyi annenin, reaktif ve proaktif eğilimlerini açıklayan bir faktör olarak ele alınmıştır.

1.1.1.2. Annenin Kültürel Benlik Kurgusu

Mevcut araştırma kapsamında, annenin kültürel benlik yönelimleri reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinin belirleyicisi olarak incelenmiştir. Kültür, belirli bir toplumdaki baskın hedefler, değerler ve inançlar ile somutlaşarak, çocuk yetiştirmeye dair kültürel senaryoların geliştirildiği ve istendik olan sosyal davranışın tanımlandığı çevreye aracılık eder (Harkness ve Super 1996). Kültürel değer ve uygulamalar bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşim kurduğunu ve sosyal ilişkilerini nasıl yapılandırıldığını etkiler (Whiting, 1980). Aynı zamanda bireylerin içinde yaşadığı kültürel bağlam, benlik yapılanmalarını da etkileyerek zihinsel, duygusal ve motivasyonel süreçleri belirler (Markus ve Kitayama 1991). Bireyin kendisini diğerlerinden ne kadar ayrı ya da bağlı hissettiği anlamını taşıyan benlik kurgusu (Markus ve Kitayama, 1991), kültürel olarak paylaşılan değerlerle daha geniş bir sosyokültürel sistem içinde yer almaktadır (Kağıtçıbaşı, 2007). Buna göre, bireyci, kentli ve sanayileşmiş Batı toplumlarında kendine güvenme, iddialı olma ve kişisel ihtiyaçlara öncelik verme gibi değerlerin hâkim olması, özerk-ayrık benliğe yansımaktadır. Bu toplumlarda bireyler kendilerini açıkça tanımlanmış benlik sınırlarına sahip, kişisel hedeflerini öncelikli gören bireyler olarak tanımlanmaktadır. Benliğe ilişkin bu görüş, ebeveynlerin bireyci ve ilişkisel sosyalleştirme hedeflerine ve uygulamalarına yaptıkları vurguyu etkilemektedir (Rothbaum ve Wang, 2010; Trommsdorff ve Cole, 2011). Diğer taraftan, toplulukçu değerlerin baskın olduğu kültürler, tarıma dayalı ve kırsal toplumlar bireysel hedefler yerine grubun değerlerine öncelik verir; kişinin yükümlülüklerini yerine getirmesini ve sosyal normlara uymasını vurgular (Kağıtçıbaşı, 2007). Bu toplumlarda, sosyalleştirme hedefi olarak uyum ve itaate önem verilir; sosyal olarak uygun davranışları öğretebilmek için ebeveynler itaat gerektiren disiplin yoluyla kişiler arası uyuma zarar verebilecek davranış ve duyguların engellenmesini sağlamaya çalışır (Raval ve ark., 2013). Buna karşın, küresel düzeyde yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte Hindistan, Çin, Japonya ve Türkiye gibi gelişmekte olan toplulukçu kültürlerde yüksek eğitilmiş, kentli aileler arasında özerkliğe doğru kültürel bir değişim ortaya çıkmıştır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; Okur ve Çorapçı, 2015). Bu toplumlarda çocukların sosyalleşmesinde sıcaklık ve özerkliğe verilen değer arttığı ebeveynlik stilleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Raval ve ark., 2013). Özellikle, kentte yaşayan ve yüksek sosyoekonomik düzeydeki annelerin özerklik odaklı sosyalleştirme hedeflerini

daha çok benimsedikleri ve bu türden ana babalık davranışlarını daha sıklıkla uygulama eğiliminde oldukları görülmüştür. Diğer taraftan, cezalandırıcı, kontrolcü ve itaat talep eden ana babalık uygulamaları ise düşük sosyoekonomik düzeydeki anneler tarafından daha fazla desteklenmektedir (Nacak ve ark., 2011). Çorapçı ve arkadaşlarının (2018) duygu sosyalleştirme uygulamaları üzerine yaptıkları bir araştırmada, orta ve yüksek sosyoekonomik düzeydeki annelerin, rahatlatmaya yönelik tepkilerin yanı sıra çocuğu bağımsız başa çıkma konusunda cesaretlendirmeye yönelik tepkiler de sergilediği bulunmuştur. Elde edilen bu yöndeki bulgular, özellikle yüksek sosyoekonomik düzeydeki annelerin duygu sosyalleştirme hedeflerinde özerklik ve ilişkisellik yönelimi içeren tepkileri bir arada destekliyor olması ile açıklanmıştır.

Farklı kültürel değerlerin benliğin kavramsallaştırılma biçimini etkilemesi (Kağıtçıbaşı 2007; Markus ve Kitayama, 2010) ve benliğe ilişkin farklılaşan yapılanmanın ise çocuk yetiştirme davranışlarına yansımaları (Çorapçı ve ark., 2018; Trommsdorff ve Cole, 2011), ebeveyn duyarlılığı bağlamında ortaya çıkabilecek farklılıkları açıklarken temel alınabilir (Rothbaum ve Wang, 2010). Ebeveynin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin, bağımsız/bireyci ya da bağımlı/toplulukçu olma gibi kültürel değerleri yansıttığı farklı araştırmalarda ortaya konulmuştur (Trommsdorff ve Friedlmeier, 2010; Vu ve ark., 2018; Ziehm ve ark., 2013). Japon ve Amerikalı anneler ile yürütülen bir araştırmada Rothbaum ve arkadaşları (2007), her iki kültürden annelerin de uyum sağlayıcı davranışları güçlendirmek için (empati, uyma) çocukların ihtiyaçlarını öngören bir biçimde davrandıklarını, özerk davranışları güçlendirmek için (keşif, kendine güven) ise yanıt vermeden önce çocuğun ihtiyacı için işaret vermesini beklediklerini bulmuşlardır. Tepkilerin kültürler arasındaki oranları değişse de örüntünün benzer olması, annelerin çocuklarının farklı gelişimsel sonuçları için duyarlılık özelliğinin farklılaştığını (öngörme veya tepki verme) göstermiştir. Ebeveynin çocuğun sinyallerini nasıl algıladığı, yorumladığı ve bunlara uygun bir şekilde nasıl yanıt verdiği, ebeveynin çocuğu için hangi sosyal yeterlikleri desteklediğine bağlıdır. Elde edilen bu yöndeki bulgular kültürel olarak farklılaşan ebeveynlik etnoteorileri ve davranışlarına işaret etmektedir (Harkness ve Super, 2020).

Daha önce de ifade edildiği gibi, Türkiye, modernleşme ile birlikte geçirilen ekonomik ve demografik değişimler sonucunda bireyci ve toplulukçu özelliklerin bir arada

görüldüğü hem özerkliğin hem de karşılıklı bağımlılığın birlikte desteklendiği bir ülke olma özelliği göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Bu doğrultuda, mevcut araştırma kapsamında annelerin içselleştirdiği kültürel benlik kurgusu ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Yukarıda aktarılan alanyazının da işaret ettiği üzere, annenin özerk benlik kurgusunun reaktif duyarlılık eğilimleri ile pozitif, proaktif duyarlılık eğilimleri ile negatif yönde; ilişkisel benlik kurgusunun ise reaktif duyarlılık eğilimleri ile negatif, proaktif duyarlılık eğilimleri ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmiştir.

1.1.1.3. Annenin Zihinselleştirme Özellikleri

Mevcut araştırma kapsamında annenin zihinselleştirme özellikleri reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin belirleyicisi olarak incelenmiştir. Zihinselleştirme özellikleri, bağlanmanın kuşaklararası aktarımını inceleyen "Londra Ebeveyn-Çocuk Projesi" (Fonagy ve ark., 1991b) başlıklı çalışmada ilk kez ele alınmıştır. Annenin zihinselleştirme kapasitesi çocuğun bağlanma güvenliğini açıklayan önemli bir faktör olarak bulunmuştur. Daha sonraki çalışmalarda da ebeveynlik özellikleri ve çocuğun gelişimsel sonuçları ile ilgili olarak sıklıkla incelenmiştir (örn., Lee ve ark., 2023; Sümer ve ark., 2024). İşe vuruk olarak "içsel düşünme işlevselliği/yansıtıcı işlevsellik" olarak da tanımlanan zihinselleştirme, davranışların altında yatan zihinsel süreçler temelinde davranışları okuma ve yorumlama kapasitesini değerlendirir (Fonagy ve ark., 1991).

Ebeveynin zihinselleştirme kapasitesi/yansıtıcı işlevi, ebeveynin çocuğun kendisinden farklı bir duygu ve zihin dünyası olduğunu fark etmesi, bunun sonucunda onu takip edebilmesi ve kendisini çocuğunun ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmesi anlamına gelmektedir (Fonagy ve ark., 1991; Luyten ve ark., 2017). Görgül araştırma sonuçları ebeveynin zihinselleştirme kapasitesinin bakım vermenin niteliğini etkilediğini ve çocuğun güvenli bağlanmasında kritik bir rolü olduğunu göstermiştir (Kelly ve ark., 2005; Rosenblum ve ark., 2008; Slade ve ark., 2005; Stacks ve ark., 2014; Sümer ve ark., 2024). Örneğin Kelly ve arkadaşları (2005), düşük düzeyde zihinselleştirme kapasitesine sahip annelerin, çocuklarının stresli duygusal deneyimleri ile başa çıkmada zorlandığını, dolayısıyla çocuklarının da kendi duygularını düzenlemesine yardımcı olamadıklarını

bulmuşlardır. Elde edilen bu yöndeki bulgular, ebeveynin zihinselleştirme becerisinin çocuklar ile etkili iletişim kurmada kritik olduğunu, bebeklerinin stres ve korkularını yatıştırırmada zorlanan ebeveynlerin çocuklarının güven duygusu geliştirmede zorlanması ile açıklanmıştır. Bir başka çalışmada, annenin zihinselleştirme kapasitesi ile duyarlılığı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Stacks ve ark., 2014). Bu kapsamda yürütülen bir meta-analiz çalışmasında, duyarlılığın etkisinin kontrol edildiği durumda dahi ebeveynin zihinselleştirme becerileri çocuğun bağlanma güvenliğini anlamlı bir biçimde açıklamıştır. Araştırmacılar, ebeveynlerin bebeğin bakış açısını alma ve bebeğin ipuçlarını doğru bir şekilde yorumlama konusunda zihinselleştirme becerisinin rolüne vurgu yapmışlardır (Zeegers ve ark., 2017).

Ebeveynin zihinselleştirme becerileri tek bir yapı olarak incelenmesinin yanı sıra, farklı boyutlar temelinde de ele alınmaktadır. Bu kapsamda yürütülen araştırmalarda zihinselleştirme özellikleri üç boyutta kavramsallaştırılarak incelenmiştir. Bunlardan ilki olan, zihinselleştirme öncesi boyutu, çocuğun zihinsel durumları ile ilgilenmeme ve çocuğun zihinsel durumları ile ilgili yanlış atıflar yapma eğilimini ifade eder. Zihinselleştirme öncesi boyutu, ilgili yazında olumsuz ebeveynlik özellikleri ile ilişkili bulunmuş, ayrıca çocuğun gelişimsel sonuçları üzerinde olumsuz etkileri olduğu ortaya konulmuştur (Luyten ve ark., 2017, Madsen ve ark., 2023; Sümer ve ark., 2024; Yee ve ark., 2022). Örneğin, Yee ve arkadaşları (2022), zihinselleştirme öncesi boyut ile ebeveyn sıcaklığı arasında negatif yönde ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Sümer ve arkadaşlarının (2024), Polonya, Hollanda ve Türkiye’de yaşayan anneler ve çocukları ile yürüttükleri araştırmada, zihinselleştirme öncesi boyutun annenin ve çocuğun güvensiz bağlanma stili arasındaki ilişkiye tam aracılık ettiği bulunmuştur. Ayrıca ilgili boyut tüm kültürlerde kaçınmacı ve kaygılı bağlanmayı açıklamıştır.

Zihinselleştirme özelliklerinden ikincisi, zihinsel durumlar hakkındaki kesinlik boyutudur. İlgili zihinselleştirme özelliği, ebeveynin zihinsel durumların opaklığını fark etme yeteneğini değerlendirir. Bu boyut, alanyazında genel olarak olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilişkili bulunmakla birlikte, bu boyuttan çok yüksek ya da çok düşük puan almak, ebeveynin zihinselleştirme kapasitesi ile ilgili olumsuz bir yöne işaret edebilir. Ölçekten alınan yüksek puanlar aşırı emin olmayı (müdahaleci zihinselleştirme veya aşırı

zihinselleştirme ile karakterize) yansıtırken; düşük puanlar çocuğun zihinsel durumları hakkında fikir sahibi olmamayı yansıtır (Luyten ve ark., 2017). Lee ve arkadaşları (2021), Koreli annelerin bildirdiği zihinsel durumlar ile ilgili kesinlik ve ebeveyn sıcaklığı arasında pozitif yönde ilişki bulurken, ebeveyn reddi ve aile kaosu arasında negatif yönde ilişki bulmuştur. Benzer yöndeki bulgular Çinli anneler ile yürütülen bir araştırmada da ortaya konulmuştur. Daha açık bir ifadeyle, zihinsel durumlar ile ilgili kesinlik ile aile işlevselliği ve ebeveyn sıcaklığı arasında pozitif yönde ilişki bulunurken; ebeveynlik stresi ile arasında negatif ilişki rapor edilmiştir (Yee ve ark., 2022). Bir başka araştırmada ise Koreli ve İngiliz annelerin zihinselleştirme özellikleri incelenmiştir. Koreli anneler, İngiliz annelere kıyasla bebeklerinin zihinsel durumları ile ilgili daha yüksek düzeyde kesinlik rapor etmişlerdir. Bu bulgu, Kore kültüründe öne çıkan anne ve bebek arasındaki birlik (*oneness*) duygusuna önem veren ebeveynlik özelliği ile ilişkili olarak açıklanmıştır. Ayrıca her iki kültürde de zihinsel durumlar hakkındaki kesinlik ile olumlu ebeveynlik arasında pozitif, olumsuz ebeveynlik ile negatif yönde ilişki bildirilmiştir (Lee ve ark., 2023). Kültürden bağımsız olarak, kendilerini olumlu bir ebeveynlik tarzına sahip olarak algılayan anneler, bebeklerinin ne düşündüğü ve hissettiği konusunda daha yüksek düzeyde kesinlik göstermiştir. Buna karşın, zihinsel durumlara ilişkin kesinlik her iki kültürel grupta da gözleme dayalı olarak ölçülen olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilişkili bulunmamış yalnızca öz bildirim yoluyla değerlendirilen ebeveynlik özelliği için ilişki ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar da bu durumda, annelerin ebeveynlik yetenekleri konusunda doğru değerlendirmeler yapamayabileceklerini öne sürmüşlerdir.

Zihinselleştirme özelliklerinden üçüncüsü, zihinsel durumlara yönelik ilgi ve merak boyutudur. Bu boyut, ebeveynin çocuğun zihinsel durumunu anlamaya yönelik istekli oluşunu ve aynı zamanda aktif merakını ifade etmektedir (Luyten ve ark., 2017). Bu boyut da zihinsel durumlar hakkındaki kesinlik boyutuna benzer biçimde olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilişkili bulunmuştur. Lee ve arkadaşları (2021), Koreli annelerin bildirdiği zihinsel durumlara yönelik ilgi ve merak ile ebeveyn sıcaklığı ve özerkliğin desteklenmesi arasında pozitif yönde ilişki bulurken; aile kaosu ile arasında negatif yönde ilişki bulmuştur. Ayrıca bir başka araştırmada zihinsel durumlar ile ilgili kesinlik ve aile işlevselliği ile ebeveyn sıcaklığı arasında pozitif yönde ilişki bulunurken; ebeveynlik stresi ile arasında negatif ilişki rapor edilmiştir (Yee ve ark., 2022). Elde edilen bu yöndeki

bulgular, çocuklarının zihinsel durumlarıyla ilgilenen, merak eden ebeveynlerin aile ilişkilerinin daha iyi olması ile açıklanmıştır. Aynı zamanda, yüksek düzeyde zihinselleştirme kapasitesi, ebeveynlikle ilişkili stres için önemli bir tampon olabilir. Bu ebeveynler çocuklarının sıkıntılarına karşı kendi zihinsel durumlarını düzenleyebilir ve böylece daha az ebeveynlik stresi yaşayabilir (Luyten ve ark., 2017).

Yukarıda özetlenen araştırma bulguları temelinde mevcut tez çalışmasında, annelerin zihinselleştirme özelliklerinin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin öncülü olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1.1.4. Annenin Gelişimsel (Niş) Öyküsü

Mevcut araştırma kapsamında, annenin gelişimsel niş öyküsünün reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin belirleyicisi olarak ele alınması amaçlanmıştır. Gelişimsel niş, çocuğun öğrenme yaşantılarının ve gelişiminin ortaya çıktığı fiziksel ve sosyal çevre olarak tanımlanmaktadır (Super ve Harkness, 1986). Araştırmacılar tarafından öne sürülen Gelişimsel Niş Modeli, kültürel faktörlerin ana babalığı ve çocuğun gelişim sürecini nasıl şekillendirdiğini incelemek için bir çerçeve sağlamaktadır (Super ve Harkness, 1986). Narvaes ve arkadaşları (2016), emzirme sıklığı ve süresi, şefkatle ve sevgiyle dokunma, çocuğun ihtiyaçlarına yanıt verme, oyun oynama, olumlu aile iklimi, olumsuz aile iklimi ve aile birlikteliği yapılarının çocuk gelişimi üzerinde benzer etkileri olacağını öngörmüş ve bu yapıları gelişimsel niş çerçevesinde incelemişlerdir. Sözü edilen yapıları değerlendiren bir ölçüm aracı geliştiren araştırmacılar, çocukluk döneminde gelişimsel nişin olumlu özellikler içermesi ile bireyin optimal gelişimi arasında pozitif yönde; depresyon ve kaygı düzeyi ile arasında negatif yönde ilişki bulmuşlardır. Araştırmacılar aynı zamanda olumlu gelişimsel niş özelliklerinin güvenli bağlanma düzeyini ve empati becerilerini pozitif yönde yordadığını göstermişlerdir (Narvaez ve ark., 2016). Bağlanma güvenliğinin kuşaklar arası aktarımını inceleyen çalışmaların da işaret ettiği gibi, yetişkinlerin çocukluk deneyimleri, onların zihinsel modellerine yansımakta ve çocukları ile olan etkileşimlerine aktarılmaktadır (Luyten ve ark., 2017; van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2019). Bir diğer ifadeyle, yaşamın erken döneminde bakım veren ile kurulan ilişki ve kalitesi, yetişkinlikte bireyin kendi

ebeveynlik davranışları da dahil olmak üzere yakın ilişki dinamiklerini şekillendirmektedir. Özetlenen araştırma bulgularını destekler nitelikte Türkiye’de tarihsel olarak yakın zamanlı bir araştırmada, erken dönemdeki olumlu gelişimsel niş özelliklerinin aile ortamındaki kaos ve olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi ile negatif yönde; olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi ve ailedeki duygusal uyum ile pozitif yönde ilişkili olduğu gösterilmiştir (Şener ve ark., 2022). Elde edilen bu yöndeki bulgular, erken dönemdeki olumlu yaşantıların, olumlu ebeveynlik özellikleri ve aile işlevselliği ile ilişkisine işaret etmiştir.

Yukarıda aktarılan bilgiler temelinde, bu çalışmada annelerin erken çocukluk deneyimlerinin yetişkinlikteki bakım veren rolündeki duyarlılık eğilimleri ile olan ilişkilerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Annenin büyüdüğü bağlamın özelliklerinin, olumlu ve olumsuz gelişimsel niş özellikleri temelinde ele alınması, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan bir faktör olarak incelenmesi hedeflenmiştir

1.1.2. Çocuk ile İlişkili Faktörler

1.1.2.1. Çocuğun Yaşı

Çocuğun yaşı, mevcut araştırma kapsamında reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin belirleyicisi olarak incelenmiştir. Mowder (2005) Ebeveyn Gelişim Kuramı’nda (Parent Development Theory, PDT), ebeveynlik bilişlerinin ve davranışlarının yaşam boyunca geliştiğini öne sürmektedir. Bağ kurma, disiplin, eğitim, genel refah ve koruma, duyarlılık gibi özellikler açısından ebeveynlerin farklı gelişim dönemlerinde farklı kaynak ve zaman ayırdığını belirtmiştir. Shamah (2011), sözü edilen kuram temelinde farklı ebeveynlik özelliklerinin yaşla ilişkili olarak nasıl değiştiğini incelemiş; ebeveyn duyarlılık davranışlarının öneminin bebeklik döneminden okul öncesi döneme kadar arttığını, okul öncesi dönemden ilkökul dönemine kadar durağan seyrettiğini ve ilkökul döneminden ergenlik dönemine, ergenlik döneminden yetişkinlik dönemine geçildiğinde ise duyarlılık davranışlarının öneminin azaldığını bulmuştur. Bu araştırmanın sonuçları, ölçülen ebeveynlik özelliğinin öneminin çocukların yaşına göre değiştiğini göstermiştir. Ebeveyn

özelliklerinden bağ kurma, genel refah ve koruma ile duyarlılık okul öncesi dönemde en yüksek seviyede bulunmuştur.

Çocuğun yaşı ile anne duyarlılığı arasında pozitif yönde ilişkiler ortaya konulmuştur (örn., Biringen ve ark., 1999; Miller ve ark., 2002). Bu ilişki, anne davranışlarının çocuk yetiştirme ile ilgili talepleri karşılamak için gelişimsel olarak değişmesi ile açıklanmıştır. Aynı zamanda, çocukların iletişim becerileri geliştikçe, anneler çocuklarının ihtiyaçlarını belirleme ve bunlara duyarlılık gösterme konusunda daha yetkin olmaktadır (Miller ve ark., 2002). Mevcut tez çalışmasında, çocuğun yaşının erken çocukluk döneminde çocuğa sahip olan annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin bir öncülü olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1.2.2. Çocuğun Cinsiyeti

Mevcut araştırma kapsamında, çocuğun cinsiyeti ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Kızlar ve erkekler, biyolojik olarak çevrelerini farklı şekillerde deneyimlemeye hazır olarak dünyaya gelirler ve bu deneyimler onların cinsiyete uygun davranışlarını şekillendirir. Toplumsal cinsiyet ise yetişkinlerin bir çocuğu algılama ve onunla ilişki kurma biçimlerini etkiler. Bu etki, içinde yaşanılan kültür ve tarihsel zamana göre değişebilmekle birlikte örüntü genel olarak benzerdir (Bornstein, 2013). Gözleme dayalı araştırmaları içeren kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında (0 ile 18 yaş arasında erkek ve kız çocukların dahil olduğu) tarihsel zamanın önemli bir etkisi ortaya çıkmıştır. 1970'li ve 1980'li yıllarda yayınlanan çalışmalar, ana babaların erkek çocuklar için kız çocuklara kıyasla daha fazla özerkliği destekleyici uygulamalar bildirdiğini ortaya koyarken, 1990'lı yıllardan itibaren ebeveynler kız çocukları için erkek çocuklara göre biraz daha fazla özerkliği destekleyici uygulamalar bildirmiştir. Ayrıca ebeveynler kız çocuklarına kıyasla erkek çocukları için (etki büyüklüğü düşük olmakla birlikte) daha fazla kontrol davranışı bildirmişlerdir. Elde edilen bu yöndeki bulgular, zaman içinde ebeveynlerin toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılarının ve sosyalleştirme hedeflerinin değişmesi ile açıklanmıştır (Endendijk ve ark., 2016).

Çocuğun cinsiyeti ile bakım veren duyarlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların bulguları ise çelişkilidir. Duyarlı ebeveynlik özelliklerinin kız ve erkek çocuğa göre farklılaşmadığını, örüntünün benzer olduğunu gösteren araştırmalar olmakla birlikte (Biringen ve ark.,1994), kız çocuğa sahip annelerin daha duyarlı bakım verme eğiliminde olduklarını ortaya koyan araştırma bulguları da mevcuttur. (Bornstein ve ark., 2008; Ciciolla ve ark., 2013; Lovas, 2005). Bir başka çalışmada ise benzer biçimde, erkek çocuk annelerinin kız çocuk annelerine kıyasla daha az duyarlılık ve daha fazla kontrol sergilediği bulunmuştur. Cinsiyet ile ilgili bu farklılıklar, ebeveynlerin erkek ve kız çocuklarına farklı davranımı temelinde ele alınmış; erkek çocuklarının problem davranışlara ve yüksek düzeyde risk almalarına yönelik beklentileri nedeniyle ebeveynlerin daha fazla kontrol davranışı sergilemiş olabileceği ile açıklanmıştır (Tamis-LeMonda ve ark., 2009).

Yukarıda özetlenen araştırma bulguları temelinde mevcut araştırmada çocuğun cinsiyeti, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan bir faktör olarak ele alınmıştır.

1.1.2.3. Çocuğun Mizacı

Mizaç, davranış, duygulanım ve dikkat boyutlarında gözlenen tepkisellik ve düzenleme ile ilgili bireysel farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (Rothbart ve Bates, 1998). Sosyo-duygusal gelişimin önemli bir bileşeni olan mizacın alanyazında farklı sınıflandırmaları yapılmıştır. Örneğin, Rothbart ve Bates (1998), mizaç özelliklerini dışa dönüklük, olumsuz duygulanım ve çaba gerektiren kontrol olarak sınıflandırmıştır. Dışadönüklük, aktivite düzeyinin ve olumlu duygulanımın yüksek, utangaçlık düzeyinin düşük olması anlamı taşımaktadır. Olumsuz duygulanım korku, yeni deneyimlere yönelik stres, öfke, tepkisellik düzeyinin yüksek, yatıştırılabilirliğin ise düşük olmasıdır. Çaba gerektiren kontrol davranışlarını, duygularını ve dikkatini kontrol edebilmeyi, düşük düzeydeki uyarınları fark edebilmeyi ve düşük yoğunluktaki aktivitelerden keyif alabilmeyi içermektedir. Mevcut araştırmada ise çocukların mizacını değerlendirmek için Buss ve Plomin'in (1984) kavramsallaştırması temel alınmıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre mizaç duygusallık, aktivite ve sosyallik olarak üç boyutta sınıflandırılmıştır. *Duygusallık*,

çocuğun stres düzeyi, olumsuz duygu durumu, yoğun tepkiler vermesi; *aktivite* çocuğun motor davranışlarındaki hareketlilik ve genel tepki düzeyi; *sosyallik* ise başkalarıyla birlikte olmayı tercih etme, sosyal davranışlar ve sosyal tepkisellik olarak tanımlanmıştır. Rothbart ve Bates'in (1998) sınıflandırması ile birlikte değerlendirildiğinde, dışadönüklük/atılganlık boyutunun hareketlilik ve sosyallik boyutları ile olumsuz duygulanım boyutunun ise duygusallık boyutu ile örtüştüğü kabul edilmektedir (Gartstein ve Rothbart, 2003).

Mizaç, çocuğun başkaları tarafından nasıl algılandığı, çevresini nasıl algıladığı ve ona nasıl tepki verdiğini belirlemesi yoluyla anne çocuk etkileşimini etkiler (Rothbart ve ark., 1994). Zor mizaçlı ve dürtüsel çocukların ebeveynlerinden daha az sevgi, sıcaklık, ilgi ve fiziksel temas gördüğü (Collins ve ark., 2000), tepkisellik düzeyi yüksek çocukların daha fazla fiziksel ceza ve kontrolcü ebeveyn davranışlarına maruz kaldıkları, bu ebeveynlerin daha az açıklayıcı akıl yürütme yöntemleri kullandıkları bulunmuştur (Bryan ve Dix, 2009; Calkins ve ark., 2004). Türkiye'de yürütülen araştırmalar uluslararası alanyazını destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Örneğin, Yağmurlu ve Altan'ın (2010) çalışmasında, tepkisellik düzeyi yüksek, zor mizaçlı çocukların annelerinin daha az olumlu ve duyarlı davranışlar, daha fazla güç kullanımı içeren davranışlar sergilediği bulunmuştur. Buna karşın, olumlu duygulanımı daha yüksek, sıcakkanlı mizaç özelliği gösteren çocuklara olumlu ve duyarlı davranışlar daha sıklıkla sergilenmiştir.

Türkiye örneğinde yürütülen diğer bazı araştırmalarda ise mevcut tez çalışmasındaki mizaç boyutları kullanılmıştır. Örneğin, Sümer ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında, anne ve babanın bildirdiği olumsuz ebeveynlik davranışları (reddetme, müdahaleci tutum ve suçluluk yaratma) ile çocuğun duygusallık mizacı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Bir başka araştırmada ise annenin bebeklik döneminde algıladığı zorluk ve hayal kırıklığı ile çocuğun duygusallık mizacı arasında pozitif yönde; sosyallik ve hareketlilik mizaç özelliği ile negatif yönde ilişki ortaya konulmuştur (Sümer ve ark., 2011). Yakın zamanlı bir araştırmada ise çocuğun hareketlilik mizacı ile annenin bildirdiği hem sıcaklık hem de cezalandırıcı ebeveynlik arasında pozitif yönde ilişki bulunurken; çocuğun duygusallık mizacı ile cezalandırıcı ebeveynlik arasında pozitif yönde ilişki rapor edilmiştir (Çorapçı ve ark., 2024). Hareketlilik mizacı ile ilgili elde

edilen bu bulgu, bazı annelerin hareketliliği olumlu olarak değerlendirmesine bağlı olarak daha pozitif tutum sergilemesi, ancak bazılarının negatif bir özellik olarak değerlendirip daha negatif bildirimde bulunması ile açıklanmıştır. Bazı araştırmalarda yüksek düzeyde hareketlilik, düşük düzeyde benlik düzenlemesi ve zor mizaçla ilişkilendirildiği için olumsuz ebeveynlik (örn., fiziksel kontrol) ile ilişkili bulunmuştur. Diğer taraftan hareketliliği, atılganlık ve dışa dönüklüğün bir göstergesi olarak ele alan araştırmalarda çocuğun sosyal yeterliliği ile ilişkilendirilmekte ve olumlu ebeveynlik özellikleri ile anlamlı ilişkiler sergilediği ortaya konmaktadır (meta-analiz için bkz. Yavuz ve ark., 2022). Bu noktadan hareketle araştırmacılar, annelerin hareketlilik mizacını nasıl algıladığı ile ilgili ebeveynlik bilişlerinin değerlendirilmesi yönünde öneride bulunmuşlardır.

Yukarıda özetlenen araştırma bulguları temelinde mevcut araştırmada çocuğun mizacı, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan bir faktör olarak ele alınmıştır.

1.2. ANNE DUYARLILIĞI İLE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ARACI VE DÜZENLEYİCİ ETKİLER

Olumlu sosyal davranış, bireyin kendinden başka bir bireye yarar sağlamak amacıyla gösterdiği gönüllü davranış olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg ve ark., 2006). Olumlu sosyal davranışın nasıl ortaya çıktığı, hangi yaşlarda gelişmeye başladığı ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Olumlu sosyal eğilimlerin doğuştan geldiğine dair görüş, bu eğilime dair motivasyonun oldukça erken yaşlarda ortaya çıkmasını kanıt olarak göstermektedir (Davidov ve ark., 2013). Bunun yanı sıra diğer türlerde de olumlu sosyal davranışların görülmesi, bu eğilimlerin evrimsel bir kökeni olduğuna kanıt olarak sunulmaktadır. Örneğin, şempanzelerin bazı durumlarda diğerlerinin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı oldukları bulunmuştur (Warneken ve Tomasello, 2009). Diğer taraftan sosyalleştirme süreçlerine vurgu yapan görüş ise farklı ebeveynlik özelliklerine ve çevresel faktörlere dikkat çekmektedir (Brownell ve ark., 2013).

İlgili yazında olumlu sosyal davranışın genel bir yapı olarak değil, farklı alt bileşenler temelinde incelenmesine yönelik vurgu giderek artmıştır. Bu bileşenlerin alan bağımlı yapısının, gelişimsel mekanizmalarının ve sosyal bilişsel bağlantılarının ele alınması önerilmiştir. Bu kapsamda olumlu sosyal davranışı yardım etme, paylaşma rahatlatma, iş birliği olarak farklı boyutlarda inceleyen çok sayıda araştırma yürütülmüştür (örn., Brownell ve ark., 2016; Dunfield, 2014; Dunfield ve ark., 2011; Eisenberg ve ark., 2015; Eisenberg ve ark., 2006). Yardım etme, araçsal bir ihtiyacı karşılamaya yönelik gönüllü bir eylem olarak tanımlanır ve yaşamın ilk 2 yılı içinde akranlara ve yetişkinlere yardım etme ile başlar. Olumlu sosyal davranışın en erken yaşlarda gözlenen boyutu olduğu belirtilir (Dunfield, 2014; Dunfield ve ark., 2011). Paylaşma ise değerli bir kaynağın, ona sahip olmayan ve ihtiyaç duyan bir başka kişiye gönüllü olarak verilmesidir (Dunfield ve ark., 2011). Çocuklarda yiyeceğini ya da oyuncaklarını akranı ile paylaşma davranışı 1,5 ile 2 yaş kadar erken dönemde görülebilmekle birlikte, okul öncesi dönemde paylaşma davranışının yardım etmeye kıyasla görülme sıklığı daha azdır (Brownell ve ark., 2016; Dunfield ve ark., 2011; Svetlova ve ark., 2010). Paylaşma davranışının ortaya çıkması için okul öncesi dönemdeki bir çocuğun benmerkezci eğilimlerin üstesinden gelmesi gerekir. Bu nedenle de yardım etmeye kıyasla gelişimsel olarak daha karmaşık bir boyut olduğu ifade edilmektedir. Rahatlatma davranışı ise karşı tarafın olumsuz duygusunu daha iyi anlama ve kendi duygusal stresini daha iyi düzenleyebilme becerisi gerektirdiği için yardım etme ve paylaşmaya kıyasla gelişimsel olarak daha sonra ortaya çıkar, en erken yaşamın 2. yılından sonraki dönemde gelişmeye başlar (Dunfield, 2014).

Olumlu sosyal davranış gelişimi ile birlikte çocuklar içinde yetiştikleri sosyal ve kültürel normlar temelinde toplumun diğer üyelerine karşı uygun tutum ve davranışlar kazanırlar (Eisenberg ve ark.,1996; Kumru ve Öztürk, 2012). Farklılaşan ebeveynlik özellikleri ve sosyalleştirme bağlamı olumlu sosyal eğilimleri güçlendirebilir, azaltabilir ya da ifade edilme şeklini düzenleyebilir (Grusec ve Davidov, 2019; Spinrad ve Gal, 2018). Dolayısıyla, gelişimsel süreç içinde bu eğilimlerin ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı çocukların içinde büyüdüğü çevresel özelliklere ve deneyimledikleri ebeveynlik özelliklerine bağlıdır (Brownell, 2013; Hastings ve ark., 2015). Ebeveynler içselleştirdikleri kültürel modelleri takip ederek, çocuklarının dikkatlerini toplumun değerler sistemine ve kültürel şemalara yönlendirmekte; böylelikle, çocuklarının

gelişmekte olan olumlu sosyal davranışlara ilişkin bilişlerini yapılandırmaktadırlar (Kärtner, 2018). Sosyalleştirme süreçlerinin rolünün ele alındığı bir çalışmada, çocukların günlük aktivite, oyun ve rutinlerde diğerlerinin olumlu sosyal davranışlarını gözlemledikçe, bu tür davranışlara yönelik anlayışlarının gelişim gösterdiği ortaya konmuştur. Elde edilen bu yöndeki bulgular, olumlu sosyal davranışların yaşamın 2. yılında bir anda ortaya çıkmadığı, çocuğun bakım vereniyle oynadığı oyunlar aracılığıyla kurulan sosyal çevrede olumlu sosyal davranışın model alınması desteklenmesi ve deneyimlenmesi temelinde tartışılmıştır (Brownell ve ark., 2016). Ebeveyn ve çocuk arasında kurulan bağlanma ilişkisi de olumlu sosyal davranışın ortaya çıkmasında önemli bir faktördür (örn., Marganska ve ark., 2013; Newton ve ark., 2016; Nie ve ark., 2016; Panfile ve Laible, 2012). Bebek ile temel bakım vereni arasında kurulan güvenli, duygusal ve nitelikli ilişki, bebeğin duygu düzenleme becerisini geliştirmekte, bu beceri de çocuğun gelişimsel sonuçlarını olumlu yönde etkilemektedir (Marganska ve ark., 2013). Ayrıca duyarlı bakım verenler empatik tepkiler vererek çocukları için model olmakta, başkalarının stresine yönelik nasıl tepkide bulunacağı ile ilgili onların zihinsel modellerini yapılandırmaktadırlar (Panfile ve Laible, 2012).

Anne duyarlılığı da olumlu sosyal davranışın gelişiminde ele alınan bir diğer ebeveynlik özelliğidir. Duyarlılık ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada, annelerin 54 aylık çocuklarına karşı gösterdiği duyarlılığın, çocukların 3. sınıftaki olumlu sosyal davranışlarını yordadığı bulunmuştur. Bu bulgular, ebeveynin sosyalleştirme özellikleri ile açıklanmış; çocuklarına karşı daha sıcak ve duyarlı davranan ebeveynlerin, çocukların duyarlı davranış model almasını destekleyerek olumlu sosyal davranış arttırdığı ifade edilmiştir (Hastings ve ark., 2007). Anne duyarlılığını tek bir yapı olarak değerlendiren araştırmaların yanı sıra, tarihsel olarak yakın zamanlı çalışmalarda duyarlılığın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve çocuğun gelişimsel sonuçları üzerinde bu yapıların farklı etkilerinin araştırılmasının duyarlılıkla ilgili anlayışımızı genişleteceği belirtilmiştir (Bernier ve ark., 2021; Mesman ve Emmen, 2013). Örneğin Bernier ve arkadaşlarının (2021) boylamsal araştırmasında, anne duyarlılığının farklı boyutları ile okul öncesi dönemdeki çocukların sosyo-duygusal gelişimi (içselleştirme ve dışsallaştırma sorun davranışları, olumlu sosyal davranış) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Anne duyarlılığını çocuklar 1 yaşındayken gözlemsel

olarak değerlendiren araştırmacılar, annelerin yalnızca erişilebilirlik/ulaşılabilirlik boyutu (başka işlerle meşgulken bile bebeğe karşı tutarlı dikkat) puanlarının, 4 yaşındaki çocukların hem anne hem öğretmen bildirimine dayalı olumlu sosyal davranışlarını pozitif yönde yordadığını bulmuşlardır. Araştırmacılar elde ettikleri bu bulguyu, yüksek düzeyde erişilebilirlik/ulaşılabilirlik özelliğine sahip annelerin, bebeklerinin çevresini kendi kendine keşfetmesine destek vermesi ve gerektiğinde müdahalede bulunması arasında bir denge bulmaya yatkın olmaları ile açıklamışlardır. Annelerin bu özellikleri, çocuklarının keşif sırasında desteğe ne zaman ihtiyaç duyduklarını fark etmelerini sağlamıştır. Gerektiğinde destek sunularak sağlanan fiziksel ve sosyal çevreyi keşfetme özgürlüğü, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine, dolayısıyla bilişsel ve ilişkisel yeterliklerini geliştirmelerini desteklemiştir.

Olumlu sosyal davranışın ortaya çıkmasında ve gelişimsel seyrinde benzerlikler olduğu, ancak gelişimsel olarak daha karmaşık hale gelen yapısının açıklanmasında kültürel açıklamalara da ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Callaghan ve Corbit, 2018). Kärtner ve arkadaşları (2010), Alman ve Hintli anneler ve çocukları ile yürüttükleri araştırmada, erken dönemde olumlu sosyal davranışın ortaya çıkmasında annenin ilişkisel sosyalleştirme hedeflerinin (kişiler arası sorumluluk, uyum, itaat) etkisini incelemiştir. Sonuçlar, beklentilerine uygun biçimde Hintli annelerin Alman annelere kıyasla daha güçlü ilişkisel sosyalleştirme hedeflerine, Alman annelerin ise Hintli annelere kıyasla özerk sosyalleştirme hedeflerine daha fazla vurgu yaptığını göstermiştir. Ancak kültürel grup düzeyinde olumlu sosyal davranış açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, bireysel düzeyde yürütölen analiz sonuçlarına göre, annelerin ilişkisel sosyalleştirme hedefleri çocukların olumlu sosyal davranışı için anlamlı bir yordayıcı olmuştur. Bu noktadan hareketle araştırmacılar, ebeveynlerin sosyalleştirme hedeflerinin erken dönemdeki olumlu sosyal eğilimlerin doğasına ilişkin anlayışımıza katkı sunacağını belirtmişlerdir (Kärtner ve ark., 2010).

Daha önce belirtildiği gibi, farklı sosyalleştirme bağlamları olumlu sosyal davranışın ne zaman ve ne şekilde ortaya çıkacağını belirleyerek gelişimsel süreci etkileyebilmektedir. Reaktif ve proaktif duyarlılık özellikleri ile ilgili sosyalleştirme uygulamalarının kültürel olarak farklılaştığı ortaya konmuştur (Rothbaum ve ark., 2006). İlgili yazın

incelendiğinde, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri doğrudan ele alan bir araştırmaya ulaşılammıştır. Bu nedenle mevcut tez çalışmasında, erken çocukluk döneminde olumlu sosyal davranışlar boyutlar temelinde ele alınarak, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

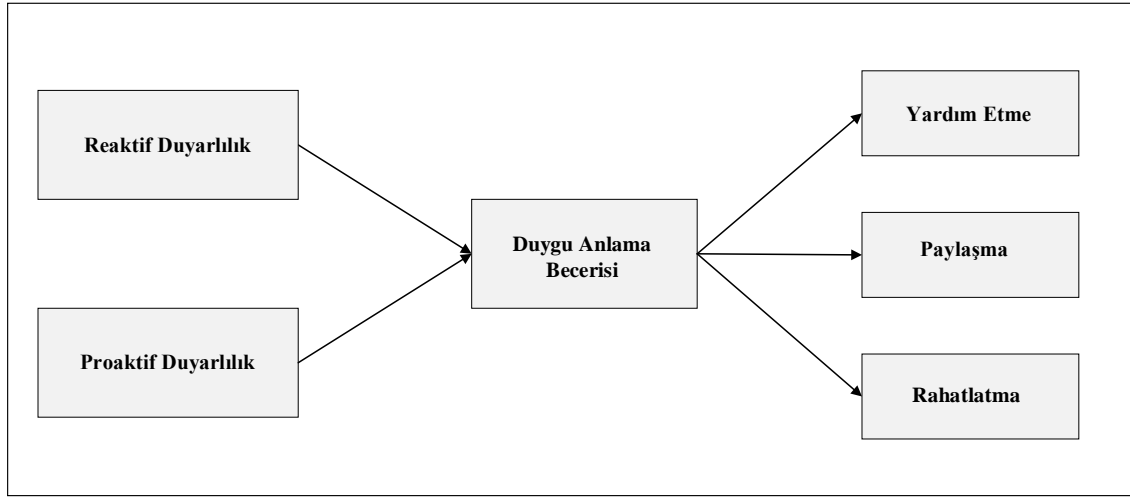
1.2.1. Anne Duyarlılığı İle Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü

Karmaşık duyguların anlaşılması ve zihin kuramı becerisinin bir sonucu olarak, okul öncesi ve ilkökul dönemi boyunca olumlu sosyal davranış artış göstermektedir (örn., Aydın ve Karakelle, 2016; Yağmurlu ve ark., 2005). Olumlu sosyal davranışın gelişimini anlamak için duyguların deneyimlenmesi ve ifade edilmesiyle ilgili sosyalleştirme uygulamalarına dikkat çekilmektedir. Çocuklarının duygularını ifade etmelerine izin veren, duygularını onaylayan ve duygularıyla yapıcı bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olan ebeveynler, duygularını düzenlemeleri için onlara model olurlar. Böylelikle çocuklar bir başkasının sıkıntısıyla karşılaştıklarında kişisel zorlanmalar yerine daha olumlu sosyal eğilimler gösterebilirler (Eisenberg ve ark., 2015). Bebekleri 18 aylıkken duygularını ifade etmelerine fırsat veren annelerin çocukları, 2 yaşına geldiklerinde daha empatik tepkiler sergilemişlerdir (Taylor ve ark., 2013). Elde edilen bu bulgular, duyu sosyalleştirme davranışlarının görece daha yüksek empati ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olması ile açıklanmıştır. Bir başka çalışmada, ebeveynlerin yeni yürümeye başlayan çocuklarıyla duyguları hakkında konuşmaları ve çocuklarını duygular hakkında düşünmeye teşvik etmeleri, çocukların yardım etme ve paylaşma davranışı ile ilişkili bulunmuştur. Bu sonuçlar, ebeveynlerin çocuklarının dikkatini çevresindeki kişilerin duygularına çekmelerinin, çocukların başkalarının ihtiyaçlarını fark etmesini sağlaması ile açıklanmıştır (Brownell ve ark., 2013). Bunun yanı sıra ebeveynlerin duyu sosyalleştirme uygulamaları ile çocukların olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkilere, çocukların benlik düzenleme becerileri ve duyu bilgisi/kavraması gibi duygusal yeterliliklerinin aracılık ettiği, duyarlı ve destekleyici ebeveynliğin yüksek düzeyde benlik düzenleme becerisi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Eisenberg ve ark., 2010). Örneğin, çocukların stresine karşı gösterilen anne duyarlılığının çocukların empati

ve olumlu sosyal davranışları ile pozitif yönde ilişkili olduğu, ancak bu ilişkiye çocukların negatif duygularını düzenleme becerilerinin aracılık ettiği bulunmuştur (Davidov ve Grusec, 2006). Ebeveyleerin sosyalleştirme uygulamalarının çocukların duygu düzenleme becerileri yoluyla olumlu sosyal davranışlarını ve empatiyle ilgili tepkilerini etkilediği farklı görgül araştırmalarda da desteklenmiştir (örn., Panfile ve Laible, 2012; Williams ve Berthelsen, 2017). Boylamsal olarak yürütölen bir araştırmada, ebeveynlik, duygu anlama ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlayan bulgular elde edilmiş, çocukların 3 yaşındaki duygu anlama becerisi, 2 yaşındaki karşılıklı ve duyarlı anne-çocuk etkileşimleri ile çocukların 4 yaşındaki olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkilere aracılık etmiştir (Ensor ve ark., 2011). Farklı araştırmalar duygunun ifade edilmesi veya bastırılmasına yönelik kültürel farklılıklara işaret etmiş; bu durum, ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri ile açıklanmıştır (örn., Friedlmeier ve Trommsdorff, 1999; Trommsdorff, 2009; Trommsdorff ve Rothbaum, 2008). Bireyci kültürel değerlere uygun olarak Batılı kültürlerde çocuğun duygusal olarak yeterli ve özerk olması değerli görüldüğünden duyguların açıkça ifade edilmesi desteklenmektedir. Ancak uyum ve harmoni gibi toplulukçu değerlerin öne çıktığı kültürlerde ise diğerlerini rahatsız etmemek ve uyumu bozmamak adına duyguların bastırılması desteklenmektedir (Trommsdorff ve Rothbaum, 2008).

Daha önce de ifade edildiği gibi, olumlu sosyal davranışın altında yatan motivasyon ve süreçler ile ilgili kültürel farklılıklar olduğu (Kärtner ve ark., 2010), bu farklılıkların da ebeveynlerin kültürel modelleri ve bu modellere göre şekillenen ebeveynlik etnoteorileri ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Eisenberg ve ark., 2015). Bu doğrultuda, bireyci kültürlerde annenin çocuğuna yönelik reaktif duyarlılık eğilimleri sergilemesi, daha açık bir ifadeyle, çocuktan gelecek sinyali beklemesi ve ardından bu sinyale yanıt vermesi, duygularını ve stresini kendiliğinden ifade etmesini değerli bulması, çocuğun duygularını daha fazla tanınması ve ifade etmesi ile sonuçlanabilir. Buna karşın, toplulukçu kültürlerde annenin çocuğuna yönelik proaktif duyarlılık eğilimleri sergilemesi, bir diğer deyişle, çocuğunun ihtiyacını öngörmeye çalışması, çocuğun stresini ifade etmeden önce onu tahmin edip karşılamaya çalışması, çocuğun kendi duygularını tanıma ve ifade etme fırsatını azaltabilir. Özetle, annenin çocuğuna karşı gösterdiği reaktif duyarlılık eğiliminin çocuğun duygu ve ihtiyaçlarını ifade etmesini kolaylaştıracağı, bunun da çocuğun bir

başkasının duygusunu anlamasını olumlu yönde etkileyeceği öngörülmüştür. Ayrıca proaktif duyarlılık eğiliminin çocuğun duygu ve ihtiyaçlarını ifade etme fırsatını azaltacağı, bunun da çocuğun bir başkasının duygusunu anlamasını olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmüştür. Bir diğer ifadeyle, annelerin reaktif duyarlılık eğilimlerinin çocuğun duygu anlama becerisini pozitif yönde yordarken; proaktif duyarlılık eğilimlerinin negatif yönde yordayacağı öngörülmüştür. Ayrıca mevcut araştırmada, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile olumlu sosyal davranışlar (*yardım etme, paylaşma ve rahatlatma*) arasındaki ilişkide çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolü incelenmiştir (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Önerilen Model: Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü

1.2.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü

Olumlu sosyal davranışların sergilenmesindeki bireysel farklılıklar pek çok faktörün yanı sıra çocukların mizaç özellikleri ile de açıklanmaktadır (Spinrad ve Gal, 2018). Dışa dönüklük, olumsuz duygulanım, çaba gerektiren kontrol gibi biyolojik temelli eğilimlerle dünyaya gelen çocukların (Rothbart ve Bates, 1998), zaman içinde bu özellikler açısından gösterdiği durağanlığın olumlu sosyal davranışlardaki bireysel farklılıkları açıkladığı vurgulanmıştır (Eisenberg ve ark., 2006). Örneğin, olumsuz duygulanım mizaç özelliği yüksek çocukların dışsallaştırma ve içselleştirme sorun davranışlarına daha eğilimli

oldukları ve olumlu sosyal davranışları daha az sergiledikleri (Diener ve Kim, 2004; Laible ve ark., 2017; Moran ve ark., 2013) ortaya konmuştur. Sebatkar mizaç özelliğinin ise olumlu sosyal davranışı anlamlı ve pozitif yönde yordadığı (Yağmurlu ve ark., 2005), yüksek düzeyde çaba gerektiren kontrol mizaç özelliğinin daha düşük düzeyde dışsallaştırma sorun davranışı ve daha yüksek düzeyde iş birliği gösterme ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Wilson ve ark., 2021).

Ebeveyn çocuk etkileşiminde çocuğun pasif bir alıcı olmadığı, söz konusu etkileşime çocuğun getirdiği mizaç özelliklerinin hem ebeveynlerini hem de aralarındaki etkileşimi etkileyerek katkı sunduğu daha fazla kabul görmektedir (Sanson ve ark., 2011). Mizaç, bazı ebeveyn davranışlarını uyararak ebeveynlik uygulamaları ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkileri anlamlı bir oranda açıklasa da gelişimsel sonuçlara çocuğun mizaç özelliklerinden etkilenen ana babalık özelliklerinin bağımsız bir katkı sunduğu ifade edilmektedir (Kumru ve Öztürk, 2012).

Çocuğun mizacı ile ebeveynlik özellikleri arasındaki bu etkileşim, farklı kuramsal temellerde tartışılmaktadır. Örneğin, *ayırıcı yatkınlık (differential susceptibility) hipotezi* bunlardan biridir. Söz konusu hipotez, farklı biyolojik eğilimlerle dünyaya gelen çocukların, bu eğilimler aracılığıyla çevresel koşullardan etkilenme düzeyinin de farklılaştığını öne sürmektedir (Belsky, 1997a; 1997b). Bu hipoteze göre, zor mizaçlı çocukların sinir sistemleri, çevresel etkilere daha duyarlı olduğu için anne duyarlılığından daha yüksek düzeyde faydalanarak daha güvenli bağlanabilirler (Pluess ve Belsky, 2013). Yağmurlu ve Altan'ın (2010) araştırmasının sonuçları, çocuğun mizacı ve ebeveyn davranışı arasındaki etkileşimin önemine vurgu yapmaktadır. Elde edilen bulgular, utangaç, çekingen mizaçlı çocukların yüksek düzeyde olumlu ebeveynlik aldıklarında duygularını düzenleme becerilerinin önemli ölçüde daha iyi olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, anne duyarlılığının utangaç çocuklarda duygu düzenleme becerisinin gelişimi için özellikle önemli olduğunu göstermektedir. Yeni durumlara karşı çekingenlik hisseden ve sosyal etkileşim bağlamlarında korku ve tedirginlik gösteren çocuklar, sosyal yeterlilik için gereken becerileri geliştirmek amacıyla yüksek düzeyde destekleyici ebeveynliğe ihtiyaç duyabilirler. Araştırmacılar elde ettikleri bulguları ayırıcı yatkınlık hipotezi temelinde tartışmışlardır. Bu hipotez, zor mizaç özelliklerine sahip çocukların ebeveynin

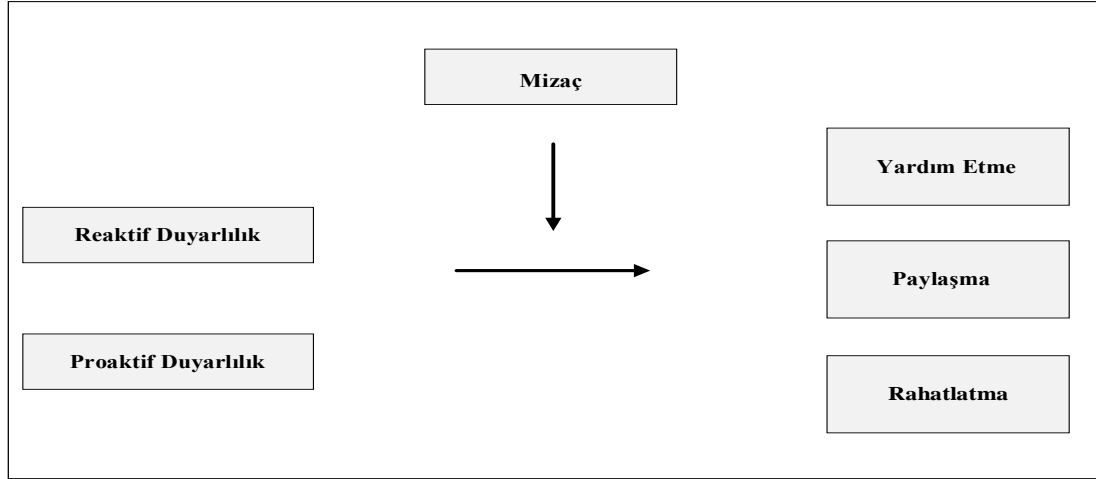
sosyalleştirme uygulamalarına daha duyarlı olduğunu, ebeveynlerin tutum ve davranışlarından hem olumlu hem de olumsuz anlamda daha fazla etkilendiklerini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, daha korkulu ve utangaç olanlar, olumsuz ebeveynlikten daha fazla zarar görürken, duyarlı ve destekleyici ebeveynlikten de daha fazla fayda sağlamaktadırlar. Benzer şekilde, tutuklu/hükümlü annelerin duyarlılık özellikleri ile çocukların bağlanma güvenliği arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmada, anne duyarlılığının, çaba gerektiren kontrol düzeyi düşük olan çocuklarda, çocuğun kaygılı bağlanmasını negatif yönde yordadığı bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle, zor mizaçlı çocukların annelerinin duyarlılık düzeyi yüksek olduğunda, diğer çocuklardan daha az kaygılı bağlandığı, annelerinin duyarlılık düzeyi düşük olduğunda ise diğerlerinden daha kaygılı bağlandığı gözlenmiştir. Anne duyarlılığının öz düzenleme becerisi düşük olan, zor mizaçlı çocuğun kaygılı bağlanması açısından koruyucu bir işlev gördüğüne işaret eden bu bulgu ayırıcı yatkınlık hipotezi kapsamında değerlendirilmiştir (İşcanoğlu, 2019).

Kuramsal bilgi ve görgül araştırma sonuçlarının altını çizdiği bir başka önemli nokta, çocuğun mizacı ve ebeveynlik özellikleri arasındaki etkileşimin uyum sağlamasıdır. Çocuğun mizaç özellikleri ile ebeveynin ana babalık stilleri birbirine uyum sağlıyorsa bu karşılıklılık durumudur ve çocukların gelişimsel sonuçlarını olumlu yönde etkiler (Chess ve Thomas, 1991). Örneğin, Yağmurlu ve Altan'ın (2010) çalışmasında, çocuğun olumsuz olarak değerlendirilebilecek mizaç özelliklerinin (utangaçlık, çekingenlik) uygun ebeveyn davranışları ile etkileşiminin çocuğun gelişimsel sonuçlarına olumlu biçimde yansıdığı ortaya konulmuştur. Mizacı zor olarak tanımlanan çocuklar, destekleyici ve olumlu ebeveynlere sahip olduklarında okul başarılarının, sosyal yeterliliklerinin, akran ilişkilerinin kolay mizaçlı çocuklardan daha iyi olduğu, davranış problemlerinin azaldığı bulunmuştur (Gallitto, 2015; Straight ve ark., 2008). Bu doğrultuda, özellikle farklı kültürel bağlamlarda çocukların mizaç özelliklerine ilişkin ebeveyn tutum ve davranışlarının, mizaç ve uyum sonuçları açısından değerlendirilmesine vurgu yapılmış, bu uyumun gelişimsel özellikleri belirlediği ileri sürülmüştür (Chen, 2018).

Özetle, ilgili yazında mizaç ve ana babalık davranışları arasındaki ilişki ve bu ilişkiye mizaç ile ebeveyn tutum ve davranışlarının etkileşiminin sağlayacağı katkının önemine

dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda, mevcut çalışmada reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile olumlu sosyal davranışlar (yardım etme, paylaşma ve rahatlatma) arasındaki ilişkide çocuğun mizacının düzenleyici rolü incelenmiştir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü

1.2.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü

Çocuğun cinsiyeti ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalar farklı yönde bulgulara işaret etmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı kızların erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranış sergilediğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda yürütülen bir meta-analiz çalışmasında kızların erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranışlar sergilediği ancak cinsiyete göre elde edilen bu bulgunun yardım etme davranışı için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyete ilişkin farkın, duygu anlama ve düzenleme ile daha yakından ilişkili olduğu belirtilen paylaşma ve rahatlatma davranışları için ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra korelasyonel yöntemlerin kullanıldığı ve öz bildirim dayalı ölçümlerde yine benzer biçimde cinsiyet farkının daha fazla olduğu ifade edilmiştir (Eisenberg ve Fabes, 1998). Elde edilen bu yöndeki bulgular, belirli ölçüde ebeveynlerin sosyalleştirme pratikleri ve kültürel beklentiler çerçevesinde açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kızların erkeklere kıyasla daha fazla

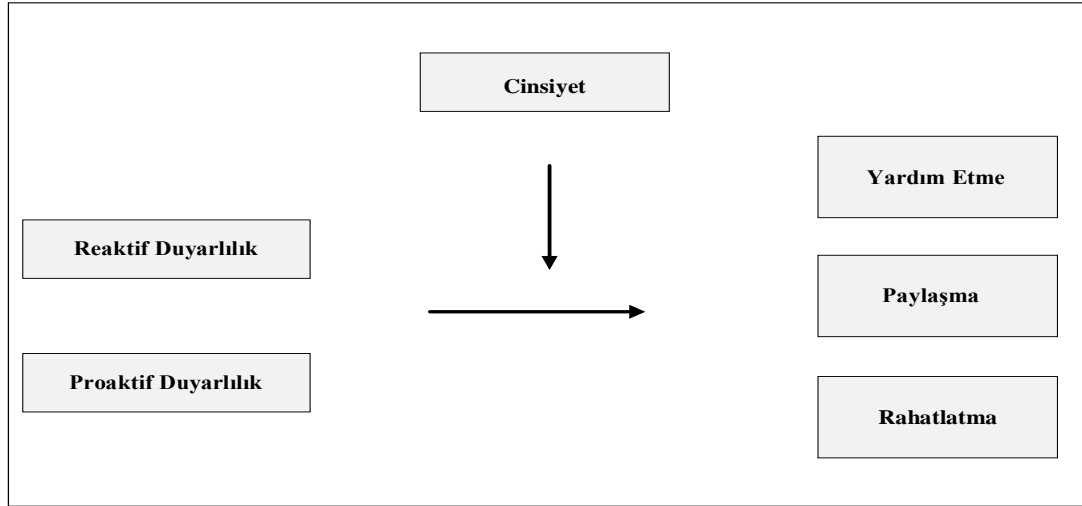
sorumluluk sahibi, yardımsever ve bakım veren olması, empati ve olumlu sosyal davranışlar göstermesi beklenmektedir (Eisenberg ve ark., 2006).

Cinsiyete ilişkin bu farklılıklar, ebeveynlerin kız çocuklarıyla erkek çocuklara kıyasla daha fazla duygu içerikli konuşmalar yapması ve duygu sosyalleştirme uygulamalarının farklı olması ile de ilişkilendirilmiştir (Brody ve Hall, 2000; Brownell ve ark., 2013; Fivush ve ark., 2003). Bu kapsamda yürütülen bir meta-analiz çalışmasında kızların olumlu duyguları erkek çocuklara kıyasla daha fazla gösterdiği, erkek çocukların ise tam tersi öfke gibi olumsuz duyguları daha fazla gösterdiği bulunmuş ve bunun toplumsal cinsiyet rolleri ile tutarlı olduğu belirtilmiştir (Chaplin ve Aldao, 2013). Diğer taraftan, bir başka meta-analiz çalışmasında toplumsal cinsiyetle ilgili ebeveynlik uygulamalarında zaman içinde önemli değişimlerin meydana geldiği ortaya çıkmıştır (Endendijk ve ark., 2016). Toplumsal cinsiyete ilişkin ebeveyn davranışlarında ortaya çıkan zamana bağlı bu değişim, kültürel faktörler ile bir arada değerlendirildiğinde, çocukların gelişimsel sonuçlarında ne tür etkilerin ortaya çıkacağını ele almak önemlidir.

Song ve arkadaşları (2023), ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olarak erkek çocukların ihtiyaçlarına yönelik proaktif duyarlılık özelliklerini azaltabileceğini; annelerin kız çocukları için erkek çocuklarına kıyasla daha yüksek proaktif duyarlılık özellikleri sergileyeceğini ve bu etkileşimin sosyal normlarla daha tutarlı olacağını öngörmüştür. Farklı kültürleri içeren araştırmanın bulguları, annelerin kız çocuklarına yönelik proaktif duyarlılığının, erkek çocuklarına yönelik ise reaktif duyarlılığının olumlu duygu düzenlemeyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda reaktif duyarlılık kızlarda daha düşük düzeyde olumlu duygu düzenlemeyle ilişkili bulunmuştur. Buna karşın, reaktif duyarlılık yalnızca Nepalli erkek çocuklarda olumsuz duygu düzenleme ile ilişkili bulunmuştur. Araştırmacılar, Asya ülkelerinde toplumsal cinsiyetle ilişkili sosyalleştirmeye yönelik sonuçların tutarsız olduğunu, kültür içi cinsiyet etkileşimlerinin ileriki çalışmalarda ele alınmasını önermişlerdir.

Yukarıda aktarılan alanyazın kapsamında, mevcut çalışmada reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile olumlu sosyal davranışlar (yardım etme, paylaşma ve rahatlatma)

arasındaki ilişkide çocuğun cinsiyeti düzenleyici değişken olarak ele alınmıştır (bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bakım veren duyarlılığı ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkiler alanyazında sıklıkla ele alınmış, duyarlı davranışların çocuğun gelişimi üzerindeki olumlu etkileri evrensel olarak kanıtlanmıştır (örn., Ekmekçi ve ark., 2015). Ancak duyarlılık ile bağlanma güvenliği arasındaki ilişkide ortaya konulan farklılıklar, duyarlı davranışların spesifik özelliklerinin dikkate alınmasının altını çizmektedir (Keller ve ark., 2018; Posada ve ark., 2016).

Kültürel bağlama özgü olarak sergilenen farklı duyarlılık davranışları, ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri ile ilişkili bulunmuştur. Örneğin, Kuzey Avrupa ve Amerika gibi ülkelerde çocukların ihtiyaçlarını ifade etmeleri konusunda bakım veren duyarlılığı proaktif olmaktan ziyade reaktif olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu toplumlarda bakım verenlerin temel sosyalleştirme hedefleri bağımsızlık ve kendini ortaya koyma duygusunu teşvik etmektir. Dolayısıyla, kendini ifade etmeyi ve duygusal dışavurumu teşvik eden kültürlerde, bakım verenler çocuklarının ihtiyaçlarını ve duygularını açıkça ifade etmeleri için sosyalleştirir ve reaktif duyarlılık eğilimleri gösterir (Park ve ark.,

2012; Trommsdorff ve Friedlmeier, 2010). Ancak Japonya ve Kore gibi toplumlarda, sosyalleştirme hedefleri karşılıklı bağımlılığın temel değerleri doğrultusunda başkalarıyla uyum ve empatik ilişkileri vurguladığından, duyarlılığın proaktif eğilimler olarak sergilenmesi işlevseldir (Rothbaum ve ark., 2006). Ayrıca bu kültürlerde duyguların ifade edilmesi daha az desteklenir ve ihtiyaçların açıkça ifade edilmesi sosyal olarak daha az kabul edilir (Ramzan ve Amjad, 2017). Dolayısıyla, ebeveynler örtük ipuçlarını yorumlayarak çocuklarının ihtiyaçlarını tahmin etmeye çalışabilirler (Park ve ark., 2012).

Özetlenen araştırma bulguları ışığında, mevcut tez çalışmasında anne duyarlılığındaki reaktif ve proaktif eğilimlerin Türkiye örneğinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini erken çocukluk döneminde anne bildirimine dayalı olarak değerlendirmeye yönelik bir ölçüm aracı geliştirilmesi ve Türkiye örneğinde psikometrik özelliklerinin sınanması hedeflenmiştir. Daha sonra reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin anne ve çocukla ilişkili öngörülen belirleyicileri incelenmiştir. Son olarak, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocuğun farklı olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkiler aracı ve düzenleyici etkiler temelinde ele alınmıştır. Erken çocukluk döneminde olumlu sosyal davranışın tek bir yapı yerine alan bağımlı (yardım etme, paylaşma ve rahatlatma) yapısının altında yatan mekanizmalarını ele alan araştırmalar giderek artmıştır. Yaşamın erken dönemlerindeki olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinin çocuğun olumlu sosyal davranışlar sergilemesindeki rolünü ortaya koyan araştırmalar bulunmakla birlikte, ulaşılabilir alanyazın kapsamında reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin olumlu sosyal davranışlar ile ilişkisini ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Mevcut tez çalışması kapsamında, olumlu sosyal davranışın farklı türleri ile söz konusu duyarlılık eğilimlerinin birlikte ele alınmasının ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın amaçları çerçevesinde önerilen modeller Şekil 1, 2, 3 ve 4'te sunulmuştur. Yukarıda değinilen amaçlar doğrultusunda belirlenen araştırma soruları ve öne sürülen hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Araştırma Sorusu 1. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, eğitim ve algılanan gelir düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Hipotez 1. Annelerin özerk benlik kurgusu reaktif duyarlılığı pozitif yönde, proaktif duyarlılığı negatif yönde yordayacaktır.

Hipotez 2. Annelerin ilişkisel benlik kurgusu reaktif duyarlılığı negatif yönde, proaktif duyarlılığı pozitif yönde yordayacaktır.

Araştırma Sorusu 2. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin zihinselleştirme özelliklerine (*zihinselleştirme öncesi düşünce, zihinsel durumların keskinliği, zihinsel durumlara ilgi ve merak*) göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 3. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, annelerin gelişimsel niş öyküsüne göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 4. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, çocukların yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 5. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, çocukların mizacına (*hareketlilik, sosyallik, duygusallık*) göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 6. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, çocukların cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma Sorusu 7. Çocukların olumlu sosyal davranış türleri (*yardım etme, paylaşma, rahatlatma*), annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Hipotez 3. Çocukların duyguları anlama becerisi, annelerin reaktif duyarlılık eğilimlerini pozitif, proaktif eğilimlerini negatif yönde yordayacaktır.

Araştırma Sorusu 8. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocukların olumlu sosyal davranış türleri (*yardım etme, paylaşma, rahatlatma*) arasında çocukların duygu anlama becerisinin aracı rolü var mıdır?

Araştırma Sorusu 9. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocukların olumlu sosyal davranış türleri (*yardım etme, paylaşma, rahatlatma*) arasında çocukların mizacının düzenleyici rolü var mıdır?

Araştırma Sorusu 10. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocukların olumlu sosyal davranış türleri (*yardım etme, paylaşma, rahatlatma*) arasında çocukların cinsiyetinin düzenleyici rolü var mıdır?

2. BÖLÜM YÖNTEM

2.1. ÖN ÇALIŞMA

Doktora tez çalışmasının temel amacı, erken çocukluk döneminde reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin öncüllerini ve çocuğun gelişimsel sonuçları ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla ilk olarak, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin geliştirildiği ve psikometrik özelliklerinin sınındığı bir ön çalışma yürütülmüştür. Ayrıca alanyazında reaktif ve proaktif eğilimlerini değerlendirmeye yönelik kullanılan senaryoların Türkiye örnekleme uyarlamasının yapıldığı bir pilot çalışma yürütülmüş, mevcut çalışma kapsamında geliştirilen ölçüm aracı ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ancak pilot çalışmada kullanılan senaryolar ile araştırmada ele alınan değişkenler arasında alanyazın ile tutarlı ilişkiler ortaya konmamıştır. Bunun yanı sıra senaryolardaki hipotetik ifadelerin anneler tarafından anlaşılması ile ilgili güçlükler yaşanmıştır. Tüm bu noktalar dikkate alınarak, ana çalışmada annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, sadece mevcut tez çalışması kapsamında geliştirilen ölçüm aracına dayalı olarak değerlendirilmiştir (Pilot çalışmaya dair bilgiler Ek-1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur).

2.1.1. Örneklem

Ön çalışma kapsamında 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan toplam 306 anneye ulaşılmıştır. Yapılan veri temizleme işlemi sonrasında analizler 292 annenin verisi ile gerçekleştirilmiştir. Annelerin yaş aralığı 22 ile 54 arasında değişmektedir ($Ort.yaş = 35.13$, $S = 4.70$). Katılımcılar Türkiye'nin farklı şehirlerinde ikamet etmekle birlikte, büyük çoğunluğu Ankara ($n = 83$, %28.5), Niğde ($n = 66$, %22.6), Adana ($n = 22$, %7.5), Nevşehir ($n = 19$, %6.5) ve İstanbul'da ($n = 15$, %5.1) yaşamını sürdürmektedir.

Çocukların yaş aralığı 35 ile 75 ay arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 55.14 aydır ($S = 10.60$). Cinsiyet dağılımı incelendiğinde, 128'i kız (%43.8), 163'ü (%55.8) erkektir. Örneklemde yer alan 1 çocuğun ise cinsiyeti belirtilmemiştir. Çocukların 110'u kreşe devam etmekte (%37.6), 118'ine anneleri (%40.5), 39'una (%15.8) aile büyüğü bakım

vermekte 17'sine (%5.8) bakıcı tarafından bakılmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Annelerin Demografik Özellikleri (Ön Çalışma)

Değişken Adı	n	%
Algılanan Gelir Düzeyi		
Düşük	5	1.7
Orta-düşük	25	8.6
Orta	153	52.4
Orta-yüksek	99	33.9
Yüksek	9	3.1
Belirtilmemiş	1	0.3
Eğitim Düzeyi		
İlkokul	5	1.7
Ortaokul	14	4.8
Lise	63	21.6
Üniversite	155	53.1
Lisansüstü	53	18.2
Belirtilmemiş	2	0.7
Çalışma Durumu		
Bir işte çalışıyor	182	62.3
Bir işte çalışmıyor	109	37.3
Belirtilmemiş	1	0.4
Çocuk Sayısı		
Tek çocuğu olan	114	39.3
2 çocuğu olan	135	46.2
3 çocuğu olan	34	11.6
4 veya daha fazla	8	2.7
Çocuğun doğum sırası		
Birinci çocuk	171	58.6
İkinci çocuk	89	30.5
Üçüncü çocuk	26	8.9
Dördüncü çocuk ve üzeri	5	1.6

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. Demografik Bilgi Formu

Annenin yaşı, eğitim düzeyi ve çalışma durumu, algılanan gelir düzeyi, sahip olduğu çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve yaşı ile çocuğun bakımından kimin sorumlu olduğu (kreş, aile büyüğü, kendisi ya da bakıcı) gibi sorulardan oluşan bir demografik bilgi formu kullanılmıştır.

2.1.2.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Geliştirilmesi

Öncelikle ölçülmek istenen duyarlılık özellikleri ile ilgili yazın gözden geçirilmiştir. Ulaşılabilir alanyazın kapsamında reaktif ve proaktif duyarlılığının hipotetik senaryolar aracılığı ile değerlendirildiği ve senaryoların ilk olarak okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlere yönelik olarak geliştirildiği görülmüştür (Rothbaum ve ark., 2006). Bu doğrultuda yürütülen araştırmalarda farklı kültürel gruplardaki çocukların sınıf ortamına daha iyi dahil edilmesi amacıyla öğretmenlerin duyarlılık özellikleri incelenmiştir. Daha sonraki araştırmalarda ise ebeveyn-çocuk bağlamına uygun senaryolar seçilerek kullanılmış (örn., Ziehm ve ark., 2013); ancak söz konusu senaryoların da ebeveynlerin reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinin ortaya çıktığı bağlamları incelemede sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu noktadan hareketle, mevcut tez çalışmasında erken çocukluk döneminde reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini belirlemeye yönelik anne bildirimine dayalı bir ölçüm aracının geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinin yürütülmesinde Carpenter (2018), Güngör (2016) ve Tavşancıl'ın (2010) önerileri dikkate alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak, hedeflenen araştırma örneklemini ile benzer demografik özelliklere sahip (*3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan, evli, çocuğunda ya da diğer aile üyelerinde herhangi bir fiziksel engel ya da psikolojik problemlerin olmadığı*) 26 anne ile yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirildiği pilot çalışma yürütülmüştür. Bu görüşmelerde annelere çocuklarının işaretlerini ve ihtiyaçlarını önceden tahmin etmeye çalıştıkları ya da çocuk ifade ettiğinde

karşıladıkları deneyimlerine ilişkin açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Daha sonra, hem görüşmelerden elde edilen veriler aracılığı ile hem de ilgili yazın incelenerek reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinin ortaya çıktığı farklı bağlamlar (örn., yeme, uyku, oyun, düşme, duygu ifade etme/anlama) belirlenmiştir. Böylelikle 72 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçek maddeleri yazılırken, ifadelerin açık ve anlaşılır olmasına, maddelerin birden çok düşünceyi içermemesine özellikle dikkat edilmiştir.

İkinci olarak, 72 maddeden oluşan havuz kapsam geçerliği temelinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda “amaç/hedef” ve “ilişkisel” bağlamlarına ait maddelerin, ölçeğin kapsamı ve amacına uygun olmadığına karar verilmiş ve madde havuzundan çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra yukarıda belirtilen farklı bağlamları temsil eden ancak anne duyarlılığını reaktif ve proaktif özellikler temelinde değerlendirmedigine karar verilen maddeler de ölçekten çıkarılmıştır. Üçüncü olarak, toplam 31 maddeden ölçek Gelişim Psikolojisi uzmanlık alanındaki beş yargıcıya gönderilmiştir. Uzmanlara her bir maddenin reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerinden birini temsil edip etmediği, ne derece temsil ettiği (*1 = Hiç temsil etmiyor, 4 = Tam anlamıyla temsil ediyor*) ve herhangi bir yorum veya düzeltme önerileri olup olmadığı sorulmuştur. Yargıcıların geri bildirimleri ve araştırmacıların değerlendirmeleri sonrasında madde havuzunda 17 madde kalmıştır. Ancak ölçekteki madde sayısının yeterli olmayabileceği düşünülerek araştırmacılar tarafından ölçeğe 10 madde daha eklenmiştir. Son olarak, 27 maddeden oluşan “Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği” üç yargıcı tarafından bir kez daha değerlendirilmiştir. Ölçeğin 27 maddelik nihai formu maddelerin Türkçe açısından anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan üç anneye gönderilmiştir. Yargıcıların ve annelerin değerlendirmesi sonrasında, 27 maddeden oluşan ölçeğin uygulanmasına karar verilmiştir. Görünüş geçerliği kapsamında ise ölçek maddeleri ve yönerge veri toplamaya uygun hale getirilmiştir. *Reaktif ve proaktif* duyarlılık alt boyutlarından oluşan ölçek maddeleri, 5’li Likert tipi derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir (*1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum*). İlgili alt boyutlardan alınan yüksek puanlar, o duyarlılık özelliğinin daha yüksek düzeyde sergilendiğine işaret etmektedir.

2.1.2.3. Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği

İmamoğlu (1998; 2003) tarafından geliştirilen ölçek, *kişilerarası ilişki (ilişkililik/ilişkisel benlik yönelimi)* ve *özgelişim (kendileşme/özerk benlik yönelimi)* alt ölçeklerini içeren toplam 29 maddeden oluşmaktadır. 16 maddeli kişilerarası ilişki alt ölçeği, kişinin ailesiyle ve çevresindekilerle ne derece ilişkili veya kopuk hissettiğini ölçerken (örn., “Kendimi duygusal olarak aileme çok yakın hissediyorum”), 13 maddeli özgelişim alt ölçeği kişinin gelişim sürecinde ne derece kendi özünü veya dış beklentileri dayanak aldığı (örn., “Sahip olduğum potansiyeli ve özelliklerimi geliştirip kendime özgü bir birey olmak benim için çok önemlidir.”) ölçmektedir. Ölçekteki maddeler 5’li Likert ölçümle derecelendirilmektedir ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeklerden alınan yüksek puanların sırasıyla ilişkisel ve özerk benlik yönelimini yansıttığı kabul edilmektedir. Geliştirilen ölçeğin psikometrik özellikleri üniversite öğrencileri ile yürütülen çalışmalarda test edilmiş; Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kişilerarası ilişki alt ölçeği için .91; özgelişim alt ölçeği için .74 olarak hesaplanmıştır (İmamoğlu, 1998). Ayrıca aynı çalışmada iki yarım test güvenilirlik değerleri de incelenmiş ve sırasıyla .94 ve .80 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .84 ve .81’dir.

2.1.2.4. Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği-Kısa Formu

Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, annelerin çocuklarıyla ilgili zihinsel süreçleri merak etme, anlama çabaları ve çocuğun davranışları ile ilişkilendirme süreçlerini değerlendiren ve zihinselleştirme kapasitesini ölçen bir ölçüm aracıdır (Luyten ve ark., 2009). Toplam 39 maddeden oluşan bu ölçüm aracının Türkçeye uyarlama çalışması Karabulut ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Luyten ve arkadaşları (2017) ölçeğin 18 maddelik kısa formunu oluşturmuştur. Ölçeğin kısa formunun Türkiye örnekleme uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Arıkan ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır. Kısa form, *zihinselleştirme/içsel düşünme öncesi (pre-mentalizing)* (örn., “Çocuğum yabancıların yanında beni mahcup etmek için ağlar.”), *zihinsel durumların kesinliği* (örn., “Çocuğumun ne yapacağını her zaman tahmin edebilirim.”), *zihinsel durumlara ilgi ve merak* (örn., “Olaylara çocuğumun gözünden

bakmaya çalışırım.”) olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışmasında ölçeğin iki maddesi düşük faktör yükü nedeniyle çıkarılmış; ölçek 16 madde ve üç alt ölçekten oluşmuştur. Zihinselleştirme öncesi alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar zihinselleştirmede güçlüklerle ve çocuğun düşünce dünyasını anlamada yetersizliklere işaret ederken; zihinsel durumların kesinliği alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar müdahaleci bir zihinselliğe, düşük puanlar ise zihinsel durumlardan emin olamama şeklinde bir güçlüğü işaret etmektedir. Zihinsel durumlara ilgi ve merak alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar ise ebeveynin çocuğun zihinselliğine duyduğu ilgi ve merakın arttığına işaret etmektedir. Ölçekteki maddeler 7’li Likert ölçümle derecelendirilmektedir ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $7 = Kesinlikle katılıyorum$). Türkiye örneklemini için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla .77, .75 ve .72’dir. Mevcut çalışmada da ilgili maddeler dışarda bırakılarak alt boyutlar oluşturulmuştur. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .66, .84 ve .67’dir.

2.1.2.5. Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği

Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği, annenin ebeveynliğe, duyarlılığa ve duyarlı disipline ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla Bakermans- Kranenburg ve van IJendoorn (2003) tarafından geliştirilmiştir. 18 madde ve iki alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar, *duyarlılığa yönelik tutumlar* (örn., “Çocuğumu günde en az bir kez övmek, ona güzel söz söylemek gerektiğine inanıyorum.”) ve *duyarlı disipline yönelik tutumlar* (örn., “Eğer bir çocuk hiç söz dinlemezse cezadan başka bir şey işe yaramaz.”) alt ölçekleridir. 6’lı Likert tipi derecelendirme ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $6 = Kesinlikle katılıyorum$) üzerinden değerlendirilmektedir. Duyarlı disiplin alt ölçeğindeki ters maddeler düzenlenerek, madde analizi sonucunda bir madde çıkarılmıştır. Yüksek puanlar annelerin duyarlılığına ve duyarlı disiplin davranışlarına yönelik olumlu tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek Sümer ve arkadaşları (2020) tarafından Türkiye örneklemine uyarlanmış; duyarlılığa yönelik tutumlar alt ölçeği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kontrol grubunda .77, müdahale grubunda .72’dir. Duyarlı disipline yönelik tutumlar alt ölçeği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kontrol grubunda .65, müdahale grubunda .72 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında yalnızca

duyarlılığa yönelik tutumlar alt boyutu kullanılmış ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .43 olarak bulunmuştur.

2.1.2.6. Ebeveyn Amaçları Ölçeği

Schaefer ve Edgerton (1985) tarafından geliştirilen ölçek ebeveynlerin amaçlarını değerlendirmektedir. Türkiye örneğine uyarlama çalışması Yağmurlu ve Sanson (2009) tarafından yapılmıştır. Toplam 21 maddeden oluşan ölçeğin, *kendine yönelme* (örn., “Kendi başına karar vermesi”), *sosyal beceri* (örn., “Başka birinin nasıl hissettiğini anlaması”) ve *uyma* (örn., “Ebeveynlere ve diğer büyüklere itaat etmesi”) olmak üzere üç alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek, 4'lü Likert ölçümle derecelendirilmektedir ($1 = \text{Çok önemli değil}$ ve $4 = \text{Çok önemli}$). Yağmurlu ve Sanson'un (2009) çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları, kendine yönelme, sosyal beceri ve uyma alt ölçeği için sırasıyla Avusturalya örneğinde .76, .80 ve .79; Türk örneğinde ise .69, .81 ve .74 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .76, .78. ve .74'tür.

2.1.2.7. Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği (DASÖ)

Lovibond ve Lovibond (1995a, 1995b) tarafından geliştirilen ölçek, 7'si depresyon, 7'si anksiyete ve 7'si stresle ilgili olmak üzere toplam 21 maddeden oluşmaktadır ve 4'lü Likert tipi ($0 = \text{Hiçbir zaman}$, $3 = \text{Her zaman}$) bir ölçektir. *Depresyon* (örn., “Hiç olumlu duygu yaşayamadığımı fark ettim.”), *anksiyete* (örn., “Vücudumda (*örneğin ellerimde*) titremeler oldu.”) ve *stres* (örn., “Gevşeyip rahatlamakta zorluk çektim.”) boyutlarının her birinden alınan puanların yüksek olması, bireyin bu soruna sahip olabileceğini göstermektedir. Ölçek, Sarıçam (2018) tarafından Türkiye örneğine uyarlanmıştır (normal ve klinik örneklem grupları ile ayrı çalışmalar yürütülmüştür). Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları normal örnekleme depresyon için .85, anksiyete için .80 ve stres için .77 olarak bulunmuştur. Bu ölçüm aracı, mevcut çalışmada ileri ve çok ileri düzeyde depresyon, anksiyete ve stres puanı alan anneleri belirlemek ve analizlere dahil etmemek için (dışlama kriteri) kullanılmıştır. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .77,.75 ve .78'dir.

2.1.3. İşlem

Araştırma için ilk olarak kullanılan ölçüm araçlarını geliştiren ve Türkiye örnekleme uyarlama çalışmasını yürüten araştırmacılardan izin alınmıştır. Daha sonra, araştırmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci devam ederken ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeniyle, annelere hem çevrimiçi (online) olarak ulaşılmış, hem de yüz yüze ulaşılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi olarak yürütülen bölümde, ilk olarak yukarıda tanıtılan ölçüm araçlarını içeren araştırma bağlantısı (surveymonkey.com) oluşturulmuştur. Daha sonra, bu bağlantı farklı sosyal medya siteleri aracılığı ile (Twitter, Facebook ve Instagram) paylaşılmıştır. Katılımcı anneler ilk olarak Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu okumuş, çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına onay verenler, ölçek setini tamamlamışlardır. Ölçek setinde yer alan ölçekler her bir katılımcıya değişen sırada sunulmuştur. Yüz yüze yürütülen bölümde ise annelere ulaşılabilir örnekleme ve kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Yazılı onamı alınan anneler ölçek setini tamamlamıştır. Bu uygulamada da ölçek setindeki ölçekler her bir katılımcıya değişen sırada sunulmuştur. Her iki uygulama da ölçeklerin tamamlanması yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Ön çalışma kapsamında veri toplama süreci, 2020 yılı güz döneminde başlamış ve 2021 yılı güz döneminde sonlanmıştır.

2.2. ANA ÇALIŞMA

2.2.1. Örneklem

Araştırma kapsamında 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan 314 anneye ulaşılmıştır. Ancak veri temizleme analizleri sonrasında araştırmanın örneklemini 280 anne çocuk çifti oluşturmuştur (ayrıntılı bilgi için Bölüm 3.2.1'e bakınız). Yaşları 23 ile 49 arasında değişen annelerin ($Ort_{yaş} = 34.18$, $S = 4.88$) eğitim düzeyi, algılanan gelir düzeyi, çalışma durumu, çocuk sayısı ve çocuğun doğum sırasına ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir. Katılımcılar Türkiye'deki 39 farklı şehirden olmakla birlikte, büyük çoğunluğu Ankara ($n = 70$, %25), İzmir ($n = 28$, %10.1), Adana ($n = 19$, %6.8) ve İstanbul'da ($n = 18$, %6.5) ikamet etmektedir.

Çocukların yaş aralığı 37 ile 73 ay arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 55.26 aydır ($S = 10.57$). Çocukların 153'ü kız (%54.6), 127'si (%45.4) erkektir. Çocukların 196'sı kreşe devam etmekte (%70.0), 57'sine anneleri (%20.4), 23'üne aile büyüğü bakım vermekte (%8.2), 4'ü ise (%1.4) bakıcı tarafından bakılmaktadır.

Tablo 2. Annelerin Demografik Özellikleri (Ana Çalışma)

Değişken Adı	n	%
Eğitim Düzeyi		
İlkokul	8	2.9
Ortaokul	10	3.6
Lise	59	21.1
Üniversite	168	60.0
Lisansüstü	35	12.5
Algılanan Gelir Düzeyi		
Düşük	12	4.3
Orta-düşük	26	9.3
Orta	167	59.6
Orta-yüksek	71	25.4
Yüksek	4	1.4
Çalışma durumu		
Bir işte çalışıyor	143	51.1
Bir işte çalışmıyor	137	48.9
Çocuk Sayısı		
Tek çocuğu olan	88	31.4
2 çocuğu olan	157	56.1
3 çocuğu olan	25	8.9
4 veya daha fazla	10	3.6
Çocuğun Doğum Sırası		
Birinci çocuk	140	50.0
İkinci çocuk	111	39.6
Üçüncü çocuk	23	8.2
Dördüncü çocuk ve üzeri	6	2.2

2.2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.2.1. Anneye Ait Ölçümler

2.2.2.1.1. Demografik Bilgi Formu

Annenin yaşı, eğitim düzeyi ve çalışma durumu, mesleği, algılanan gelir düzeyi, sahip olduğu çocuk sayısı, çocuğun doğum sırası, çocuğun cinsiyeti, çocuğun bakımından kimin sorumlu olduğu gibi sorulardan oluşan bir demografik bilgi formu kullanılmıştır.

2.2.2.1.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği

Ölçek, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini ölçmek amacıyla mevcut doktora tez çalışması kapsamında geliştirilmiştir. Toplam 16 madde ve 2 alt boyuttan (*reaktif ve proaktif duyarlılık*) oluşan ölçek, 5’li Likert derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Reaktif duyarlılık alt boyutu, annelerin çocuklarının ihtiyaçlarını, çocukları ifade ettikten sonra karşılama eğilimlerini değerlendirirken (örn. “Bir şeye öfkelendiğini fark ettiğimde, onun anlatmasını beklerim.”), proaktif duyarlılık alt boyutu ise annelerin çocuklarının ihtiyaçlarını öngörme eğilimlerini (örn. “İsteklerini/ihtiyaçlarını tahmin etmeye çalışırım.”) değerlendirmektedir. Ölçeğin ilgili alt boyutundan alınan yüksek puan, o boyuttaki duyarlılık eğiliminin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Mevcut çalışmada elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları reaktif duyarlılık için .73, proaktif duyarlılık için .75 olarak bulunmuştur.

2.2.2.1.3. Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği

İmamoğlu (1998; 2003) tarafından geliştirilen ölçek, *kişilerarası ilişki (ilişkililik/ilişkisel benlik yönelimi)* ve *özgelişim (kendileşme/özerk benlik yönelimi)* alt ölçeklerini içeren toplam 29 maddeden oluşmaktadır. 16 maddeli kişilerarası ilişki alt ölçeği, kişinin ailesiyle ve çevresindekilerle ne derece ilişkili veya kopuk hissettiğini ölçerken (örn., “Kendimi duygusal olarak aileme çok yakın hissediyorum”), 13 maddeli özgelişim

alt ölçeği kişinin gelişim sürecinde ne derece kendi özünü veya dış beklentileri dayanak aldığı (örn., “Sahip olduğum potansiyeli ve özelliklerimi geliştirip kendime özgü bir birey olmak benim için çok önemlidir.”) ölçmektedir. Ölçekteki maddeler 5’li Likert ölçümle derecelendirilmektedir ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeklerden alınan yüksek puanların sırasıyla ilişkisel ve özerk benlik yönelimini yansıttığı kabul edilmektedir. Ölçeğin psikometrik özellikleri üniversite öğrencileri ile yürütülen çalışmalarda test edilmiş; Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kişilerarası ilişki alt ölçeği için .91, özgelişim alt ölçeği için .74 olarak hesaplanmıştır (İmamoğlu, 1998). Ayrıca aynı çalışmada iki yarım test güvenilirlik değerleri de incelenmiş ve sırasıyla .94 ve .80 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .89 ve .70 olarak bulunmuştur.

2.2.2.1.4. Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği-Kısa Formu

Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, annelerin çocuklarının içinde bulunduğu zihinsel durumların farkında olma ve çocuğun davranışları ile ilişkilendirme kapasitesini ölçen bir ölçüm aracıdır (Luyten ve ark., 2009). Toplam 39 maddeden oluşan bu ölçüm aracının Türkçeye uyarlama çalışması Karabulut ve arkadaşları (2016) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Luyten ve arkadaşları (2017) ölçeğin 18 maddelik kısa formunu oluşturmuştur. Ölçeğin kısa formunun Türkiye örnekleimine uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Arıkan ve arkadaşları (2020) tarafından yapılmıştır. Kısa form, *zihinselleştirme/içsel düşünme öncesi (pre-mentalizing)* (örn., “Çocuğum yabancıların yanında beni mahcup etmek için ağlar.”), *zihinsel durumların kesinliği* (örn., “Çocuğumun ne yapacağını her zaman tahmin edebilirim.”), *zihinsel durumlara ilgi ve merak* (örn., “Olaylara çocuğumun gözünden bakmaya çalışırım.”) olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışmasında ölçeğin iki maddesi düşük faktör yükü nedeniyle çıkarılmış; ölçek 16 madde ve üç alt ölçekten oluşmuştur. Zihinselleştirme öncesi alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar zihinselleştirmede güçlüklerle ve çocuğun içinde bulunduğu zihinsel durumu anlamada yetersizliklere işaret ederken; zihinsel durumların kesinliği alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar müdahaleci bir zihinselliğe, düşük puanlar ise zihinsel durumlardan emin olamama şeklinde bir güçlüğü işaret etmektedir. Zihinsel durumlara ilgi ve merak alt ölçeğinden alınan yüksek

puanlar ise ebeveynin çocuğun zihinselliğine duyduğu ilgi ve merakın yüksek olmasına işaret etmektedir. Ölçekteki maddeler 7’li Likert ölçümle derecelendirilmektedir ($1 = Kesinlikle katılmıyorum$ ve $7 = Kesinlikle katılıyorum$). Türkiye örneklemini için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla .77, .75 ve .72’dir. Mevcut çalışmada da ilgili maddeler dışarda bırakılarak alt boyutlar oluşturulmuştur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde 16 maddelik üç faktörlü yapının kabul edilebilir olduğu görülmüştür ($\chi^2(280) = 172.629$, $df = 99$, $\chi^2/df: 1.74$, $CFI = .94$, $RMSEA = .05$, $GFI = .93$). Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .61, .84 ve .74’tür.

2.2.2.1.5. Gelişimsel Niş Ölçeği

Gelişimsel Niş Ölçeği, Narvaez ve arkadaşları (2016) tarafından bireyin 18 yaşından önce yaşadığı bağlamın özelliklerini ve deneyimlerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 20 maddeden oluşmakta ve 5’li Likert derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir ($1 = Çok az ya da hiç$, $5 = Çok fazla$). Ölçek, *destekleyici aile ortamı* (örn., “Ailece evde ne sıklıkla birlikte bir şeyler yapardınız?”), *etkinliklere katılım* (örn., “Ne sıklıkta ev dışında başka çocuklarla birlikte serbest oyun oynardınız?”) ve *olumlu ve olumsuz duygu iklimi* (korku, hüznün, kendinden emin, sakin, coşkulu hissetme) alt faktörlerinden oluşmakla birlikte, ölçekteki ilgili maddeler ters çevrilerek genel bir toplam puanın kullanılabilmesi belirtilmiştir (Narvaez ve ark., 2016). Bireyin ölçekten aldığı toplam puanın artması, sahip olduğu gelişimsel nişin olumlu niteliğinin artması anlamına gelmektedir. Ölçeğin toplam puanı için elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .90’dır. Alt faktörler için elde edilen iç tutarlık katsayıları ise destekleyici aile için .83, etkinliklere katılım için .67, olumsuz duygusal iklim için .81, olumlu duygusal iklim için ise .78’dir. Mevcut çalışma kapsamında toplam puanı kullanılan ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak hesaplanmış; alt faktörler için elde edilen iç tutarlık katsayıları destekleyici aile için .86, etkinliklere katılım için .57, olumsuz duygusal iklim için .85, olumlu duygusal iklim için ise .71’dir.

2.2.2.1.6. Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği (DASÖ-21)

Lovibond ve Lovibond (1995a, 1995b) tarafından geliştirilen ölçek, 7'si depresyon, 7'si anksiyete ve 7'si stresle ilgili olmak üzere toplam 21 maddeden oluşmaktadır ve 4'lü Likert tipi (0 = *Hiçbir zaman*, 3 = *Her zaman*) bir ölçektir. *Depresyon* (örn., “Hiç olumlu duygu yaşayamadığımı fark ettim.”), *anksiyete* (örn., “Vücudumda (*örneğin ellerimde*) titremeler oldu.”) ve *stres* (örn., “Gevşeyip rahatlamakta zorluk çektim.”) boyutlarının her birinden alınan puanların yüksek olması, bireyin bu soruna sahip olabileceğini göstermektedir. Ölçek, Sarıçam (2018) tarafından Türkiye örnekleme uyarlanmıştır (normal ve klinik örneklem grupları ile ayrı çalışmalar yürütülmüştür). Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları normal örnekleme depresyon için .85, anksiyete için .80 ve stres için .77 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada, annelerin duyarlılığını olumsuz etkileyebileceği düşünüldüğünden alt ölçeklerin herhangi birinden ileri ve çok ileri düzeyde puan alan (depresyon için 10 ve üzeri; anksiyete için 7 ve üzeri; stres için 12 ve üzeri) anneler analizlere dahil edilmemiştir (ayrıntılı bilgi için Bölüm 3.1'e bakınız). Mevcut çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ise sırasıyla .79, .72 ve .75 olarak hesaplanmıştır.

2.2.2.2. Çocuğa Ait Ölçümler

2.2.2.2.1. Çocuk Mizaç Ölçeği (ÇMÖ)

Erken çocukluk dönemindeki çocukların mizaç özelliklerini belirlemek amacıyla Buss ve Plomin (1984) tarafından geliştirilen ölçek, Sümer ve arkadaşları (2008) tarafından Türkiye örnekleme uyarlanmıştır. Toplam 20 maddeden oluşan ölçeğin *duygusallık* (örn., “Kolayca ağlar”), *hareketlilik* (örn., “Yerinde duramaz.”) ve *sosyallik* (örn., “Tanımadığı insanlara ısınması zaman alır”) olmak üzere 3 alt boyutu bulunmaktadır. Tüm maddeler 4'lü Likert derecelendirme (1 = *Hiçbir zaman*, 4 = *Her zaman*) üzerinden değerlendirilmektedir. Alt boyutlardan alınan yüksek puanlar, çocukların ilgili mizaç özelliğini yüksek düzeyde gösterdiğine işaret etmektedir. Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları duygusallık alt ölçeği için .69, hareketlilik alt ölçeği için .65 ve sosyallik alt ölçeği için .71' dir.

Sümer ve arkadaşları (2010) daha sonra yaptıkları bir çalışmada ölçeği yeniden değerlendirmiş; 3 maddenin (1,16,17) çıkarılmasına karar vermiştir. Mevcut çalışmada da ilgili maddeler dışarda bırakılarak alt boyutlar oluşturulmuştur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde 17 maddelik üç faktörlü yapının kabul edilebilir olduğu görülmüştür ($\chi^2(280) = 200.222$, $df = 97$, $\chi^2 / df: 2.06$, $CFI = .91$, $RMSEA = .06$, $GFI = .92$). Mevcut çalışmada, alt boyutların iç tutarlık katsayıları duygusallık için .67, hareketlilik için .72 ve sosyallik için ise .79 olarak bulunmuştur.

2.2.2.2.2. Olumlu Sosyal Davranış Ölçeği

Ölçek, Iannotti (1985) tarafından öncelikle öğretmenlerin sınıf içi değerlendirmeler yapabilmesi için geliştirilmiş, daha sonrasında anneler ile de uygulama yapabilmek için maddeler düzenlenmiştir. Yardım etme, paylaşma, rahatlatma ve iş birliği yapma boyutları bulunan ölçeğe Wilby (2005), daha kapsayıcı değerlendirmeler yapabilmek için 6 madde daha eklemiş ve ölçek 4 alt boyuttan oluşan 19 maddelik nihai halini almıştır. Ölçeğin Türkiye örnekleme uyarlaması, Yağmurlu ve arkadaşları (2005) tarafından yapılmıştır. Türkiye uyarlamasında düşük iç tutarlık değeri (.30) nedeniyle iş birliği yapma boyutu çıkarılmıştır (Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005). *Yardım etme* (örn., “Ortalığı toplar.”), *paylaşma* (örn., “Oynamakta olduğu oyuncu ya da başka bir şeyi paylaşmayı kabul eder.”), *rahatlatma* (örn., “Endişeli ya da yardıma ihtiyacı olan bir çocuğa yardım etmek için sizi veya başka bir çocuğu çağırır.”) olmak üzere 3 alt boyuttan oluşan ölçek, 7’li Likert tipi derecelendirme ($1 = Hiçbir zaman$, $7 = Her zaman$) üzerinden değerlendirilmektedir. Hem anne hem de öğretmen bildirimine dayalı olan bu ölçme aracı okul öncesi dönemdeki çocuklar (3-6 yaş) için uygundur. Uyarlama çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları yardım etme için .63, paylaşma için .76 ve rahatlatma için .82 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışmada iç tutarlık katsayıları sırasıyla .72, .78 ve .84 olarak hesaplanmıştır.

2.2.2.2.3. Duygu Kavrama Testi

Pons ve Harris (2000) tarafından geliştirilen ölçme aracı, 3 ile 11 yaşları arasındaki çocukların duygu anlama becerilerini test etmek amacıyla uygulanmaktadır. Farklı yüz

ifadelerine dayalı olarak *duyguları tanıma becerisi, belli bir durumda farklı istek ve inançlara sahip olmanın farklı duyguları ortaya çıkarabileceği bilgisi, duygu düzenleme becerisi, belirli bir durumla ilişki olarak bir kişinin aynı anda farklı duygulara sahip olabileceği gibi becerileri* içeren bu test, resimli bir hikâye kitapçığı şeklinde oluşturulmuştur. Bu test uygulamasında, uygulayıcı çocuğa kitapçıktaki her bir sayfanın üstündeki resmi gösterip kısa bir hikâye anlatır. Çocuktan bu resimde yüzü boş bırakılmış olan hikâyedeki karakterin nasıl hissedebileceğini sayfanın altında yer alan yüz ifadelerine bakarak işaret etmesi beklenmektedir. Çocukların alabileceği en düşük puan 0, en yüksek puan 9'dur. Türkiye örnekleme uyarlaması Pala (2015) tarafından yapılmıştır. 3, 4 ve 5 yaş grubu çocuklar ile yürütülen bu çalışmada, yaşın çocukların duygu anlama becerileri üzerinde anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur. 5 yaşındaki çocukların duygu anlama testinden aldığı toplam puan, 3 ve 4 yaşındaki çocuklardan; 4 yaşındaki çocukların duygu anlama testinden aldığı toplam puan ise 3 yaşındaki çocuklardan daha yüksektir. Bununla birlikte testten alınan puanlar cinsiyete göre farklılaşmamıştır. Aynı çalışmada, duygu anlama testi puanı ile çocukların zihin kuramı ve duygu düzenleme becerileri arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Türkiye'de yürütülen farklı araştırmalarda kullanılan testin toplam puanı ile sosyal beceriler ve sosyal problem çözme yetileri (Buğan ve Çorapçı, 2018); dil gelişimi (Karadayı, 2018; Özsoy, 2018), yönetici işlevler ve zihin kuramı (Özsoy, 2018) ile arasında bulunan anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler testin ölçüt bağıntılı geçerliliğini destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Ayrıca 4-6 yaş arasındaki çocukların 3 ay ara ile test edildiği bir başka çalışmada, duygu kavrama testi puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin elde edilmesi ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini sağladığını göstermiştir (Küçüközdemir, 2019).

2.2.3. İşlem

İlk olarak araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde pandemi koşullarının devam etmesi nedeniyle demografik bilgi formuna bir takım sorular eklenmiş ve ilgili sorular için Sağlık Bakanlığında da gerekli izin alınmıştır. Bu amaçla, Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan 3-6 yaş arasında çocuğu olan annelere ulaşılabilir ve kartopu

örnekleme yolu ile ulaşılmıştır. Katılımcı anneler ile yapılan telefon görüşmesinde; Anne-Çocuk Bilgi Formu doldurulmuş ve araştırmaya dahil etme kriterlerine uygun olup olmadıkları belirlenmiştir. Daha sonra annelere araştırmanın amacı ve işlem yolu ile ilgili bilgi aktarılmış, çocukları ile birlikte araştırmaya katılmayı kabul edip etmedikleri sorularak sözel onamları alınmıştır. Sözel onamı alınan anneler ile görev uygulaması için randevu tarihi ve saati belirlenmiş; görüşmenin hangi uygulama aracılığı ile yapılacağı planlanmıştır. Ardından anneler ile [surveymonkey.com](https://www.surveymonkey.com) adlı çevrimiçi veri toplama sitesinin bağlantısı paylaşılmıştır. Sözü edilen bağlantıda, öncelikle Bilgilendirilmiş Onam Formu, sonrasında Demografik Bilgi Formu, Dengeli Bütünleşme Ayrışma Ölçeği, Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği, Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolar, Gelişimsel Niş Ölçeği, Olumlu Sosyal Davranış Ölçeği, Çocuk Mizaç Ölçeği, Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeğinden oluşan bir ölçek seti yer almaktadır. Olası sıra etkisini azaltmak amacıyla, ilk sırada Demografik Bilgi Formu, son sırada Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği olacak biçimde ve diğer ölçekler her katılımcının farklı bir sırada karşılaşacağı şekilde düzenlenmiştir. Çalışmaya gönüllü katılım için onam veren katılımcılar, daha sonra ölçekleri tamamlayacakları sayfaya yönlendirilmiştir. Ölçeklerin tamamlanma süresi yaklaşık olarak 20-25 dakikadır. Son olarak, belirlenen randevu zamanında uygulama üzerinden (Zoom, GoogleMeets, WhatsApp), katılımcı çocuklar ile yaklaşık 30 dakika süren görüntülü görüşmeler yapılmış, çocukların duygu anlama becerilerini değerlendirmek amacıyla Duyguları Kavrama Testi (TEC) uygulanmıştır. Mevcut çalışmanın yürütülmeye başlandığı dönemde pandemi koşulları devam ettiği için, test çocuklara online bir görüşme yapılarak uygulanmaya başlanmıştır. Pandemi koşullarının değiştiği durumda ise tutarlılığın sağlanması adına uygulamalara bu şekilde devam edilmiştir. Bu amaçla, testin Türkiye uyarlama çalışmalarını yürüten araştırmacı ile iletişime geçilerek bu konuda görüşleri ve onayı alınmış; ardından uyarlama çalışmalarını yürüten araştırmacının önerisi üzerine, testin online platformda uygulanması için yönergede birkaç düzenleme yapılarak çalışma yürütülmüştür. Uygulama sonunda, annelerin telefonlarına çocukları için elektronik ortamda hazırlanmış Katılım Sertifikası iletilmiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. ÖN ÇALIŞMAYA AİT BULGULAR

Bu bölümde sırasıyla veri temizleme süreci, geçerlik ve güvenilirlik analizleri ile betimsel analizlere yönelik bulgular yer almaktadır.

3.1.1. Veri Temizleme ve Temel İstatistiksel Sayıtların İncelenmesi

Ön çalışma kapsamında ulaşılan 306 annenin verisinin analizine geçilmeden önce veri temizleme işlemi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak veri setinde yer alan kayıp değerler incelenmiştir. Araştırma verisinin çevrimiçi olarak toplanan bölümünde ölçek setindeki her bir soru katılımcılara yöneltilmiş; ölçeklerdeki soru ya da soruları yanıtlamayan, boş bırakan katılımcı teknik olarak bir sonraki bölüme geçememiştir. Bu nedenle ölçek setlerinde boş bırakılan soru ya da sorular bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çevrim içi sistemdeki yanıtlar incelenmiş; 3 katılımcının öngörülen sürenin çok altında bir sürede ölçek setini tamamlayıp kaydettiği, 4 katılımcının soruları tamamlamadan yarıda bıraktığı görülmüştür. Yüz yüze ulaşılarak elde edilen ölçek setleri incelendiğinde ise 5 katılımcının verisi kayıp değer oranının yüksek olması nedeniyle çıkarılmıştır. Daha sonra tüm ölçek maddeleri için en küçük ve en büyük değerler incelenmiş, yanlış girilen veri olup olmadığı değerlendirilmiş, yanlış girildiği belirlenen veriler düzeltilmiştir. 292 katılımcının verisi için yapılan Kayıp Değer Analizi (MVA) sonucunda, kayıp değer oranının %5'ten az olduğu görülmüştür. Kayıp değerlerin tamamen rastlantısal olup olmadığının belirlenmesi için Little MCAR testi yapılmıştır (Little ve Rubin, 2002). Sonuçlar kayıp verilerin rastlantısal olduğunu göstermiş; demografik değişkenlerdeki kayıp değerler dışındaki tüm kayıp değerlerin yerine, bu değerlere en yakın noktaların ortalamaları (mean of nearby points) atanmıştır.

Kayıp değerlere atama yapılmasının ardından, tek değişkenli uç değerleri belirlemek için değişkenlerin z puanları hesaplanmıştır. Z puanları ± 2.5 değerleri dışında kalan 2 katılımcının verisi analizlere dahil edilmemiştir. Bunun yanı sıra araştırmada ele alınan

değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri de incelenerek normal dağılım sayılıtısının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Normal dağılım değerlendirilirken değişkenler için çarpıklık ve basıklık değerinin ± 2 olması ölçüt alınmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2014). Araştırma değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin söz edilen değerlerin üzerinde olmadığı görülmüş; değişkenlerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çok değişkenli uç değerleri belirlemek için Mahalanobis analizi yapılmış, uç değer olmadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Temel istatistiksel sayılıtların incelenmesine yönelik analizler sonrasında, ön çalışmanın temel analizlerine 292 annenin verisi üzerinden devam edilmiştir.

3.1.2. Verilerin Analizi

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin faktör yapısını test etmek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış; ölçüt bağıntılı geçerliğini incelemek için ise, Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği, Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği, Ebeveyn Amaçları Ölçeği'nin alt boyutlarıyla arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin güvenilirliğini incelemek için Cronbach Alfa iç tutarlık ve test-tekrar test kararlılık katsayısı hesaplanmıştır. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin alt boyutları arasında algılanan gelir ve eğitim düzeyine göre farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Sözü edilen analizler için SPSS 23 ve SPSS AMOS 23 programları kullanılmıştır.

3.1.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Yapı Geçerliğine Yönelik Bulgular

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin yapı geçerliğini incelemek için ilk olarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen ölçek yapısı, doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş; yapının ne derece desteklendiği analiz edilmiştir.

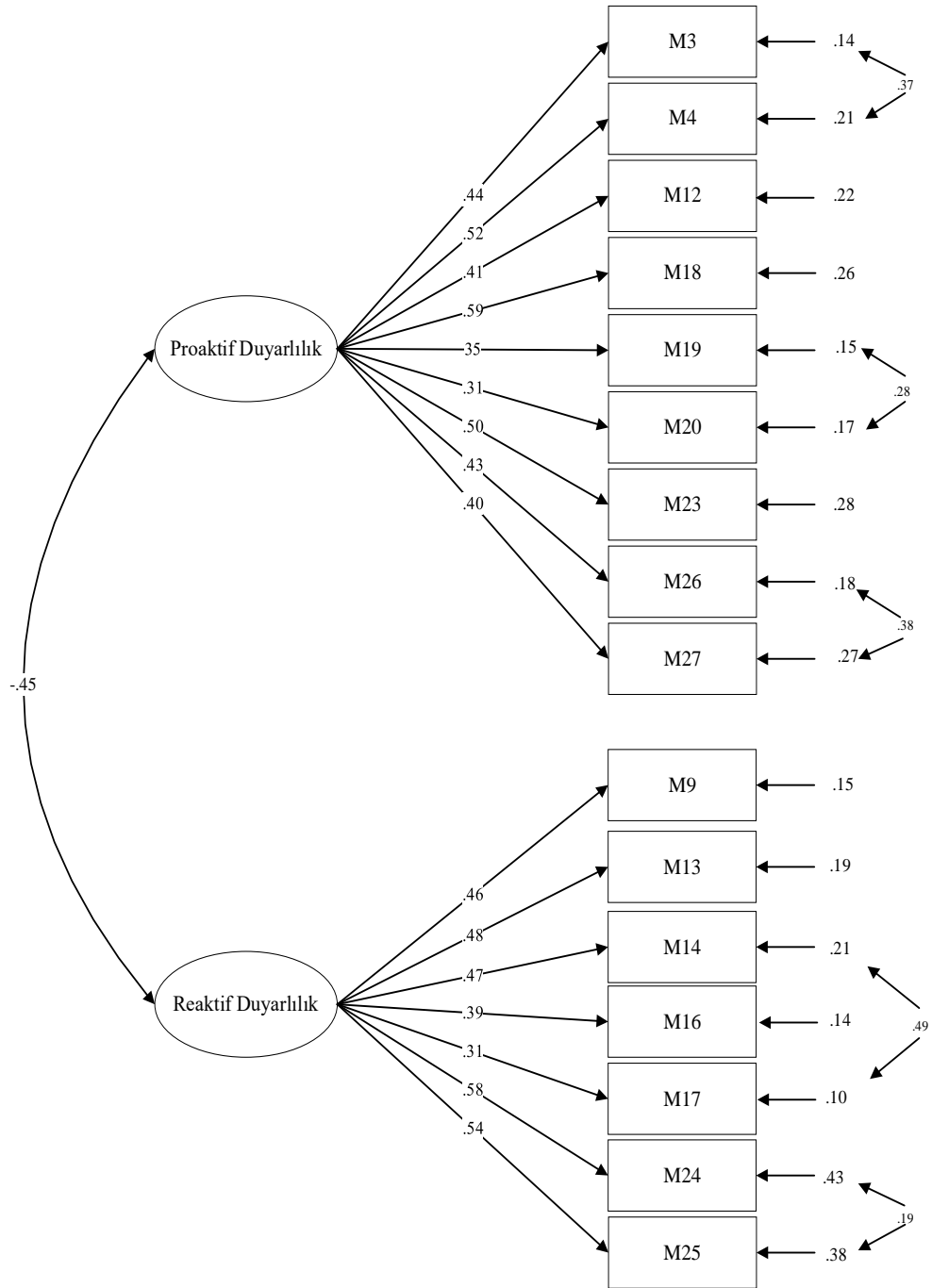

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin faktörleri arasında kavramsal olarak negatif yönde bir ilişki gözlenmesi beklenmiş; bu nedenle ölçeğin faktör yapısı 27 madde üzerinde Promaks döndürme yöntemi kullanılarak temel bileşenler analizi ile incelenmiştir. Bulgular, verinin açımlayıcı faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir (Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = .74; Bartlett Testi $X^2(351) = 1938.77, p < .001$). Faktör sayısı belirtilmeden yapılan analiz sonuçları, toplam varyansın 59.25'ini açıklayan ve özdeğeri 1'den büyük sekiz faktörlü bir yapı elde edildiğini göstermiştir. Ancak sekiz faktörlü bu yapının araştırmanın kuramsal temeli ile örtüşmediği; aynı zamanda özdeğerler ve çizgi grafiği (scree plot) incelendiğinde verinin dört faktörlü bir yapıya daha uygun olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra paralel analiz sonuçları da dört faktörlü bir yapının veri için uygun olduğunu göstermiştir. Dört faktörlü yapının ölçek için uygunluğunu görmek amacıyla Promaks eksen döndürme yöntemi ile temel bileşenler analizi tekrar edilmiştir. Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde, iki faktöre birlikte yüklenen ve faktör yükü .30'un altında olan 11 madde analizden çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra ölçek maddeleri ve faktör yapısı incelendiğinde kuramsal olarak bir bütünlük oluşturan birinci ve ikinci faktör ile yalnızca iki maddeden oluşan dördüncü faktör, kuramsal olarak aynı yapıyı ölçen üçüncü faktör ile birleştirilmiş ve Promaks eksen döndürme yöntemi ile temel bileşenler analizi yürütülmüştür. Bulgular, verinin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir (Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) = .72; Bartlett Testi $X^2(120) = 928.13, p < .001$). Ayrıca analiz sonuçları, kuramsal olarak önerilen iki faktörlü yapının istatistiksel olarak uygun olduğunu göstermiştir. Toplam varyansın %35.77'sini açıklayan faktörlerden birincisi %20.66'sını, ikincisi ise %15.11'ini açıklamaktadır. Birinci faktör proaktif anne duyarlılığı (9 madde), ikinci faktör ise reaktif anne duyarlılığı (7 madde) olarak isimlendirilmiştir. 16 maddeden oluşan ölçeğin madde faktör yükleri .46 ile .71 arasında değişmektedir. İki faktör arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.19, p < .05$). Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan iki faktör, bu faktörü oluşturan maddeler, açıkladıkları varyans ve özdeğerleri ile iç tutarlık katsayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin Faktör Yapısı, Açıklanan Varyans, Özdeğer ve İç Tutarlık Katsayıları

Maddeler	Faktör1	Faktör2	Madde	
			Toplam	Korelasyonu
Proaktif Duyarlılık				
3.Üzgün olduğunu fark ettiğimde hemen yanına giderim.	.47			.36
4.Yeni bir oyuncacı keşfederken zorlandığını hissedersen ona yardım ederim.	.53			.40
12.Terleyeceğini düşünerek sırtına bir bez koyarım.	.46			.37
18.Yeni bir oyuncacı keşfederken zorlandığını fark edersem ona yardım ederim.	.52			.42
19.Gece uyandığında susadığını düşünerek ona su içiririm.	.59			.37
20.Üşüyeceğini düşünerek üstüne kalın bir şeyler giydiririm.	.54			.40
23.Bir şeye öfkelenildiğini fark ettiğimde, hemen yatıştırmaya çalışırım.	.58			.41
26. Ne zaman yardım isteyeceğini anlayabilmek için onu her zaman gözlemlerim.	.64			.42
27.İsteklerini/ihtiyaçlarını tahmin etmeye çalışırım.	.69			.47
Reaktif Duyarlılık				
9. Yeni bir oyuncacı keşfederken zorlandığını hissetsem bile benden yardım isteyene kadar beklerim.		.57		.32
13. Düştüğünde eğer durum ciddi değilse kendi başına kalkmasını beklerim.		.55		.40
14.Bir şeye öfkelenildiğini fark ettiğimde, onun anlatmasını beklerim.		.71		.51
16. Parkta oynarken benden yardım isteyene kadar serbestçe oynamasına izin veririm.		.55		.39
17.Üzgün olduğunu fark ettiğimde onun anlatmasını beklerim.		.60		.39
24. Yardım isteyene kadar beklerim.		.53		.40
25. İsteklerini/ihtiyaçlarını açıkça ifade etmesini beklerim.		.62		.45
Açıklanan Varyans (%)	20.66	15.11		
Özdeğerler	3.10	2.27		
İç tutarlık katsayısı	.72	.69		
Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı	.83	.76		

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen iki faktörlü yapının veri setine uyumu doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre faktör yükleri temel alınarak regresyon yüklerinin sabitlendiği maddeler belirlenmiş ve modelin uyum değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen model uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olmadığı görülmüş [$\chi^2(103) = 395.824, p < .001, \chi^2/df = 3.84, CFI = .65, GFI = .85, RMSEA = .10$]; modelin iyileştirilmesi amacıyla, modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Sonuçlar, madde 14 ile madde 17, madde 24 ile madde 25 ile madde 26 ile madde 27 arasındaki hataların ilişkili olabileceğine işaret etmiştir. Bu maddeler aynı alt boyutta yer aldıkları ve ifade açısından benzer olmaları nedeniyle aralarındaki hatalar ilişkilendirilmiş ve modelin uyum indeksleri tekrar incelenmiştir. Elde edilen modelin uyum indeksleri daha uyumlu olmakla birlikte, bazı değerler halen kabul edilir düzeyde değildir [$\chi^2(100) = 257.502, p < .001, \chi^2/df = 2.58, CFI = .85, GFI = .90, RMSEA = .07$]. Bunun üzerine modifikasyon indeksleri yeniden incelenmiş, sonuçlar madde 3 ile 4, madde 19 ile 20 arasında hata ilişkisi önermiştir. Söz konusu maddeler arasındaki hatalar ilişkilendirilmiş ve modele eklenmiştir. Elde edilen modelin veri ile daha uyumlu olduğu ve model uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür [$\chi^2(93) = 178.154, p < .001, \chi^2/df = 1.92, CFI = .90, GFI = .93, RMSEA = .06$]. Özetle, maddeler arasında işaret edilen hataların ilişkilendirilerek modele eklenmesi modeli anlamlı düzeyde daha iyi hale getirmiştir. Ölçüm modeli ise Şekil 5'te verilmiştir.

Not: Bütün standartlaştırılmış yükler anlamlıdır, $p < .05$

Şekil 5. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği İki Boyutlu Modeli

3.1.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Ölçüt-Bağıntılı Geçerliğine Yönelik Bulgular

Ölçüt-bağımlı geçerliğini incelemek için Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği ile Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği, Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği, Ebeveyn Amaçları Ölçeği ile Duyarlık ve Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği'nin Duyarlılığa Yönelik Tutumlar alt ölçeği arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi ile incelenmiştir. Ölçeklerin alt boyutları arasındaki korelasyonlar Tablo 4'te verilmiştir.

Reaktif duyarlılık alt boyutu ile Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği'nin *özerk benlik yönelimi* alt boyutu arasında pozitif yönde ($r = .43, p < .01$), Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği'nin *zihinselleştirme öncesi* alt boyutu ile negatif yönde ($r = -.22, p < .01$), *zihinsel durumlara karşı ilgi ve merak* alt boyutu ile pozitif yönde ($r = .26, p < .01$), Ebeveyn Amaçları Ölçeği'nin *kendine yönelme* alt boyutu ile arasında pozitif yönde ($r = .21, p < .01$), Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği'nin *duyarlılığa yönelik tutumlar* alt boyutu ile arasında pozitif yönde ($r = .13, p < .05$), anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Proaktif duyarlılık alt boyutu ile Dengeli Bütünleşme-Ayrışma (Denge) Ölçeği'nin *özerk benlik yönelimi* alt boyutu arasında negatif yönde ($r = -.30, p < .01$), *ilişkisel benlik yönelimi* alt boyutu ile pozitif yönde ($r = .16, p < .05$), Ebeveyn İçsel Düşünme İşlevselliği Ölçeği'nin *zihinselleştirme öncesi* alt boyutu ile ($r = .12, p < .05$) ve *zihinsel durumlar hakkında kesinlik* alt boyutu ile arasında pozitif yönde ($r = .24, p < .01$), Ebeveyn Amaçları Ölçeği'nin *sosyal beceri* alt boyutu ile pozitif yönde ($r = .15, p < .05$), *kendine yönelme* alt boyutu ile arasında negatif yönde ($r = -.18, p < .01$), *uyuma* alt boyutu ile arasında pozitif yönde ($r = .41, p < .01$), Duyarlı Disipline Yönelik Tutumlar Ölçeği'nin *duyarlılığa yönelik tutumlar* alt boyutu ile arasında pozitif yönde ($r = .17, p < .01$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen bu ilişkiler ölçüt-bağıntılı geçerliği için beklendiği yöndedir.

Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	-										
2	-.19*	-									
3	.43**	-.30**	-								
4	.07	.15*	.05	-							
5	-.22**	.11	-.30**	-.36**	-						
6	-.10	.24**	-.22**	.16**	-.08	-					
7	.26**	.05	.26**	.30**	-.27**	.12*	-				
8	.03	.15*	-.04	.24**	-.08	.20**	.15*	-			
9	.21**	-.18**	.40**	.10	-.24**	-.01	.35**	.43**	-		
10	-.06	.41**	-.27**	.19**	.13*	.25**	.03	.58**	.09	-	
11	.13*	.17**	.03	.09	.09	.14*	.24**	.16**	.07	.19**	-

Not. 1 = Reaktif Duyarlılık, 2 = Proaktif Duyarlılık 3 = Özerk Benlik, 4 =İlişkisel Benlik, 5 = Zihinselleştirme Öncesi, 6 = Zihinsel Durumlar Hakkında Kesinlik, 7 = Zihinsel Durumlara Karşı İlgi ve Merak, 8 = Sosyal Beceri, 9 = Kendine Yönelme, 10 = Uyma, 11 = Duyarlığa Yönelik Tutumlar

** $p < .01$, * $p < .0$

3.1.5. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nin Güvenirlik Bulguları

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçlar, *reaktif duyarlılık* alt boyutu için .69 *proaktif duyarlılık* alt boyutu için .72 olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra ölçeğin test-tekrar test güvenirliliğini değerlendirmek amacıyla 59 kişiye yeniden ulaşılmış, bu kişilerin 46'sı ölçeği tamamlamıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 35.77'dir ($S = 4.48$). Üç hafta arayla verilen formlardan elde edilen test-tekrar test güvenirlilik (kararlılık) katsayıları *reaktif duyarlılık* alt boyutu için $r(46) = .76, p < .01$, *proaktif duyarlılık* alt boyutu için $r(46) = .83, p < .01$ olarak hesaplanmıştır.

3.1.6. Betimsel Analiz Bulguları

Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği'nden alınan puanların annelere ve çocuklara ait demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla betimsel analizler yürütülmüştür. Ölçekten alınan puanların annenin algıladığı gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için tek yönlü varyans analizi;

annenın eğitim düzeyi ve çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için ise bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğinden elde edilen puanlar annelerin algıladıkları gelir düzeyine göre farklılaşmamıştır ($p > .05$). Annelerin eğitim düzeyi ise eğitim düzeyi düşük ve yüksek olarak yeniden gruplandırılmıştır (Eğitim düzeyi düşük: Okuryazar değil, Okuryazar, İlkokul mezunu, Ortaokul mezunu, Lise mezunu; Eğitim düzeyi yüksek: Üniversite mezunu, Lisansüstü mezunu). Yapılan analiz sonucunda, eğitim düzeyi düşük annelerin *proaktif duyarlılık* alt boyutundan aldığı puan ortalamaları ($Ort. = 3.47, S = .69$), eğitim düzeyi yüksek annelerin *proaktif duyarlılık* alt boyutundan aldığı puan ortalamalarından ($Ort. = 3.22, S = .55$) yüksektir, $t(124.01) = 2.94, p < .01, \eta^2 = 0.03$). Karşılaştırılan iki grubun varyansı eşit olmadığı için analiz sırasında Welch testi kullanılmıştır. Annelerin reaktif duyarlılık alt boyutundan aldıkları puanlar ise düşük ve yüksek eğitim düzeyine göre farklılaşmamıştır ($p > .05$). Benzer şekilde, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık puanları çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmamıştır ($p > .05$).

3.2. ANA ÇALIŞMAYA AİT BULGULAR

Bu bölümde sırasıyla veri temizleme süreci, betimsel ve karşılaştırmalı analizlerin sonuçları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler ile araştırma hipotezlerinin test edildiği analizlere yönelik bulgular yer almaktadır.

3.2.1. Veri Temizleme ve Temel İstatistiksel Sayıtların İncelenmesi

Araştırmanın veri temizleme işlemi SPSS 23 programı kullanılarak gerçekleştirilmiş; temel istatistiksel sayıtlar incelenmiştir. Anne bildirimine dayalı veri çevrimiçi olarak toplanmış, her bir bölüm için belirlenen ölçek katılımcılara yöneltilmiştir. Ölçeklerdeki soru ya da soruları yanıtlamayan, boş bırakan katılımcı bir sonraki bölüme geçememiştir; böylece ölçek setlerinde boş bırakılan soru ya da sorular bulunmamaktadır. Ancak ölçeklere verilen yanıtlar incelendiğinde, 3 katılımcının öngörülen sürenin çok altında bir sürede sorulara yanıt vererek ve tekrar eden biçimde aynı seçenekleri işaretlediği, 8 katılımcının ise farklı zamanlarda sisteme giriş yaptığı ve araştırmayı tamamlamadan yarıda bıraktıkları görülmüştür. Toplamda 11 katılımcı sözü edilen nedenlerle veri

setinden çıkarılmıştır. Ayrıca katılımcı annelerin Depresyon Anksiyete ve Stres-21 Ölçeği'nden aldıkları puanlar incelenmiş ve farklı alt ölçeklerde (depresyon, stres, anksiyete) kesme puanının üstünde (ileri ve çok ileri düzey) puan aldığı belirlenen toplam 14 annenin verisi analizlere dahil edilmemiştir.

Normal dağılım sayılısının incelenmesi amacıyla değişkenlerin z puanları (ortalama puanlar) hesaplanmış; tek değişkenli uç değerler belirlenmiştir. Z puanları ± 2.5 değerleri dışında kalan 7 katılımcının verisi analizlere dahil edilmemiştir. Bunun yanı sıra araştırmada ele alınan değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri de incelenerek tek değişkenli normal dağılım sayılısının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Normal dağılım değerlendirilirken değişkenler için çarpıklık ve basıklık değerinin ± 2 olması ölçüt alınmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2014). Buna göre çarpıklık ve basıklık değerleri ± 2 'nin üstünde olan 2 katılımcının verisi çıkarılmış ve sonraki analizlere 280 katılımcının verisi ile devam edilmiştir. Ayrıca çok değişkenli uç değerleri belirlemek için Mahalanobis analizi yapılmış, uç değer olmadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Son olarak VIF (variance inflation factor) değerleri incelenmiş ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı (multicollinearity) olmadığı tespit edilmiştir ($VIF < 10$). Yukarıda aktarılan veri temizleme ve temel istatistiksel sayılıların incelenmesi sonrasında, araştırma hipotez ve modellerinin test edilmesi için analizlere devam edilmiştir.

3.2.2. Veri Analizi

Bu tez çalışmasında temel istatistiksel sayılıların incelenmesi ve betimsel analizler SPSS 23 programı kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmada ele alınan temel değişkenlerin annenin eğitim düzeyine, algılanan gelir düzeyine ve çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem için t-testi ve Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ile analiz edilmiş; değişkenler arasındaki ilişkiler için Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

Araştırmanın temel amacı kapsamında reaktif ve proaktif anne duyarlılığını yordayan anneye ve çocuğa ait değişkenler için Hiyerarşik Regresyon Analizi yürütülmüştür. Hiyerarşik Regresyon Analizi, önceki aşamalarda girilen değişkenlerin etkilerinin

kontrolünü istatistiksel olarak sağlayarak daha sonraki adımlarda girilen değişkenlerin yordayıcı etkisini incelemek için uygun bir yöntemdir (Lewis, 2007). Reaktif ve proaktif anne duyarlılığı için ayrı ayrı yürütülen Hiyerarşik Regresyon Analizinin ilk adımında anneye ve çocuğa ait demografik değişkenler modele girilmiş; ikinci adımda ise anneye ve çocuğa ait araştırma değişkenleri modele eklenmiştir. Bu kapsamda yürütülen analizler için SPSS 23 programı kullanılmıştır.

Araştırmanın temel amacı ve hipotezleri doğrultusunda önerilen modelin test edilmesi için Yapısal Eşitlik Modeli kapsamında Yol Analizi kullanılmıştır. Reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki doğrudan ve dolaylı etkilerin incelendiği modele çocuğun yaşı ve annenin eğitim düzeyi kontrol değişkeni olarak eklenmiştir. Özgül ve toplam dolaylı etkiler, AMOS programı üzerinde kullanıcı tanımlı tahmin fonksiyonu (*user-defined estimands*) kullanılarak eş zamanlı olarak incelenmiştir. Dolaylı etkilerin anlamlılığını değerlendirmek için bootstrap yöntemi kullanılmış ve 5000 yeniden örneklem seçeneği ve %95 güven aralığı tercih edilmiştir. Önerilen model ile veri arasındaki uyum iyiliği, χ^2/sd , RMSEA (Root Mean-Square Error of Approximation), CFI (Comparative Fit Index) değerleri kullanılarak incelenmiştir. Kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri ile ilgili alanyazında tartışma devam etmekle birlikte, genel olarak χ^2/sd oranı 5 veya daha az, CFI değeri .90 ve üstü, RMSEA değeri ise .08'den küçük olduğunda uyum iyiliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirtilmektedir. χ^2/sd oranının 2 veya altında, CFI değerinin .95 ve üstünde, RMSEA değerinin ise .05 ve altında olması model uyumunun iyi olduğunu göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999; Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu kapsamda yürütülen analizler için SPSS AMOS 23 programı kullanılmıştır.

Ayrıca araştırmanın amacı kapsamında, çocuğun mizacı ve cinsiyetinin düzenleyici etkisinin incelendiği modeller SPSS 23 programına eklenen PROCESS Macro-4.2 eklentisiyle Model 1 (Hayes, 2018) kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde bootstrap yöntemi kullanılmış ve 5000 yeniden örneklem seçeneği ve %95 güven aralığı tercih edilmiştir. İlgili sonuç değişkeni doğrudan yordayan anneye ve çocuğa ait değişkenler, etkisinin kontrol edilmesi amacıyla modele kovaryans olarak eklenmiştir. Son olarak, etkileşim etkisinin anlamlı olduğu durumda basit eğim analizi (*simple slope analysis*) ile etkileşim etkisi daha ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

3.2.3. Betimsel ve Karşılaştırmalı Analizler

Bu bölümde ilk olarak araştırmada ele alınan değişkenlerin betimsel analiz sonuçları sunulmuştur (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistik ve Analiz Sonuçları

	Beklenen Ranj	En Düşük	En Yüksek	Ort.	S	Çarpıklık	Basıklık
Anne Duyarlılığı							
Reaktif	1-5	1.43	5.00	3.78	.58	-.34	.72
Proaktif	1-5	1.67	5.00	3.38	.59	-.03	-.18
Annenin Kültürel Benlik Kurgusu							
İlişkisel	1-5	2.38	5.00	4.12	.54	-.71	.32
Özerk	1-5	2.54	5.00	3.68	.45	.00	-.21
Annenin İçsel Düşünme İşlevselliği (Zihinselleştirme)							
Zihinselleştirme Ö.	1-7	1.00	5.00	2.23	.82	.90	.87
Zihinsel D. K.	1-7	1.60	7.00	4.44	1.20	-.43	-.41
Zihinsel D. İ. M.	1-7	3.00	7.00	5.82	.80	-.85	.65
Annenin Gelişimsel Niş Öyküsü							
Destekleyici Aile Ortamı	1-5	1.83	5.00	3.59	.68	.07	-.54
Etkinliklere Katılım	1-5	1.33	4.67	3.30	.71	.03	-.36
Olumsuz Duygusal İklim	0-5	.00	5.00	1.87	.85	.10	1.39
Olumlu Duygusal İklim	0-5	1.00	5.00	3.26	.73	-.45	.40
Toplam Puan	1-5	1.68	4.84	3.63	.60	-.41	.05
Annenin Depresyon Anksiyete Stres Düzeyi							
Depresyon	0-3	.00	1.86	.51	.41	.79	.22
Anksiyete	0-3	.00	1.29	.40	.36	.84	-.22
Stres	0-3	.00	2.00	.80	.42	.37	-.18
Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışı							
Yardım etme	1-7	1.80	6.80	4.56	.94	.22	-.28
Paylaşma	1-7	2.33	7.00	4.74	.98	.16	-.42
Rahatlatma	1-7	1.67	7.00	5.12	1.08	-.09	-.54
Çocuğun Mizacı							
Hareketlilik	1-4	1.33	4.00	2.90	.70	-.20	-.84
Duygusalılık	1-4	1.17	3.67	2.19	.48	.51	.40
Sosyallik	1-4	1.57	4.00	2.99	.56	-.44	-.19
Çocuğun Duygu Anlama Becerisi							
	0-9	.00	8.00	3.74	1.77	.08	-.66

Not. Zihinselleştirme Ö.= Zihinselleştirme Öncesi, Zihinsel D. K.= Zihinsel Durumlarının Kesinliği, Zihinsel D. İ. M.= Zihinsel Durumlara İlgi ve Merak

Araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin annenin eğitim düzeyine ve algılanan gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. İlk olarak, anneler eğitim düzeyine göre yeniden gruplandırılmıştır. Okuma yazma bilen (herhangi bir eğitim derecesinde mezuniyeti bulunmayan), ilkokul mezunu, ortaokul mezunu ve lise mezunu olan anneler *eğitim düzeyi düşük*; ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu anneler *eğitim düzeyi yüksek* olarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, eğitim düzeyi yüksek annelerin özerk benlik puanları ($Ort. = 3.72, S = .45$), eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından ($Ort. = 3.44, S = .39$) yüksektir, $t(278) = -4.87, p < .001, d = 0.65$. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek annelerin proaktif duyarlılık puanları ($Ort. = 3.31, S = .59$), eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından ($Ort. = 3.58, S = .57$) düşüktür, $t(278) = 3.47, p < .001, d = 0.47$. Benzer biçimde, eğitim düzeyi yüksek annelerin zihinselleştirme öncesi puanları ($Ort. = 2.10, S = .80$), eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından ($Ort. = 2.57, S = .78$) düşüktür, $t(278) = 4.37, p < .001, d = 0.59$. Araştırma kapsamında incelenen çocuğa ait değişkenlerden ise duygu anlama görevi puanları ve rahatlatma annenin eğitim düzeyine göre farklılaşmıştır. Eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının duygu anlama görevi puanları ($Ort. = .43, S = .20$), eğitim düzeyi düşük annelerin çocuklarının puanlarından ($Ort. = .37, S = .19$) yüksektir, $t(278) = -2.66, p = .008, d = 0.37$. Eğitim düzeyi düşük annelerin çocuklarının rahatlatma davranışı puanları ($Ort. = 5.32, S = 1.08$), eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının puanlarından ($Ort. = 5.05, S = 1.07$) marjinal düzeyde yüksektir, $t(278) = 8867.50, p = .081, \eta^2 = 0.14$.

Annenin algıladığı gelir düzeyi (düşük, orta-düşük, orta, orta-yüksek, yüksek) karşılaştırmalı analiz öncesinde yeniden sınıflandırılmıştır. Gelir düzeyini düşük ve orta-düşük olarak algılayanlar *düşük düzey* olarak; gelir düzeyini orta-yüksek ve yüksek olarak algılayanlar olarak ise *yüksek düzey* olarak gruplandırılmış ve üç grup olarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre annelerin proaktif duyarlılık puanları algılanan gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmıştır, $F(2, 277) = 3.328, p = .037, \eta^2 = .02$. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testine göre, gelir düzeyini orta olarak algılayan annelerin proaktif duyarlılık puanları ($Ort. = 3.44, S = .59$), gelir düzeyini yüksek olarak algılayan annelerin puanlarından ($Ort. = 3.23, S = .58$) yüksektir ($p = .028$). Ayrıca annelerin gelişimsel niş öyküsü toplam puanları da algılanan gelir düzeyine göre marjinal düzeyde

farklılaşmıştır, $F(2, 277) = 2.761, p = .065, \eta^2 = .02$. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testine göre, gelir düzeyini yüksek olarak algılayan annelerin gelişimsel niş öyküsü toplam puanları ($Ort. = 3.75, S = .55$), gelir düzeyini düşük olarak algılayan annelerin puanlarından ($Ort. = 3.48, S = .60$) marjinal düzeyde yüksektir ($p = .063$). Araştırma kapsamında incelenen çocuğa ait değişkenler ise annenin algıladığı gelir düzeyine göre farklılaşmamıştır. Ayrıca Ankara, İstanbul ve İzmir olmak üzere üç büyük metropolde yaşayan katılımcı anneler ile araştırmaya diğer şehirlerden katılan annelerin reaktif ($p = .819$) ve proaktif ($p = .875$) duyarlılık eğilimleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş ve anlamlı bir fark elde edilmemiştir.

Araştırma kapsamında incelenen çocuğun olumlu sosyal davranışı, mizacı ve duygu anlama puanının çocuğun cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular, çocuğun cinsiyetinin olumlu sosyal davranışlar üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu göstermiştir (Wilks' $\Lambda = .96, F(1,278) = 9.90, p = .002, \eta^2 = .29$). Çocukların yardım etme ($F(1,278) = 9.90, p = .002, \eta^2 = .38$) ve rahatlatma puanları ($F(1,278) = 7.31, p = .007, \eta^2 = .33$) cinsiyete göre farklılaşmıştır. Kız çocukların yardım etme puanları ($Ort. = 4.72, S = 1.01$) erkek çocuklara kıyasla ($Ort. = 4.37, S = .82$) yüksektir. Benzer şekilde, rahatlatma puanları ($Ort. = 5.28, S = 1.10$) erkek çocuklara kıyasla ($Ort. = 4.93, S = 1.02$) yüksektir. Ayrıca kız çocukların paylaşma davranışı puanları ($Ort. = 4.84, S = .99$), erkek çocuklara kıyasla ($Ort. = 4.62, S = .95$) marjinal düzeyde yüksektir ($F(1,278) = 3.40, p = .066, \eta^2 = .22$). Bulgulara göre, çocuğun cinsiyeti hareketlilik mizacı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir (Wilks' $\Lambda = .96, F(1,278) = 6.70, p = .010, \eta^2 = .31$). Erkek çocukların hareketlilik mizacı puanları ($Ort. = 3.02, S = .70$) kız çocuklara kıyasla ($Ort. = 2.80, S = .68$) yüksektir. Duygu kavrama testi puanları ise cinsiyete göre farklılaşmamıştır. Son olarak, çocuğun yardım etme ($p = .307$), paylaşma ($p = .229$) ve rahatlatma ($p = .212$) davranışlarının, kreşe gitme ya da evde bakılma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiş, anlamlı bir fark bulunmamıştır.

3.2.3.1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonel İlişkiler

Çalışma kapsamında ele alınan annenin ve çocuğun yaşı, annenin eğitim ve algılanan gelir düzeyi gibi demografik değişkenler ile araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 6'da sunulmuştur.

Annenin yaşı, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak ile negatif yönde ilişkili iken, çocuğun yaşı ve duygusal mizacı ile pozitif yönde ilişkilidir. Annenin eğitim düzeyi, annenin algıladığı gelir düzeyi, özerk benlik kurgusu ve çocuğun duygu anlama becerisi ile pozitif; proaktif duyarlılık, zihinselleştirme öncesi düşünce ve çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği ve çocuğun rahatlatma davranışı ile negatif yönde ilişkilidir. Annenin algılanan gelir düzeyi, ilişkisel benlik kurgusu ve gelişimsel niş öyküsü ile pozitif; proaktif duyarlılık ile negatif yönde, çocuğun rahatlatma davranışı ile marjinal olarak negatif yönde ilişkilidir. Çocuğun yaşı, annenin proaktif duyarlılığı ile marjinal düzeyde pozitif; çocuğun paylaşma ve rahatlatma davranışı ve duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkilidir.

Annenin reaktif duyarlılığı, proaktif duyarlılık ile negatif yönde; özerk benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak, çocuğun yardım etme davranışı, çocuğun sosyal mizacı ve duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkilidir. Annenin proaktif duyarlılığı, ilişkisel benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak, çocuğun duygusal mizacı ile pozitif yönde, çocuğun rahatlatma davranışı ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkilidir. Annenin proaktif duyarlılığı, özerk benlik kurgusu ve çocuğun duygu anlama becerisi ile negatif yönde ilişkilidir.

Annenin ilişkisel benlik kurgusu, özerk benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak, gelişimsel niş öyküsü, çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışı ve çocuğun sosyal mizacı ile pozitif yönde, çocuğun paylaşma davranışı ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkili iken; zihinselleştirme öncesi düşünce ve çocuğun duygu anlama becerisi ile negatif yönde ilişkilidir. Annenin özerk benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumlara ilgi ve merak, gelişimsel niş öyküsü ile pozitif yönde, çocuğun yardım etme, paylaşma ve rahatlatma

davranışı ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkili iken; zihinselleştirme öncesi düşünce ile negatif yönde, zihinsel durumları hakkındaki kesinlik ile marjinal düzeyde negatif yönde ilişkilidir.

Annenin zihinselleştirme öncesi düşüncesi, zihinsel durumların kesinliği, zihinsel durumlara ilgi ve merak, gelişimsel niş öyküsü, çocuğun yardım etme davranışı ile negatif yönde, çocuğun paylaşma davranışı ve çocuğun sosyal mizacı ile marjinal düzeyde negatif yönde ilişkili iken; çocuğun duygusal mizacı ile pozitif yönde ilişkilidir. Annenin çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği, zihinsel durumlara ilgi ve merakı, gelişimsel niş öyküsü, çocuğun yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışı ve çocuğun sosyal mizacı ile pozitif yönde ilişkilidir. Annenin çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merakı, çocuğun yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışı ve çocuğun sosyal mizacı ile pozitif yönde ilişkili iken; gelişimsel niş öyküsü ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkilidir. Annenin gelişimsel niş öyküsü, çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışı ve sosyal mizacı ile pozitif yönde ilişkilidir.

Çocuğun yardım etme davranışı, paylaşma ve rahatlatma davranışı ve sosyal mizacı ile pozitif yönde ilişkili iken; duygusal mizacı ile negatif yönde ilişkilidir. Çocuğun paylaşma davranışı, rahatlatma, hareketli ve sosyal mizaç ve duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkilidir. Çocuğun rahatlatma davranışı hareketli ve sosyal mizaç ile pozitif yönde ilişkili iken; duygu anlama becerisi ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkilidir.

Çocuğun hareketli mizacı, duygusal ve sosyal mizacı ile pozitif yönde ilişkilidir.

Tablo 6. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1. Annenin Yaşı	-																			
2. Annenin Eğitim Düzeyi	.04	-																		
3. Algılanan Gelir Düzeyi	-.05	.35**	-																	
4. Çocuğun Yaşı	.12*	-.02	.00	-																
Duyarlılık																				
5. Reaktif	.02	-.02	-.04	-.02	-															
6. Proaktif	.09	-.22**	-.12*	.10†	-.13*	-														
Kültürel Benlik Kurgusu																				
7. İlişkisel	-.04	.03	.14*	-.03	.01	.14*	-													
8. Özerk	-.00	.26**	.07	-.08	.13*	-.13*	.20**	-												
İçsel Düşünme İşlevselliği (Zihinselleştirme)																				
9. Zihinselleştirme Ö.	.08	-.22*	-.08	.03	.03	.06	-.33**	-.29**	-											
10. Zihinsel D. K.	-.06	-.13*	.04	-.01	.08	.33**	.18**	-.10†	-.20**	-										
11. Zihinsel D. İ. M.	-.12*	.08	.02	.06	.17**	.19**	.20**	.29**	-.35**	.45**	-									
12. Gelişimsel Niş Öyküsü (Toplam Puan)	-.08	.06	.17**	-.16	.06	.09	.47**	.14*	-.17**	.26**	.10†	-								
Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışı																				
13. Yardım Etme	-.09	-.04	-.07	.07	.19**	.08	.13*	.10†	-.12*	.20**	.15**	.22**	-							
14. Paylaşma	-.06	-.09	-.04	.29**	.06	.03	.10†	.11†	-.10†	.12*	.15*	.07	.37**	-						
15. Rahatlatma	.06	-.15*	-.10†	.15*	.12*	.11†	.14*	.13†	-.04	.14*	.17**	.12*	.49**	.54**	-					
Çocuğun Mizacı																				
16. Hareketlilik	.02	.04	.02	-.05	.06	.04	.04	.04	.08	.04	.06	.06	.03	.16*	.28**	-				
17. Duygusallık	.13*	-.06	-.07	.06	-.02	.20**	-.01	.05	.28**	.05	.02	-.05	-.12*	-.02	-.03	.17**	-			
18. Sosyallik	-.02	-.06	.01	.01	.22**	.08	.14*	.07	-.11†	.20**	.23**	.14*	.20**	.16*	.37**	.38**	-.02	-		
19. Çocuğun Duygu Anlama Becerisi	.05	.13*	.04	.45**	.15*	-.18**	-.13*	-.01	-.04	-.03	.05	-.02	.08	.24**	.11†	.04	-.05	.02	-	

Not. Zihinselleştirme Ö.= Zihinselleştirme Öncesi, Zihinsel D. K.= Zihinsel Durumlarının Kesinliği, Zihinsel D. İ. M.= Zihinsel Durumlara İlgi ve Merak

† $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$

3.2.4. Araştırma Soruları ve Hipotezlere İlişkin Analizler

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda ilk olarak Hiyerarşik Regresyon Analizi kullanılarak reaktif ve proaktif anne duyarlılığını yordayan değişkenler incelenmiştir. Daha sonra aracı ve düzenleyici değişken analizleri kullanılarak annenin reaktif ve proaktif duyarlılık özellikleri ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik önerilen modeller test edilmiştir.

3.2.4.1. Reaktif Anne Duyarlılığını Yordayan Değişkenler

Anneye ve çocuğa ait faktörlerin, annelerin reaktif duyarlılık özelliklerini yordayıp yordamadığını incelemek amacıyla iki adımlı Hiyerarşik Regresyon Analizi yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, ilk adımda analiz edilen anneye ve çocuğa ait demografik değişkenlerden çocuk sayısının reaktif duyarlılığı pozitif yönde anlamlı olarak yordadığını göstermiştir ($p = .032$, 95% CI [.01, .23]). İlk adımda analiz edilen demografik değişkenlerin etkisi kontrol edilerek yürütülen ikinci adım analiz sonuçları, reaktif duyarlılığı annenin özerk benlik kurgusunun marjinal düzeyde pozitif ($p = .086$, 95% CI [-.02, .30]), zihinsel durumlara ilgi ve merakın pozitif yönde ($p = .028$, 95% CI [.01, .19]) yordadığını göstermiştir. Bunun yanı sıra çocuğun sosyal mizacı annelerin reaktif duyarlılığını pozitif yönde yordamıştır ($p = .003$, 95% CI [.06, .30]). Bulgulara göre, ilk adımda analiz edilen demografik değişkenler varyansın %2'sini açıklarken, ikinci adımda analiz edilen anneye ve çocuğa ilişkin ele alınan değişkenler varyansın %8'ini açıklamıştır (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Annelerin Reaktif Duyarlılığını Yordayan Faktörler

Değişkenler	<i>B</i>	%95 CI	<i>SH B</i>	β	<i>R</i> ²	ΔR^2
Adım 1					.03	.02*
Sabit	3.75**	3.04, 4.47	.36			
Annenin Yaşı	-.01	-.02, .01	.01	.05		
Annenin Eğitim Düzeyi	.04	-.06, .13	.05	.05		
Algılanan Gelir Düzeyi	-.03	-.13, .06	.05	-.04		
Çocuğun Yaşı	-.00	-.01, .01	.00	-.03		
Çocuk Sayısı	.12	.01, .23	.06	.16*		
Çocuğun Cinsiyeti	.01	-.13, .15	.07	.01		
Adım 2					.10	.08**
Sabit	2.12**	1.15, 3.08	.49			
Annenin Yaşı	-.01	-.02, .01	.01	-.04		
Annenin Eğitim Düzeyi	.03	-.07, .12	.05	.04		
Algılanan Gelir Düzeyi	-.04	-.13, .06	.05	-.05		
Çocuğun Yaşı	-.00	-.01, .00	.00	-.04		
Çocuk Sayısı	.15	.05, .26	.05	.20*		
Çocuğun Cinsiyeti	.04	-.09, .17	.07	.03		
Özerk Benlik Kurgusu	.14	-.02, .30	.08	.11 [†]		
Zihinsel Durumlara İlgi ve Merak	.10	.01, .19	.05	.14*		
Çocuğun Sosyal Mizacı	.18	.06, .30	.06	.18**		

[†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$

3.2.4.2. Proaktif Anne Duyarlılığını Yordayan Değişkenler

Annelerin proaktif duyarlılık özelliklerini yordayan, anneye ve çocuğa ait faktörleri incelemek için iki adımlı Hiyerarşik Regresyon Analizi yürütülmüştür. Analiz sonuçları, ilk adımda anneye ait demografik özelliklerden eğitim düzeyinin annenin proaktif duyarlılığını negatif yönde yordadığını ($p = .023$, 95% CI [-.21, -.02]); çocuk sayısının ise marjinal düzeyde pozitif yönde yordadığını göstermiştir, $R^2 = .08$, $F(5, 274) = 4.59$, $p = .058$, 95% CI [-.00, .21]. Anne ve çocuğa ait demografik değişkenler kontrol edilerek yürütülen ikinci adım analiz sonuçlarına göre, annenin ilişkisel benlik kurgusu ($p = .043$, 95% CI [.00, .25]), çocuğun içinde bulunduğu zihinsel durumlar ile ilgili kesinliği ($p < .001$, 95% CI [.05, .18]) ve çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merakı ($p = .071$, 95%

CI [-.01, .19]) proaktif duyarlılığını pozitif yönde yordarken; özerk benlik kurgusu marjinal düzeyde negatif yönde yordamıştır ($p = .086$, 95% CI [-.30, .02]). Ayrıca çocuğun duygusal mizacı annenin proaktif duyarlılığını pozitif yönde yordamıştır, $R^2 = .23$, $F(10, 269) = 7.76$, $p = .006$, 95% CI [.05, .32]. Bulgulara göre, demografik özellikler varyansın %6'sini açıklarken, anneye ve çocuğa ilişkin değişkenler %20'sini açıklamıştır (bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Annelerin Proaktif Duyarlılığını Yordayan Faktörler

Değişkenler	<i>B</i>	%95 CI	<i>SH B</i>	β	R^2	ΔR^2
Adım 1					.08	.06 [†]
Sabit	3.47**	2.76, 4.19	.36			
Annenin Yaşı	.00	-.01-.02	.01	.03		
Annenin Eğitim Düzeyi	-.11	-.21,-.02	.05	-.16*		
Algılanan Gelir Düzeyi	-.04	-.14, .06	.05	-.05		
Çocuğun Yaşı	-.00	-.01, .01	.00	.08		
Çocuk Sayısı	.11	-.00, .21	.06	.13 [†]		
Çocuğun Cinsiyeti	.03	-.11, .17	.07	.03		
Adım 2					.23	.20*
Sabit	1.91**	.92, 2.89	.50			
Annenin Yaşı	.01	-.01, .02	.01	.05		
Annenin Eğitim Düzeyi	-.07	-.16, .02	.05	-.09		
Algılanan Gelir Düzeyi	-.07	-.16, .03	.05	-.08		
Çocuğun Yaşı	.00	-.00, .01	.00	.06		
Çocuk Sayısı	.10	-.01, .20	.05	.12 [†]		
Çocuğun Cinsiyeti	.05	-.08, .17	.07	.04		
İlişkisel Benlik Kurgusu	.13	.00, .25	.06	.12*		
Özerk Benlik Kurgusu	-.14	-.30, .02	.08	-.11 [†]		
Zihinsel Durumların Kesinliği	.11	.05, .18	.03	.23***		
Zihinsel Durumlara İlgi ve Merak	.09	-.01, .19	.05	.12 [†]		
Çocuğun Duygusal Mizacı	.19	.05, .32	.07	.15*		

[†] $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

3.2.4.3. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü

Araştırmanın temel hipotezleri arasında yer alan annenin reaktif ve proaktif duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolünün incelenmesine yönelik önerilen model test edilmiştir (bkz. Şekil 6). Önerilen modelin veri ile iyi uyum gösterdiği görülmüştür (χ^2/df (37, N = 280) = 1.26, $p = .27$, RMSEA = .03, NFI = .97, CFI = .99).

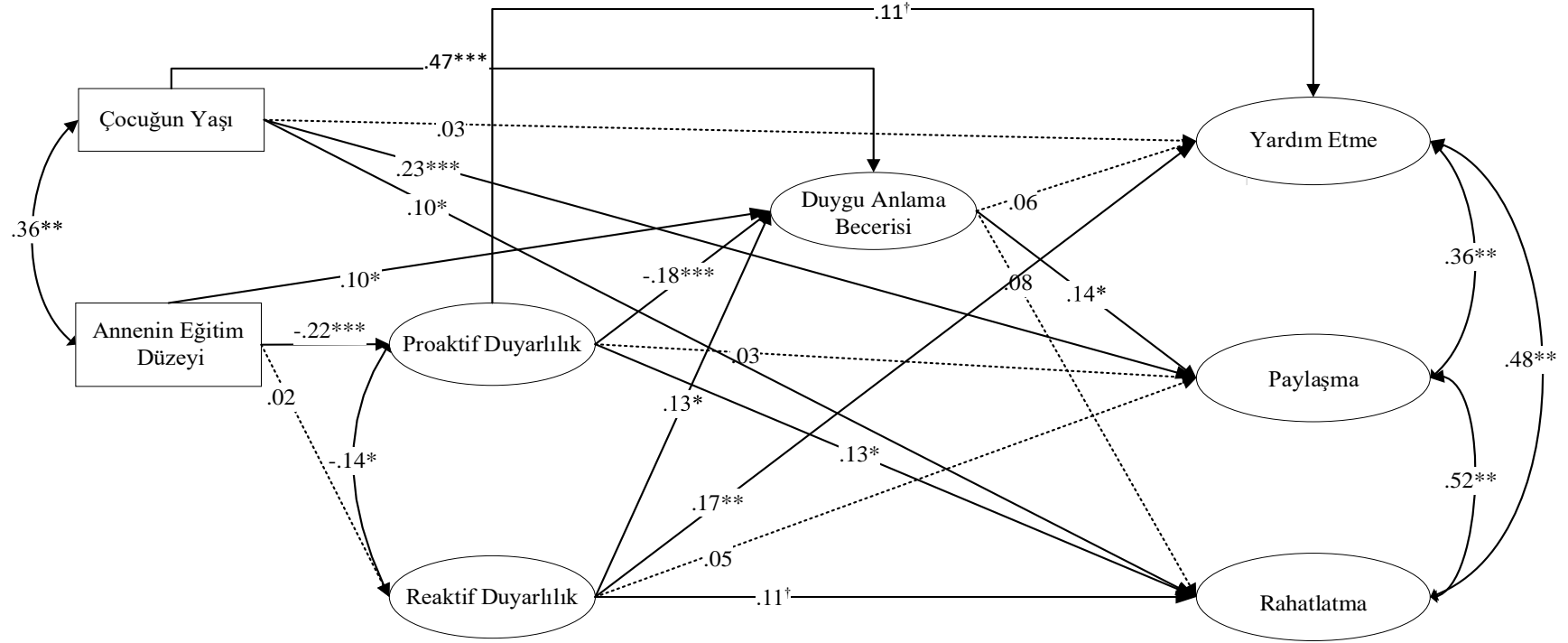
Şekil 6’da görüldüğü gibi, modele kontrol değişkeni olarak eklenen çocuğun yaşı duygu anlama becerisini, paylaşma ve rahatlatma davranışını pozitif yönde yordamıştır. Bunun yanı sıra çocuğun yaşı, çocuğun duygu anlama becerisi aracılığıyla paylaşma davranışı ile pozitif yönde ve dolaylı olarak ilişkilidir ($\beta = .07$, $p = .053$). Ayrıca modele kontrol değişkeni olarak eklenen annenin eğitim düzeyi proaktif duyarlılığı negatif, çocuğun duygu anlama becerisini pozitif yönde yordamıştır. Dolaylı yollar incelendiğinde, annenin eğitim düzeyinin, proaktif anne duyarlılığı aracılığıyla çocuğun duygu anlama becerisi ile ilişkili olduğu bulunmuştur ($\beta = .04$, $p < .001$).

Annenin reaktif duyarlılığı, çocuğun duygu anlama becerisini, yardım etme davranışını pozitif yönde, rahatlama davranışını marjinal düzeyde pozitif yönde yordamıştır. Reaktif duyarlılık çocuğun paylaşma davranışını anlamlı olarak yordamamıştır. Reaktif duyarlılık çocuğun paylaşma davranışını anlamlı olarak yordamamış, ancak çocuğun duygu anlama becerisi aracılığıyla paylaşma davranışı ile pozitif yönde ve dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur ($\beta = .03$, $p = .034$).

Annenin proaktif duyarlılığı çocuğun duygu anlama becerisini negatif, çocuğun yardım etme davranışını marjinal düzeyde pozitif ve rahatlama davranışını pozitif yönde yordamıştır. Proaktif duyarlılık çocuğun paylaşma davranışını anlamlı olarak yordamamış, ancak çocuğun duygu anlama becerisi aracılığıyla çocuğun paylaşma davranışı ile negatif yönde ve dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur ($\beta = -.04$, $p = .030$).

Çocuğun duygu anlama becerisi çocuğun paylaşma davranışını pozitif yönde yordamış, yardım etme ve rahatlatma davranışını anlamlı olarak yordamamıştır.

Özetlemek gerekirse, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık özellikleri çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışını doğrudan; paylaşma davranışını ise çocuğun duygu anlama becerisi üzerinden dolaylı olarak yordamaktadır. Ayrıca çocuğun yaşı, paylaşma davranışını duygu anlama becerisi üzerinden dolaylı olarak yordamıştır; annenin eğitim düzeyi çocuğun duygu anlama becerisini proaktif duyarlılığı üzerinden dolaylı olarak yordamıştır.

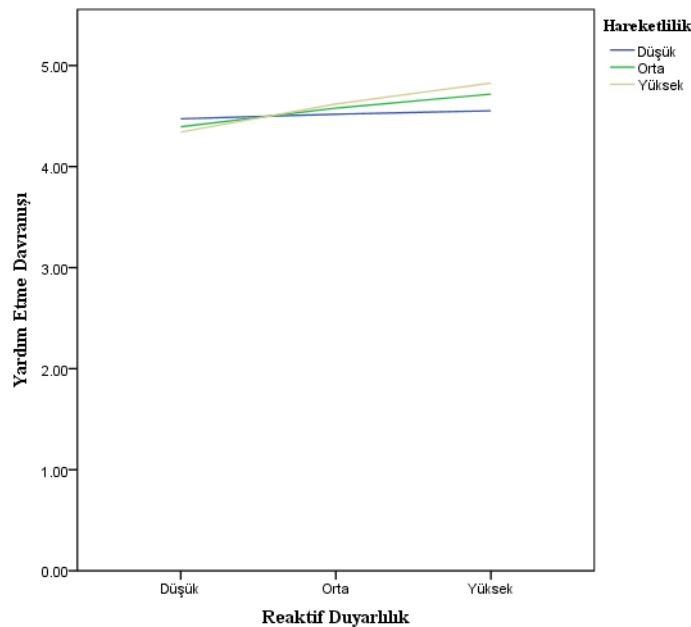

Not. † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$. Şekilde belirtilen değerler standardize beta değerleridir.

Şekil 6. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocukun Olumlu Sosyal Davranış Türleri Arasındaki İlişkide Çocukun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü

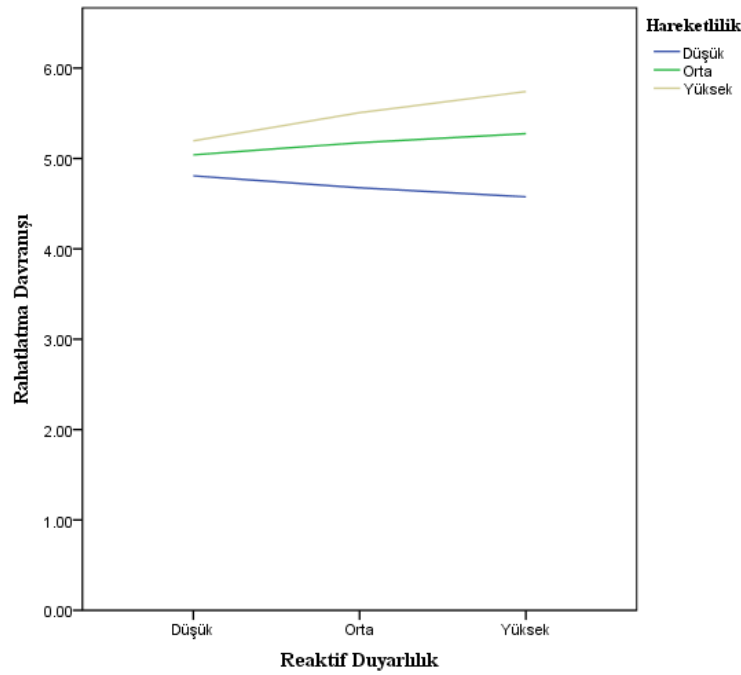
3.2.4.4. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü

Annenin reaktif ve proaktif duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışı arasındaki ilişkide çocuğun mizacının düzenleyici rolü PROCESS Macro-4.2 eklentisiyle Model 1 (Hayes, 2018) kullanılarak incelenmiştir. Bulgular çocuğun hareketlilik mizaç özelliğinin, annenin reaktif duyarlılığı ile çocuğun yardım etme davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(3, 276) = 4.31, p = .005, R^2 = .05$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1,276) = 2.91, p = .089, \Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, reaktif duyarlılık ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun hareketlilik mizaç özelliği düzeyinin orta ($b = .32, SH = .10, 95\% CI [.13, .52], t(276) = 3.31, p = .001$) ve yüksek ($+1S, b = .49, SH = .15, 95\% CI [.20, .77], t(276) = 3.34, p < .001$) olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bkz. Şekil 7). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 9’da sunulmuştur.

Şekil 7. Çocuğun Yardım Etme Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği ($n = 280$)

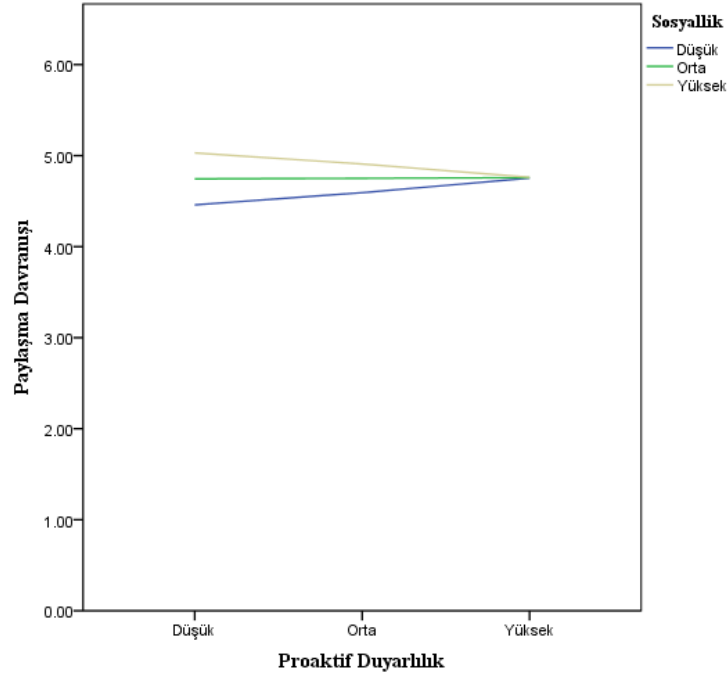
Bulgular çocuğun hareketlilik mizaç özelliğinin, annelerin reaktif duyarlılığı ile çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(6, 273) = 9.29, p < .001, R^2 = .17$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1,273) = 9.26, p = .003, \Delta R^2 = .03$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, reaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun hareketlilik mizaç özelliği düzeyinin orta ($b = .23, SH = .10, 95\% CI [.03, .44], t(273) = 2.24, p = .025$) ve yüksek (+1S, $b = .55, SH = .16, 95\% CI [.24, .85], t(273) = 3.51, p = .001$) olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bkz. Şekil 8). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 11’de sunulmuştur.

Şekil 8. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Bulgular çocuğun sosyallik mizaç özelliğinin, annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun paylaşma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(4, 275) = 9.69, p < .001, R^2 = .12$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1,275) = 4.64, p = .032, \Delta R^2 = .02$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, proaktif

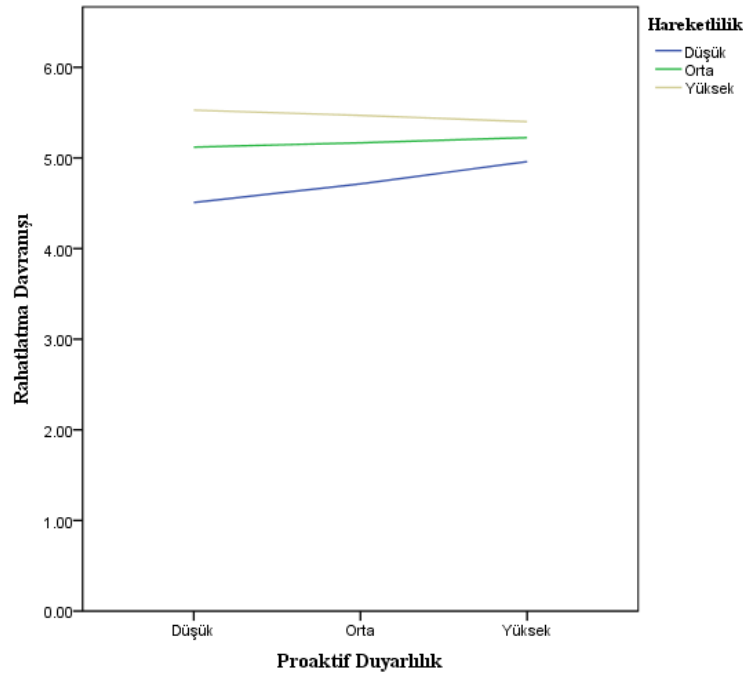
duyarlılık ile paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun sosyallik mizaç özelliği yüksek (+1S, $b = -.22$, $SH = .13$, 95% CI [-.47, .04], $t(275) = -1.69$, $p = .091$) olduğu koşulda marjinal düzeyde negatif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bkz. Şekil 9). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 10'da sunulmuştur.

Şekil 9. Çocuğun Paylaşma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Sosyallik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

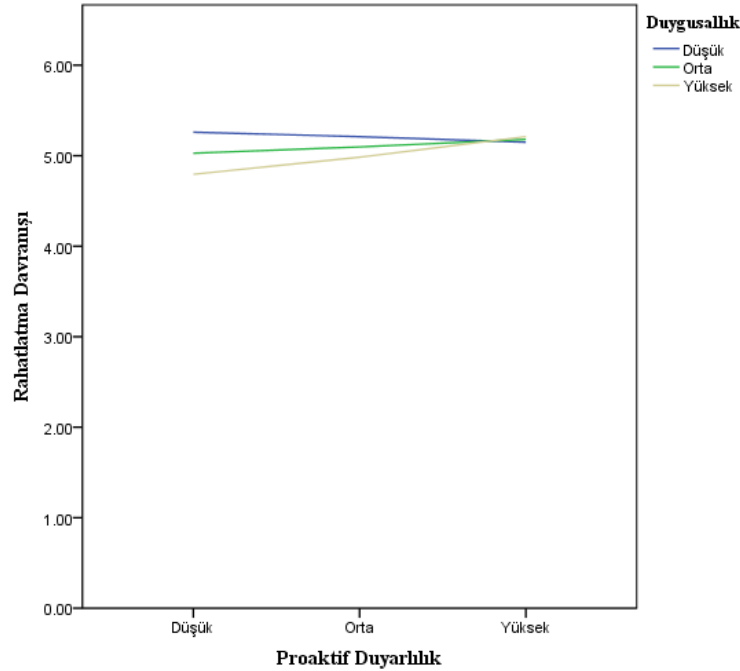
Bulgular çocuğun hareketlilik mizaç özelliğinin, annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(6, 273) = 7.74$, $p < .001$, $R^2 = .15$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1,273) = 3.74$, $p = .054$, $\Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, proaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun hareketlilik mizaç özelliği düzeyinin düşük (-1S, $b = .37$, $SH = .17$, 95% CI [.03, .71], $t(273) = 2.12$, $p = .035$) olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bkz. Şekil 10). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 11'de sunulmuştur.

Şekil 10. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Hareketlilik Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Bulgular çocuğun duygusallık mizaç özelliğinin, annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(6, 273) = 3.38, p = .003, R^2 = .07$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1,273) = 4.18, p = .042, \Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, proaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun duygusallık mizaç özelliği düzeyinin yüksek (+1S, $b = .34, SH = .14, 95\% CI [.06, .63], t(273) = 2.36, p = .019$) olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bkz. Şekil 11). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 11’de sunulmuştur.

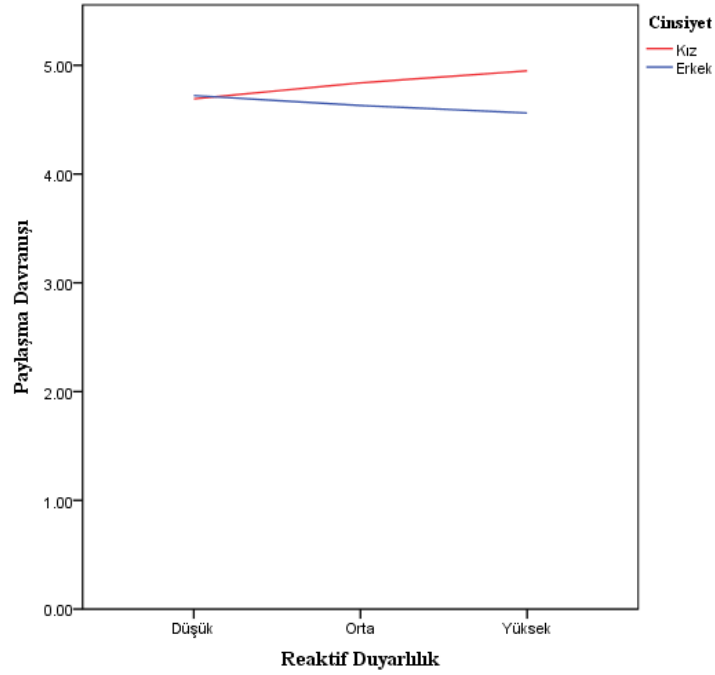

Şekil 11. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Duygusallık Mizaç Özelliğinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

3.2.4.5. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü

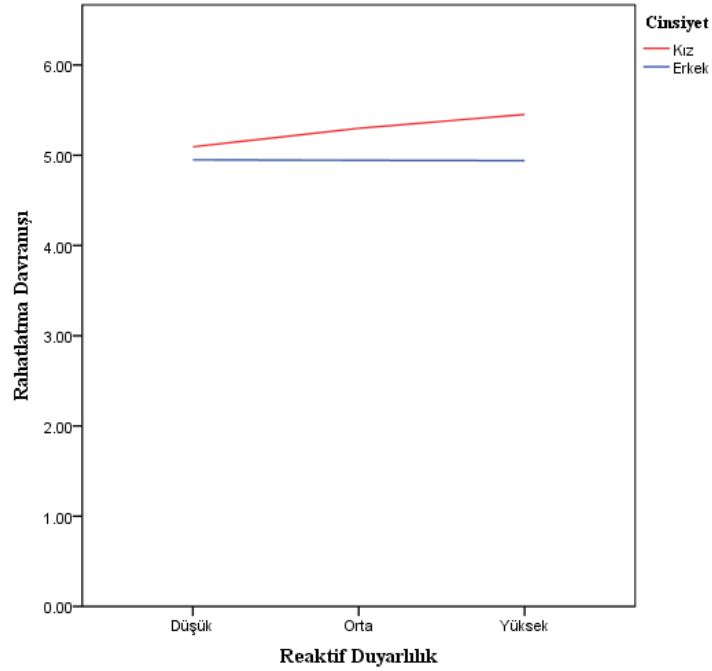
Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide çocuğun cinsiyetinin düzenleyici rolü PROCESS Macro-4.2 eklentisiyle Model 1 (Hayes, 2018) kullanılarak incelenmiştir.

Elde edilen bulgular çocuğun cinsiyetinin, annelerin reaktif duyarlılığı ile çocuğun paylaşma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(4, 275) = 8.59, p < .001, R^2 = .11$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1, 275) = 4.27, p = .040, \Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, reaktif duyarlılık ile paylaşma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin kız olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir ($b = .26, SH = .12, 95\% CI [.02, .50], t(275) = 2.14, p = .034$) (bkz. Şekil 12). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 12’de sunulmuştur.

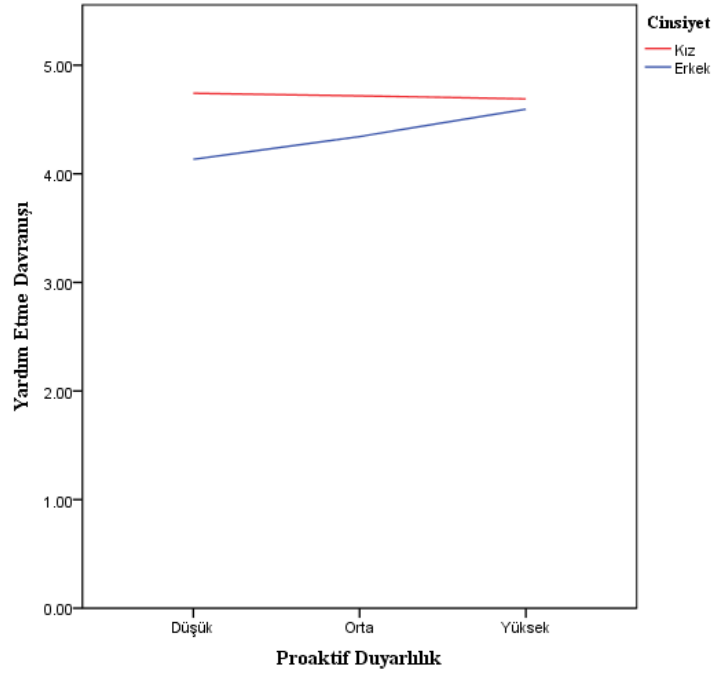
Şekil 12. Çocuğun Paylaşma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Bunun yanı sıra bulgular çocuğun cinsiyetinin, annelerin reaktif duyarlılığı ile çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(6, 273) = 4.60, p < .001, R^2 = .09$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini marjinal düzeyde anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1, 273) = 2.65, p = .094, \Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, reaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin kız olduğu koşulda marjinal düzeyde ve pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir ($b = .19, SH = .11, 95\% CI [-.17, .44], t(273) = 1.84, p = .082$) (bkz. Şekil 13). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 12’de sunulmuştur.

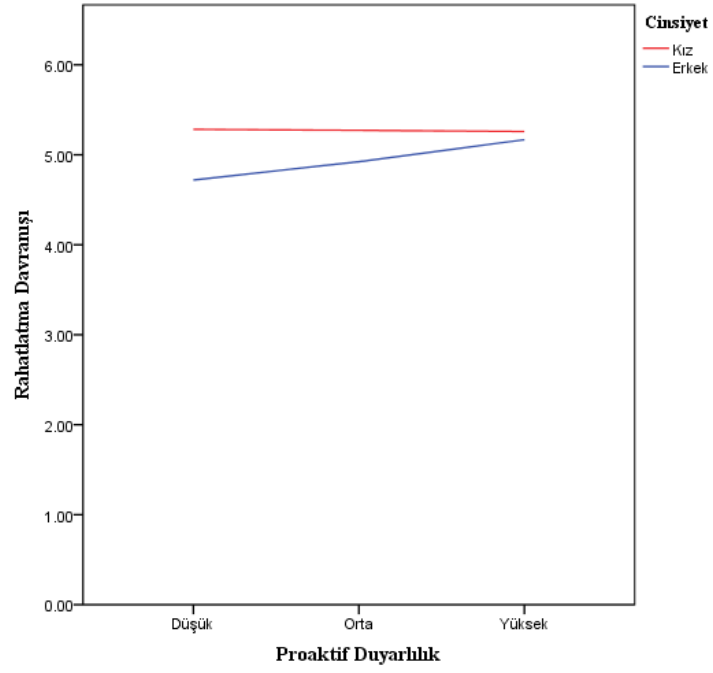
Şekil 13. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Reaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Bulgular, çocuğun cinsiyetinin annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun yardım etme davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(3, 276) = 5.60, p = .001, R^2 = .06$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1, 276) = 4.88, p = .028, \Delta R^2 = .02$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, proaktif duyarlılık ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin erkek olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir ($b = .38, SH = .15, 95\% CI [.09, .67], t(276) = 2.57, p = .011$) (bkz. Şekil 14). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 12’de sunulmuştur.

Şekil 14. Çocuğun Yardım Etme Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Bunun yanı sıra bulgular çocuğun cinsiyetinin, annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynadığını göstermiştir ($F(6, 273) = 4.18, p < .001, R^2 = .08$). Buna ek olarak, etkileşim teriminin, modelin açıkladığı varyans düzeyini marjinal düzeyde anlamlı olarak artırdığı gözlenmiştir ($F(1, 273) = 3.22, p = .074, \Delta R^2 = .01$). Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, proaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin erkek olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir ($b = .37, SH = .17, 95\% CI [.03, .70], t(273) = 2.17, p = .031$) (bkz. Şekil 15). Analizlerden elde edilen bulguların özeti Tablo 12’de sunulmuştur.

Şekil 15. Çocuğun Rahatlatma Davranışı ile Annenin Proaktif Duyarlılığı Arasında Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği (n = 280)

Tablo 9. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Yardım Etme Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları

Model	Yardım Etme						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.21	.05	4.31				
(b0) Sabit				5.97	1.61	3.72	[2.81, 9.13]
(X) Reaktif Duyarlılık				-.41	.43	-.96	[-1.25, .43]
(M) Hareketlilik				-.88	.54	-1.63 [†]	[-1.94, .18]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				.24	.14	1.71 [†]	[-.04, .53]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.26	.07	6.62				
(b0) Sabit				5.19	2.02	2.56	[1.21, 9.17]
(X) Reaktif Duyarlılık				-.42	.55	-.76	[-1.51, .67]
(M) Sosyallik				-.49	.65	-.76	[-1.77, .79]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Sosyallik)				.21	.18	1.22	[-.13, .56]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.23	.05	5.05				
(b0) Sabit				1.90	1.76	1.08	[-1.56, 5.37]
(X) Reaktif Duyarlılık				.83	.46	1.81 [†]	[-.07, 1.73]
(M) Duygusalılık				.70	.79	.88	[-.86, 2.25]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				-.24	.21	-1.18	[-.65, .16]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.08	.01	.64				
(b0) Sabit				3.74	1.42	2.64**	[.95, 6.53]
(X) Proaktif Duyarlılık				.21	.42	.49	[-.61, 1.03]
(M) Hareketlilik				.14	.50	.30	[-.78, 1.06]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				-.03	.14	-.21	[-.30, .24]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.22	.05	4.46				
(b0) Sabit				4.39	1.98	2.22*	[.49, 8.29]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.25	.59	-.43	[-1.40, .90]
(M) Sosyallik				-.04	.63	-.07	[-1.29, 1.21]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Sosyallik)				.11	.19	.60	[-.26, .48]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.17	.03	2.66				
(b0) Sabit				6.15	1.48	4.15***	[3.23, 9.07]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.29	.43	-.67	[-1.12, .55]
(M) Duygusalılık				-.98	.66	-1.48	[-2.28, .32]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				.20	.19	1.09	[-.17, .57]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı, [†]p < .10, *p < .05, **p < .01, ***p < .001. Standardize edilmemiş değerler raporlanmıştır.

Tablo 10. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Paylaşma Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları

Model	Paylaşma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.35	.12	9.45	3.33	1.64	2.04	[11, 6.55]
(X) Reaktif Duyarlılık				-.23	.43	-.53	[-1.07, .61]
(M) Hareketlilik				-.16	.54	-.30	[-1.22, .90]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				.11	.14	.76	[-.17, .39]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.31***	[.02, .04]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.33	.11	8.47	2.88	2.07	1.39	[-1.21, 6.96]
(X) Reaktif Duyarlılık				-.11	.56	-.19	[-1.21, 1.00]
(M) Sosyallik				.06	.66	.10	[-1.24, 1.36]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Sosyallik)				.05	.18	.29	[-.30, .40]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.10***	[.02, .04]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.31	.10	7.23	.92	1.80	.51	[-2.62, 4.47]
(X) Reaktif Duyarlılık				.66	.47	1.41	[-.26, 1.57]
(M) Duygusalılık				.88	.80	1.09	[-.70, 2.46]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				-.25	.21	-1.20	[-.66, .16]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.07***	[.02, .04]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.34	.12	9.18	1.65	1.41	1.17	[-1.14, 4.43]
(X) Proaktif Duyarlılık				.25	.41	.60	[-.56, 1.05]
(M) Hareketlilik				.55	.46	1.20	[-.35, 1.46]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				-.09	.14	-.67	[-.36, .18]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.29***	[.02, .04]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.35	.12	9.69	-1.63	1.99	-.82	[-5.56, 2.30]
(X) Proaktif Duyarlılık				1.22	.58	2.08*	[.06, 2.37]
(M) Sosyallik				1.61	.63	2.55*	[.37, .2.86]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Sosyallik)				-.40	.19	-2.15*	[-.77, -.04]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.17***	[.02, .04]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.31	.10	7.22	5.71	1.50	3.81**	[2.76, 8.66]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.67	.43	-1.57	[-1.51, .17]
(M) Duygusalılık				-1.14	.66	-1.72†	[-2.45, .17]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				.30	.19	1.62	[-.06, .67]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.15***	[.02, .04]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı, †p < .10, *p < .05, **p < .01, ***p < .001. Standardize edilmemiş değerler raporlanmıştır.

Tablo 11. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Rahatlatma Davranışı Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları

Model	Rahatlatma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.41	.17	9.29	8.31	1.78	4.66***	[4.80, 11.82]
(X) Reaktif Duyarlılık				-1.17	.46	-2.55*	[-2.07, -.26]
(M) Hareketlilik				-1.30	.58	-2.25*	[-2.44, -.16]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				.47	.15	3.04**	[.16, .77]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.15	.08	-1.95*	[-.30, .00]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-.10	.08	-1.19	[-.27, .07]
(Kov.) Çocuk yaş				.02	.01	2.85**	[.01, .03]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.43	.19	10.35	6.10	2.25	2.71*	[1.67, 10.53]
(X) Reaktif Duyarlılık				-.78	.59	-1.31	[-1.95, .39]
(M) Sosyallik				-.34	.70	-.49	[-1.72, 1.03]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Sosyallik)				.28	.19	1.47	[-.09, .65]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.13	.08	-1.74†	[-.28, .02]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-1.11	.08	-1.28	[-.27, .06]
(Kov.) Çocuk yaş				.01	.01	2.58*	[.00, .03]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.25	.06	3.15	3.33	2.04	1.63†	[-.68, 7.35]
(X) Reaktif Duyarlılık				.60	.52	1.15	[-.43, 1.63]
(M) Duygusalılık				.54	.90	.59	[-1.24, 2.31]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				-.17	.24	-.74	[-.64, .29]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.16	.08	-2.00*	[-.32, -.00]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-.09	.09	-1.00	[-.27, .09]
(Kov.) Çocuk yaş				.02	.01	2.51*	[.00, .03]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.38	.15	7.74	.81	1.62	.50	[-2.37, 3.99]
(X) Proaktif Duyarlılık				.94	.45	2.10*	[.06, 1.81]
(M) Hareketlilik				1.40	.50	2.80**	[.42, 2.38]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Hareketlilik)				-.28	.15	-1.93*	[-.57, .01]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.15	.08	-1.89†	[-.57, .01]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-.09	.09	-1.04	[-.26, .08]
(Kov.) Çocuk yaş				.02	.01	2.72*	[.00, .03]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.43	.18	10.25	.23	2.18	.10	[-4.07, 4.52]
(X) Proaktif Duyarlılık				.88	.63	1.40	[-.35, 2.11]
(M) Sosyallik				1.55	.68	2.30*	[.22, 2.88]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Sosyallik)				.11	.19	.60	[-.26, .48]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.11	.08	-1.42	[-.26, .04]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-1.11	.08	-1.34	[-.28, .05]
(Kov.) Çocuk yaş				.01	.01	2.49*	[.00, .03]
Model	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
(b0) Sabit	.26	.07	3.38	8.47	1.79	4.74***	[4.95, 11.99]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.81	.48	-1.67†	[-1.76, .14]
(M) Duygusalılık				-1.66	.75	-2.22*	[-3.14, -.19]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Duygusalılık)				.43	.21	2.04*	[.02, .85]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-1.14	.08	-1.69†	[-.30, .02]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-1.11	.09	-1.22	[-.29, .07]
(Kov.) Çocuk yaş				.02	.01	2.48*	[.00, .03]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı, † $p < .10$, * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$. Standardize edilmemiş değerler raporlanmıştır.

Tablo 12. Annenin Reaktif ve Proaktif Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Sonuçları

Model	Yardım etme						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.27	.07	7.03				
(b0) Sabit				3.11	1.09	2.85**	[.96, 5.27]
(X) Reaktif Duyarlılık				.52	.29	1.81 [†]	[-.05, 1.08]
(M) Cinsiyet				.24	.76	.31	[-1.26, 1.74]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				-.16	.20	-.79	[-.55, .23]

Model	Yardım etme						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.24	.06	5.60				
(b0) Sabit				6.63	.97	6.86***	[4.73, 8.53]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.46	.28	-1.64 [†]	[-1.02, .09]
(M) Cinsiyet				-1.77	.65	-2.72*	[-3.06, -.49]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				.42	.19	2.21*	[.05, .79]

Model	Paylaşma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.33	.11	8.59				
(b0) Sabit				.95	1.17	.82	[-1.34, 3.25]
(X) Reaktif Duyarlılık				.68	.29	2.32*	[.10, 1.25]
(M) Cinsiyet				1.40	.77	1.81 [†]	[-.12, 2.93]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				-.42	.20	-2.07*	[-.82, -.02]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	5.10***	[.02, .04]

Model	Paylaşma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.31	.09	7.06				
(b0) Sabit				3.59	1.01	3.56***	[1.60, 5.58]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.02	.29	-.06	[-.58, .55]
(M) Cinsiyet				-.21	.67	-.32	[-1.52, 1.10]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				.01	.19	.05	[-.37, .39]
(Kov.) Çocuk yaş				.03	.01	4.93***	[.02, .04]

Model	Rahatlatma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.30	.09	4.60				
(b0) Sabit				3.11	1.35	2.31*	[.46, 5.76]
(X) Reaktif Duyarlılık				.73	.32	2.24*	[.09, 1.37]
(M) Cinsiyet				1.06	.86	1.23	[-.64, 2.76]
Etkileşim (Reaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				-.37	.23	-1.63 [†]	[-.81, .08]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-.17	.08	-2.13*	[-.33, -.01]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-.07	.09	-.82	[-.25, .10]
(Kov.) Çocuk yaş				.01	.01	2.40*	[.00, .03]

Model	Rahatlatma						
	R	R ²	F	b	SH	t	%95 CI
	.29	.08	4.18				
(b0) Sabit				7.12	1.20	5.93***	[4.76, 9.49]
(X) Proaktif Duyarlılık				-.41	.32	-1.27	[-1.04, .22]
(M) Cinsiyet				-1.64	.74	-2.22*	[-3.09, -.18]
Etkileşim (Proaktif Duyarlılık*Cinsiyet)				.39	.22	1.79 [†]	[-.04, .81]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi				-.14	.08	-1.67 [†]	[-.30, .03]
(Kov.) Algılanan Gelir Düzeyi				-.08	.09	-.89	[-.25, .10]
(Kov.) Çocuk yaş				.02	.01	2.28*	[.00, .03]

Not: X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı, [†]p < .10, *p < .05, **p < .01, ***p < .001. Standardize edilmemiş değerler raporlanmıştır.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. ÖN ÇALIŞMAYA AİT BULGULARIN TARTIŞILMASI

Ön çalışmanın amacı, anne duyarlılığını reaktif ve proaktif eğilimler temelinde değerlendiren geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı geliştirmektir. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinden elde edilen bulgular, ölçeğin 16 madde ve 2 alt ölçekten oluştuğunu göstermiştir. Reaktif duyarlılık alt ölçeği (9, 13, 14, 16, 17, 24, 25), ebeveynin çocuğun sinyallerini izlemesini ve çocuk ihtiyaçlarını ifade ettikten sonra yanıt vermesini ifade etmektedir. Proaktif duyarlılık alt ölçeği (3, 4, 12, 18, 19, 20, 23, 26, 27) ise ebeveynin çocuğun sinyallerini veya ihtiyaçlarını tahmin etmesini ve çocuk bunları ifade etmeden önce harekete geçmesini ifade etmektedir. Elde edilen iki faktörlü bu yapı ile varyansın %35.77'sini açıklanmıştır. Açıklanan toplam varyansın %50 ve üstünde olması faktör analizi için önemli olmakla birlikte, davranış bilimleri alanında yürütülen araştırmalarda bu orana ulaşmanın her zaman mümkün olmayabileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2002). Özellikle örneklemin homojen olduğu durumda, varyans yüzdesinin düşük olabileceğine dikkat çekilmiş, heterojen örneklemeler ile çalışılmasının önemine vurgu yapılmıştır (Kline, 1994). Ön çalışmanın veri toplama sürecinde devam eden pandemi koşulları nedeniyle, online olarak ulaşılan örneklemin eğitim ve algılanan gelir düzeyinin yüksek olması (örn., lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alan katılımcıların oranı % 71.3'tür), örneklem özelliklerinin çeşitlenmesini olumsuz yönde etkilemiş olabilir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .46 ile .71 arasında değişmektedir. İlgili yazın madde faktör yüklerinin, katılımcı sayısı 200 olduğunda .36'dan büyük, 300 olduğunda ise .30'dan büyük olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Field, 2013). Ön çalışmanın örneklem büyüklüğü (n= 292) dikkate alındığında, bu değer .30 ve üstü olarak kabul edilebileceği ve faktör yüklerinin yeterli olduğu düşünülmüştür.

Ön çalışma kapsamında geliştirilen ölçüm aracının ölçüt geçerliği kapsamında, ilişkili olduğu düşünülen değişkenler ile arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, *proaktif duyarlılık*, özerk benlik kurgusu ile negatif, ilişkisel benlik kurgusu ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler göstermiştir. İlgili yazında, çocuğun sinyallerine verilen tepkinin reaktif ya da proaktif olmasının, bireyci-özerk ya da toplulukçu-ilişkisel kültürel değerleri yansıttığına vurgu yapılmıştır (Keller ve ark., 2018). Reaktif duyarlılık özellikleri, sıklıkla Batılı kültürlerde tanımlanan bireyci ve özerk kültürel değerler ile ilişkilidir. Proaktif duyarlılık özellikleri ise Batılı olmayan kültürlerde daha sıklıkla öne çıkan bağlılık, toplulukçuluk, uyum gibi değerler ile ilişkilidir. Proaktif duyarlılık eğilimleri yüksek olan annelerin, özerk benlik puanlarının düşük, ilişkisel benlik puanlarının yüksek olması alanyazın ile örtüşmektedir. Aynı zamanda reaktif duyarlılık eğiliminin özerk benlik puanı ile pozitif yönde ilişkiler göstermesi de alanyazını desteklemektedir.

Ölçüt geçerliği analizi sonuçlarına göre, *proaktif duyarlılık* zihinsel durumlar hakkında kesinlik ile pozitif yönde ilişkilidir. Bu zihinselleştirme özelliği, annenin çocuğunun içinde bulunduğu durum ile ilgili net olduğunu düşünmesi, çocuğunun ne zaman ne yapacağını bildiğine inanması anlamına gelmektedir (Arıkan ve ark., 2020). Bu özelliğin, annenin çocuğunun ihtiyacını öngörmesi ve karşılaması anlamına gelen proaktif duyarlılık ile benzer motivasyonel süreçleri içeriyor olabileceği böylece pozitif yönde ilişki elde edilmiş olabileceği düşünülmüştür. Bir başka deyişle, çocuğunun ihtiyacını öngörmeye çalışan ya da öngördüğünü düşünen annelerin, çocuğunun içinde bulunduğu zihinsel durum ile ilgili de net olduğunu düşünmesi beklendik yönde bir ilişkidir. Ayrıca *reaktif duyarlılık* ile zihinsel durumlara ilgi ve merak arasında pozitif; zihinselleştirme öncesi ile arasında negatif yönde ilişki elde edilmiştir. Zihinsel durumlara ilgi ve merak alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar ebeveynin çocuğun zihinselliğine duyduğu ilgi ve merakın artması anlamına gelmekte (Arıkan ve ark., 2020) ve olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilişkili bulunmaktadır (Ye ve ark., 2023). Reaktif duyarlılık özellikleri ise annenin çocuğunun işaretlerini beklemesi, çocuk ihtiyacını ifade ettikten sonra bunu karşılamasını ifade eden olumlu bir ebeveyn özelliğidir. Dolayısıyla elde edilen bulgular olumlu ebeveynlik özelliği bağlamında söz konusu iki değişkenin ilişkili olabileceğini göstermektedir. *Reaktif duyarlılık* özellikleri aynı zamanda zihinselleştirme öncesi

düşünce ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Görgül araştırma bulguları incelendiğinde, zihinselleştirme öncesi düşüncenin algılanan düşmanca ebeveynlik tutumu, çocuğun güvensiz bağlanma stili ve stresli ebeveynlik ile pozitif yönde; ebeveyn duyarlılığı, ebeveynin duygusal hazır bulunuşluğu, duygu ifadesinin uygunluğu ve çocuğu ile karşılıklı uyumu arasında negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Lee ve ark., 2023; Luyten ve ark., 2017; Sümer ve ark., 2024). Dolayısıyla, olumlu ebeveynlik özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde, bu iki yapı arasında elde edilen negatif ilişki beklendik yöndedir.

Geçerlik analizi kapsamında ebeveynlerin çocukları ile ilgili hedefleri ile reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, *proaktif duyarlılık* annelerin çocuklarına yönelik amaçlarından sosyal beceri ve uyma ile pozitif; kendine yönelme ile negatif yönde ilişkilidir. *Reaktif duyarlılık* ise kendine yönelme amacı ile pozitif yönde bir ilişki göstermiştir. Annelerin, çocuklarında özerk ve bağımsız olma özelliklerini desteklemek için reaktif duyarlılık eğilimleri sergilerken; uyumlu, ilişkisel ve bağımlı olmayı desteklemek için proaktif duyarlılık eğilimleri sergilediğine yönelik araştırma bulguları mevcuttur (Rothbaum ve ark., 2007; Ziehm ve ark., 2013). Bu doğrultuda, mevcut çalışmada reaktif özellikler gösteren annelerin çocuklarında kendine yönelme amacını desteklemesi; proaktif özellikler bildiren annelerin ise desteklememesi (negatif yönde ilişki), aksine sosyal beceri ve uyma amacını desteklemesi elde edilen bulguları desteklemektedir.

Ön çalışma kapsamında ölçeğin güvenilirliği farklı yöntemlerle (iç tutarlık katsayısı, test-tekrar test, madde-toplam korelasyon katsayısı) incelenmiştir. Güvenilir bir ölçüm aracı için iç tutarlık katsayısının .70 ve üstü olması önerilmektedir (Field, 2013). Mevcut çalışmada bu katsayı, proaktif duyarlılık alt ölçeği için .72, reaktif duyarlılık alt ölçeği için .69 bulunmuştur. Kline (1999), psikolojik değişkenlerle çalışırken .60 ve .70 arasındaki değerlerin kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Kalaycı (2005) ise iç tutarlık katsayısı için .60 ile .80 arasındaki değerlerin güvenilir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca üç hafta arayla tekrar edilen ölçümlerde kararlılık katsayısının .76 ve .83 olarak bulunması, tekrar test güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Madde toplam korelasyonununun .30 ve üstünde olması, maddelerin ayırt etme açısından kabul edilebilir düzeyde olduğuna işaret

eder (Büyüköztürk, 2002; Field, 2013). Ölçekteki maddelere ilişkin madde-toplam puan korelasyonları .32 ile .51 arasında değişmektedir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, ölçeğin yeterli güvenirlik değerlerine sahip olduğunu ortaya koymuştur.

4.2. ANA ÇALIŞMAYA AİT BULGULARIN TARTIŞILMASI

Ana çalışmanın temel amacı, okul öncesi dönemde çocuğa sahip annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan faktörleri (anneye ve çocuğa ait) incelemektir. Bunun yanı sıra reaktif ve proaktif anne duyarlılığı ile çocukların olumlu sosyal davranış türleri arasındaki ilişkileri, aracı ve düzenleyici etkiler çerçevesinde değerlendirmektir. Bu kapsamda ilk olarak, çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolü; daha sonra çocuğun cinsiyeti ve mizacının düzenleyici rolü incelenmiştir.

Bu bölümde öncelikle, araştırmada incelenen değişkenlerin betimsel analizlerinden elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Daha sonra, araştırmanın temel amacı kapsamında yürütülen analiz sonuçları sırasıyla tartışılmıştır. Son olarak, genel tartışma ve sonuç bölümüne yer verilmiş; araştırmanın sınırlılıklarına değinilmiş ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

4.2.1. Betimsel ve Karşılaştırmalı Analiz Sonuçlarının Tartışılması

4.2.1.1. Annenin Eğitim Düzeyine Göre Elde Edilen Farklılıklar

Araştırma bulguları, eğitim düzeyi yüksek annelerin özerk benlik puanlarının, eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kentleşme ile birlikte yaşanan ekonomik ve demografik değişimler, toplulukçu bir kültürel yapı ve ilişkisel benlikten, özerk-ilişkisel benliğe geçişi sağlamış; değişen ekonomik koşullar ve eğitim fırsatları ile birlikte kadınların öğretimde geçirdikleri süre artmış dolayısıyla da benliklerini tanımlarken özerk ve bağımsız özellikler daha belirgin hale gelmiş olabilir (Kağıtçıbaşı, 2007; 2010). Mevcut çalışmada elde edilen bulgu, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim almış annelerin farklı kültürel ve ekonomik fırsatları deneyimlemesi

dolayısıyla değişim gösteren benlik süreçlerine daha fazla maruz kalmaları ve benliklerini tanımlarken özerkliğe daha fazla vurgu yapmaları ile açıklanabilir.

Bunun yanı sıra eğitim düzeyi yüksek annelerin proaktif duyarlılık puanları eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından düşük bulunmuştur. Keller ve arkadaşları (2003) eğitimli ve kentte yaşayan Alman ve Yunan anneler ile geleneksel, kırsalda yaşayan ve eğitim almamış Kamerunlu Nso, Hint Gujarati ve Kosta Rikalı annelerin çocukları ile arasındaki etkileşimleri incelemiştir. Alman ve Yunan annelerin, diğerlerine kıyasla çocuklarında özerkliği destekleyen bakım verme uygulamalarını daha sıklıkla tercih ettiğini bulmuşlardır. Ayrıca yeterlik kavramının özerk/bireyci veya bağımlı/işikisel olma gibi farklı kültürel öncelikleri yansıtmaya bağlı olarak annelerin duyarlılık eğilimlerinin farklılaştığına vurgu yapmışlardır. Bir diğer ifadeyle, Alman ve Yunan anneler özerlik hedefleri ile ilişkili olarak daha reaktif eğilimler; Kamerunlu Nso, Hint Gujarati ve Kosta Rikalı anneler ise işikisel olma hedeflerine bağlı olarak daha proaktif eğilimler sergilemiştir. Elde edilen bu yöndeki ilişki, tarihsel olarak daha yakın zamanlı az sayıdaki diğer çalışmalarda da ortaya konmuştur (örn., Song ve ark., 2023).

Araştırma sonuçlarına göre, eğitim düzeyi yüksek annelerin zihinselleştirme öncesi puanları, eğitim düzeyi düşük annelerin puanlarından düşüktür. Daha önce de ifade edildiği gibi, zihinselleştirme öncesi alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar zihinselleştirmede güçlüklerle, çocuğun düşünce dünyasını anlamadaki yetersizliklere işaret etmektedir. İlgili boyuttan yüksek puan alan bir ebeveyn, çocuğunun zihinsel durumları ile ilgili yanlış atıflar yapma eğilimindedir (Luyten ve ark., 2017). Zihinselleştirme öncesinin eğitim düzeyi ile negatif yönde ilişkisini ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur. Örneğin, Luyten ve arkadaşlarının (2017) araştırmasında zihinselleştirme öncesi boyutu ile ebeveynin eğitim düzeyi arasında negatif yönde ilişki rapor edilmiştir. Eğitim düzeyi ile ilgili bu bulgu, zihinselleştirme yeteneğinin karmaşık bilişsel bir olgu olması, üst bilişsel düşünce kapasitesi içermesi ve dil temelli değerlendirmelerle ölçülmesi ile açıklanmıştır. Ayrıca sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan bireylerin zihinselleştirmeye yönelik beceri geliştirme konusunda olumsuz sosyal öğrenme deneyimleri, zihinsel durumlara yönelik farkındalık konusunda

sınırlı ve dezavantajlı çevresel faktörlere maruz kalmaları, eğitim düzeyi ve ilgili boyut arasındaki ilişkiyi belirli ölçüde açıklamaktadır (Fonagy ve ark., 2015).

Araştırma kapsamında incelenen çocuğa ait değişkenlerden duygu anlama becerisi ve rahatlatma davranışı annenin eğitim düzeyine göre farklılaşmıştır. Eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının duygu anlama görevi puanları, eğitim düzeyi düşük annelerin çocuklarının puanlarından yüksek bulunmuştur. Farklı araştırmalarda, ebeveynler ile ilgili çok sayıda değişkenin (eğitim düzeyi, mesleki konum, ebeveynlik özellikleri vb.) çocukların duygu anlama becerisine olan etkisi incelenmiştir (örn., Berzenski ve Yates, 2017, Brown ve Dunn, 1996; Cutting ve Dunn, 1999; Denham ve Kochanoff, 2002; Havighurst ve ark., 2010). Sözü edilen bu araştırmalarda, ebeveynlerin eğitim düzeyinin artması ile çocukların duygu anlama görevlerindeki performansları arasında pozitif yönde ilişkiler ortaya konmuştur. Elde edilen bu ilişki, çocuklarını duygusal açıdan yeterli bireyler olarak yetiştirmek isteyen ebeveynlerin, çocuklarını bu yönde destekleyecek öğrenme yollarına ulaşması, çocuklarının duyguyu tanıma, anlama ve düzenlenmesine yardımcı olması ve duygu koçluğu yapması ile açıklanmıştır (Denham ve Kochanoff, 2002; Havighurst ve ark., 2010). Acar Bayraktar'ın (2023), duygu sosyalleştirme davranışlarını hem annelerin öz bildirimine hem de görev uygulamalarına dayalı olarak incelediği araştırmasında, annelerin eğitim düzeyi önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Sözü edilen araştırmada, annenin eğitim düzeyi arttıkça hem olumlu hem de olumsuz duygulara karşı sergilediği destekleyici tepkileri artarken destekleyici olmayan tepkileri azalmıştır. Bu sonuçlar, annenin eğitim düzeyi arttıkça duygulara ilişkin farkındalığının artması, çocuğu ile konuşması sırasında duyguların ifadesi ile ilgili model olması ile açıklanmıştır. Özetlenen araştırma bulguları çerçevesinde, mevcut çalışmada eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının duygu anlama becerisinin yüksek olması beklendiği olarak değerlendirilmiştir.

Eğitim düzeyi düşük annelerin çocuklarının rahatlatma davranışı puanları, eğitim düzeyi yüksek annelerin çocuklarının puanlarından marjinal düzeyde yüksek bulunmuştur. Hatırlanacağı gibi, bu çalışmada çocukların olumlu sosyal davranışları anne bildirimine dayalı olarak ölçülmüştür. Eğitim düzeyi düşük grupta olan annelerin, proaktif duyarlılık eğilimleri daha yüksektir ve proaktif özellikler, doğası gereği çocuğun duygusal stresini

ve ihtiyaçlarını öngörmeyi ve karşılamayı (rn., üzüldüğünde ocuk bunu ifade etmeden anlayıp hemen gidermeye çalışmak gibi) içerir. Rahatlatma alt boyutu ise zgn ve endişeli bir çocuğun tesellisi, gergin bir çocuğun yatıştırılmasını içeren özelliklerden söz etmektedir. Söz konusu iki değişkenin birbiri ile ilişkili yapıları değerlendirmiş olabileceği ve dolayısıyla elde edilen sonuçların bu çerçevede yorumlanabileceği düşünülmüştür. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi düşük grupta olan anneler çocuklarında bu tür özellikleri görmeyi daha fazla istemiş ve rapor etmiş olabilirler. Kentli, orta sınıf Amerikalı anneler ve kırsal yaşam biçimine sahip Kenyalı Gusi anneler ile yapılan bir araştırmada, Kenyalı annelerin bebekleri strese girdiğinde daha hızlı yanıt verdikleri, onları hemen yatıştırmaya çalıştıkları ve sonuç olarak bu bebeklerin daha az ağladıkları bulunmuştur. Kenyalı anneler, çocuklarının stresli olmayan, olumlu işaretlerine ise Amerikalı annelere kıyasla daha az yanıt vermişledir (LeVine, 2004). Kenyalı anneler, Amerikalı orta sınıf annelere kıyasla kırsal yaşam biçimi olan, eğitim düzeyi daha düşük annelerdir. Kenyalı annelerin bebeklerini hızlıca yatıştırmaya ve rahatlatmaya çalışması, bu annelerin kültürel ebeveynlik özellikleri ile açıklanmış; aynı zamanda bu özelliklerin çocukları için sosyalleştirme hedeflerini belirlediği ifade edilmiştir (Friedlmeier ve Trommsdorff, 1999). Mevcut araştırmada elde edilen bulgu, yukarıda özetlenen araştırma bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde, eğitim düzeyi düşük olan anneler kültürel ebeveynlik özellikleri bağlamında daha sıklıkla rahatlatmayı içeren olumlu sosyal davranışlar rapor etmiş olabilirler.

4.2.1.2. Çocuğun Cinsiyetine Göre Elde Edilen Farklılıklar

Araştırma kapsamında ele alınan çocuğa ait değişkenlerden olumlu sosyal davranış türleri çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmıştır. Kız ocukların yardım etme ve rahatlatma puanları erkek çocuklara kıyasla yüksektir. Ayrıca kız çocukların paylaşma davranışı puanları, erkek çocuklara kıyasla marjinal düzeyde yüksektir. Bu bağlamda yürütülen pek çok çalışmada, kızların erkeklere kıyasla daha fazla olumlu sosyal davranış sergilediği ortaya konmuştur (Rhee ve ark., 2013). Elde edilen bu yöndeki bulgular, ebeveynlerin sosyalleştirme pratikleri ve kültürel beklentiler çerçevesinde açıklanmış; kızların erkeklere kıyasla yardımsever, empatik ve olumlu sosyal davranışlar gösteren bireyler olmasının beklenmesi ile ilişkilendirilmiştir (Brownell ve ark., 2013; Eisenberg ve ark.,

1998). Bununla birlikte, cinsiyet farkının olmadığına işaret eden bulgular da mevcuttur. Elde edilen bu yöndeki bulgular, olumlu sosyal davranışın ölçme biçiminden etkilendiğini ortaya koymuştur. Gözleme ve göreve dayalı çalışmalarda cinsiyete ilişkin farkın ortaya çıkmadığı ancak ebeveynlerden alınan ölçümlerde kızlar daha yardımsever, iş birliğine ve paylaşmaya yatkın olarak değerlendirildiği görülmüştür (Eisenberg ve ark., 1998). Mevcut tez çalışmasında da çocuğa ait olumlu sosyal davranışlar anne bildirimleri ile ölçülmüştür. Bu doğrultuda sonuçlar bildirim türünden etkilenmiş ve kız çocuğa sahip anneler erkek çocuklarına sahip annelere kıyasla çocuklarını daha yüksek düzeyde olumlu sosyal eğilimlere sahip olarak değerlendirmiş olabilirler. Daha açık bir deyişle, annelerin bildirimleri annelerin toplumsal cinsiyetle ilişkili sosyalleştirme inançlarından ve hedeflerinden etkilenmiş olabilir.

Araştırmada erkek çocukların kız çocuklara kıyasla daha hareketli olduğu bildirilmiştir. Bu doğrultuda yürütülen kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında, erkeklerin kızlara göre daha hareketli olarak raporlandığı sonucuna ulaşılmıştır (Else-Quest ve ark., 2006). Bu farkın bebeklik döneminde daha az olduğu, çocuk büyüdükçe arttığı belirtilmiştir. Erkek ve kız çocuklar arasında mizaç özellikleri açısından ortaya konan bu farkın yaş ilerledikçe artması, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal etkileşim ile açıklanmıştır. Kızların ve erkeklerin farklı sosyalleştirme süreçlerine maruz kalması ve uymak zorunda oldukları toplumsal cinsiyet rolleri, yaş ilerledikçe çocuğun mizacında ortaya çıkan farklılığı belirli ölçüde açıklayabilmektedir. Mevcut tez çalışmasında elde edilen bulgu alanyazın ile tutarlı olarak, hareketlilik mizaç özelliğinin erkek çocukları için anneler tarafından daha kabul edilebilir olarak algılanması ile ilgili olabilir ve ilgili mizaç özelliğinin ifadesinin kız çocuklarına kıyasla erkek çocuklar için desteklenmesi ile açıklanabilir.

4.2.1.3. Araştırmada Ele Alınan Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Bu araştırma kapsamında incelenen değişkenler arasında elde edilen ilişkiler, genel olarak alanyazın ile tutarlı sonuçlar ortaya koymuştur.

Annenin eğitim düzeyi, özerk benlik kurgusu ve çocuğun duygu anlama becerisi ile pozitif; proaktif duyarlılık, zihinselleştirme öncesi düşünce ve çocuğun zihinsel durumları

hakkındaki kesinliği ve çocuğun rahatlatma davranışı ile negatif yönde ilişkilidir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Kağıtçıbaşı (2014), kentleşme ile birlikte değişim gösteren demografik özelliklere dikkat çekmekte, ilişkisel benlik yapısından özerk-ilişkisel bir yapıya geçişten söz etmektedir. Bireysel karar almanın, uzmanlaşma ve yüksek eğitim düzeyinin giderek daha önemli bir özellik olmaya başladığı toplumlarda özerklik, işlevsel bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, eğitim düzeyinin artması ile annelerin de benlikleri ile ilgili değerlendirmelerinin değermiş olabileceği düşünülmüştür. *Annenin eğitim düzeyi* proaktif duyarlılık ile negatif yönde ilişkilidir. Karşılaştırmalı analizlerin değerlendirildiği bölümde de belirtildiği gibi elde edilen bu bulgu, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile ilişkili farklı sosyoekonomik koşullar ve bu koşullara uygun ebeveynin kültüre özgü sosyalleştirme hedeflerini yansıtılmaktadır (Keller ve ark., 2003).

Annenin eğitim düzeyi ile zihinselleştirme öncesi düşünce ve çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği arasında negatif yönde ilişkiler bulunmuştur. Zihinselleştirme ncesi düşünce ile ilgili elde edilen bulgu, karşılaştırmalı analizlerin değerlendirildiği bölümde de belirtildiği gibi, zihinselleştirme kapasitesinin üst düzey bilişsel beceri gerektirmesi, sınırlı sosyoekonomik koşullarda yetişen bireylerin bu becerileri geliştirme açısından dezavantajlı olması ile açıklanmaktadır (Fonagy ve ark., 2015; Steele ve ark., 2008). Zihinsel durumlar hakkında kesinlik boyutu ise ebeveynlerin çocuklarının zihinsel durumlarından son derece emin olma eğilimlerini yansıtılmaktadır. Luyten ve arkadaşları (2017) zihinselleştirme özelliği açısından optimal olanın, düşük düzeyde zihinselleştirme öncesi düşünce, orta düzeyde zihinsel durumlar hakkında kesinlik ve yüksek düzeyde zihinsel durumlara ilgi ve merak ile karakterize edilebileceğini ne sürmüştür. Zihinsel durumlar hakkında kesinlik boyutundan alınan çok yüksek ya da çok düşük puan, müdahaleci ya da ilgisiz bir tutumla ve olumsuz ebeveynlik ile ilişkilendirilmektedir (Luyten ve ark., 2017). Buna karşın, zihinsel durumlar hakkında kesinlik boyutundan alınan puanların ebeveynliğin olumlu yönleriyle doğrusal olarak ilişkili olduğunu gösteren bulgular da bulunmaktadır (Lee ve ark., 2023). Zihinsel durumlar hakkında kesinlik ile ilgili alanyazında farklı sonuçlar bulunmakla birlikte, mevcut araştırmada annelerin eğitim düzeyi azaldıkça zihinsel durumlar hakkında kesinlik boyutundan alınan puanlar artmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, düşük eğitim düzeyi olumlu

ebeveynlikle ilişkili özellikler açısından anneler için bir dezavantajdır (örn., Cuartas, 2022; Neuhauser, 2018). Çocuğunun zihinsel durumları hakkında çok net değerlendirmeler yapıyor olmanın, müdahaleci ve olumsuz ebeveynlik özellikleri anlamına gelebileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla elde edilen negatif yöndeki ilişki beklendik bir bulgu olarak değerlendirilebilir. *Annenin eğitim düzeyi*, çocuğun duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Karşılaştırmalı analizler ve mevcut bilgi birikimini (örn., Denham ve Kochanoff, 2002; Havighurst ve ark., 2010) destekler biçimde annelerin eğitim düzeyi arttıkça çocukların duygu anlama becerisinin arttığı görülmüştür.

Mevcut araştırmada elde edilen bulgulara göre, *çocuğun yaşı* arttıkça paylaşma ve rahatlama davranışı ile duygu anlama becerisi de artmıştır. Buna karşın, çocuğun yaşı ile yardım etme davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Elde edilen ilişkilerin alanyazın ile örtüştüğü görülmektedir. Okul öncesi ve ilkökul dönemi boyunca bilişsel, dil ve duygusal yeterlikteki gelişim ile birlikte olumlu sosyal davranışın sıklığı ve karmaşıklığı da artmaktadır (Eisenberg ve ark., 2006). Bu yaşlarda artış gösteren olumlu sosyal davranış, karmaşık duyguların anlaşılmasının ve zihin kuramının gelişmesinin bir sonucudur. Paylaşma davranışının ortaya çıkması için, okul öncesi dönemdeki bir çocuğun benmerkezci eğilimlerin üstesinden gelmesi gerekir. Rahatlatma davranışı ise karşı tarafın olumsuz duygusunu daha fazla anlama becerisi gerektirdiği için yardım etme ve paylaşmaya kıyasla gelişimsel olarak daha sonra ortaya çıkar (Dunfield, 2014). Dolayısıyla çocuğun yaşının ilerlemesi ile birlikte söz konusu olumlu sosyal davranışları sergileme konusunda daha yeterli hale geleceği söylenebilir.

Elde edilen bulgulara göre, *annenin reaktif duyarlılığı*, proaktif duyarlılık ile negatif yönde; özerk benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak, çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışı, çocuğun sosyal mizacı ve duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkilidir. *Annenin proaktif duyarlılığı* ise ilişki benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak, çocuğun duygusal mizacı ile pozitif yönde, çocuğun rahatlatma davranışı ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkilidir. Ayrıca *annenin proaktif duyarlılığı*, özerk benlik kurgusu ve çocuğun duygu anlama becerisi ile negatif yönde ilişkilidir. Söz konusu iki

duyarlılık eğiliminin ve ilişkili oldukları yapıların bir arada değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Hatırlanacağı gibi, ölçek geliştirme çalışmasında da reaktif ve proaktif duyarlılık arasında negatif yönde ilişki elde edilmişti ($r = -.19, p < .05$). Bunun yanı sıra duyarlılık eğilimleri ile annenin kültürel benlik yönelimleri, zihinselleştirme özellikleri ve çocuğa ilişkin değişkenlerle arasında bulunan ilişkiler bir arada değerlendirildiğinde, elde edilen bulguların iki duyarlılık eğiliminin hem örtüşen hem de farklılaşan özellikleri olan yapılar olduğuna dair önemli ipuçları içerdiği söylenebilir. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin kültürel benlik yönelimleri ile farklı yönde ilişkiler ortaya koyması bu iki yapının, kültürel olarak farklılaşan ebeveynlik etnoteorileri ile ilişkisine destek sağlamıştır. Alanyazında olumlu bir ebeveyn özelliği olduğu ortaya koyulan zihinselleştirmeye yönelik ilgi ve merak ile benzer biçimde ilişkili olmaları, ancak kültürel özelliklerle ilişkili olabileceği belirtilen zihinselleştirmeye yönelik kesinlik ile farklı ilişkilere sahip olmaları söz konusu duyarlılık özelliklerinin ebeveyn zihinselleştirmesi ile olan bağlantılarına işaret etmektedir. Çocuğun farklı mizaç özellikleri ile elde edilen ilişkiler, mizaç ve ebeveynlik özelliklerinin etkileşimi için kritik bir örnek olarak değerlendirilebilir. Çocuğun gelişimsel sonuçları ile olan ilişkiler ise benzer mekanizmalara işaret etmektedir.

Annenin ilişkisel benlik kurgusu, çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak ile pozitif yönde; zihinselleştirme öncesi düşünce ile negatif yönde ilişkilidir. Zihinselleştirme öncesi, algılanan düşmanca ebeveynlik tutumu, çocuğun güvensiz bağlanma stili ve stresli ebeveynlik ile pozitif yönde, ebeveyn duyarlılığı ile negatif yönde ilişkilidir (Luyten ve ark., 2017; Stacks ve ark., 2014). İlişkisel benlik ise algılanan kabul ve sıcaklık ile pozitif yönde; algılanan kontrol ve kısıtlayıcı tutum ile negatif yönde ilişkilidir (İmamoğlu, 1998; 2003). Diğer taraftan, çocuğun zihinsel durumları hakkındaki kesinlik ve çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merak ile karşılıklı uyum, ebeveynin duygusal yakınlığı arasında pozitif yönde ilişkiler elde edilmiştir (Luyten ve ark., 2017). İlişkisel benlik kurgusu ise bireyin ailesiyle duygusal olarak ilişkili ve uyumlu hissetme derecesini değerlendirir (İmamoğlu, 1998; 2003). Dolayısıyla, ilişkisel benlik yöneliminin sözü edilen zihinselleştirme özellikleri ile arasındaki ilişkilerin beklendiği yönde olduğu ileri sürülebilir. *Annenin ilişkisel benlik kurgusu* ile gelişimsel niş öyküsü arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

İmamoğlu (2003), ilişkisel ve özerk benlik kurgusu ile ilişkili değişkenleri incelediği araştırmasında, algılanan kabul ve sıcaklık ve aile doyumunun ilişkisel benlik kurgusu ile arasında pozitif yönde; algılanan kontrol ve kısıtlayıcı tutum ile arasında negatif yönde ilişki bulmuştur. Gelişimsel niş öyküsü toplam puanı ise bireyin içinde büyüdüğü aile ortamının olumlu özelliklerini temsil etmektedir (Narvaez ve ark., 2016). Dolayısıyla elde edilen bu ilişkinin beklendik yönde ve tutarlı olduğu söylenebilir. *Annenin ilişkisel benlik kurgusu*, çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışı ile pozitif; paylaşma davranışı ile marjinal düzeyde pozitif yönde ilişkilidir. Clark ve Ladd (2000), ilişkisellik ile çocukların sosyo-duygusal eğilimleri, akran kabulü, olumlu sosyal ve empatik eğilimleri arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulmuştur. Farklı kültürden anneler ve çocukları ile yürütülen bir başka araştırmada, annelerin ilişkisel sosyalleştirme hedeflerinin çocukların olumlu sosyal davranışını açıkladığı ortaya konulmuştur (Kärtner ve ark., 2010). Elde edilen bu yöndeki bulguların alanyazın ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Annenin özerk benlik kurgusu, zihinsel durumlara ilgi ve merak ile pozitif yönde, zihinselleştirme öncesi düşünce ile negatif yönde ilişkilidir. Özerk benlik kurgusu alt ölçeğinden alınan yüksek puanlar, kişinin birey olmaya, bireysel gelişime ne derece önem verdiğini yansıtmakta, kısıtlayıcı ve kontrol içeren ebeveynlikle negatif yönde ilişki göstermektedir (İmamoğlu, 2003). Çocuğunun zihinsel durumuna gösterilen merak, annenin çocuğunun bireysel özellik ve ihtiyaçlarına gösterdiği ilgi ve onun ihtiyaçlarının kendininkinden farklı olabileceğini düşünmesinden kaynaklanmakta; zihinselleştirme öncesi boyutundan alınan yüksek puanlar ise zihinselleştirme becerisindeki güçlükler işaret etmektedir (Luyten ve ark., 2017). Dolayısıyla, annenin özerk benlik yönelimi ile söz konusu zihinselleştirme özellikleri arasındaki ilişkilerin yönü mevcut bulgular ışığında oldukça anlaşılırdır.

Annenin zihinselleştirme öncesi düşüncesi, çocuğun yardım etme ve paylaşma davranışı ile negatif yönde ilişkili iken; *annenin çocuğunun zihinsel durumları hakkındaki kesinliği ve çocuğunun zihinsel durumlarına ilgi ve merakı*, çocuğun yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışı ile pozitif yönde ilişkilidir. Annelerde zihinselleştirme işlevselliğinin düşük olması, çocuğun bağlanma güvenliği, duygu düzenleme becerisi ve çocuğun zihinselleştirme becerisi için bir risk faktörüdür (Camoirano, 2017). Daha önce de

belirtildiği gibi, söz konusu boyut çocuğun olumlu gelişimsel sonuçları ile negatif yönde ilişkili olarak bulunurken, zihinsel durumları hakkındaki kesinlik ve çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merakın, çocuğun olumlu gelişimsel sonuçlarını pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir (örn., Lee ve ark., 2021; Luyten ve ark., 2017, Madsen ve ark., 2023; Yee ve ark., 2022). Bu bağlamda Sümer ve arkadaşları (2024), zihinselleştirme öncesi boyutun, annenin ve çocuğun kaçınan ve kaygılı bağlanma örüntüleri arasındaki ilişkiye tam aracılık ettiğini göstermiştir. Araştırmacılar elde edilen bu yöndeki bulguyu zihinselleştirme öncesi boyutun, bağlanmanın nesiller arası aktarımında güçlü role sahip bir özellik olması ile açıklamıştır.

Çocuğun yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışı ile sosyal mizacı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Sosyal mizaç özelliği, çocuğun sosyal etkileşim içeren davranışları daha sıklıkla sergilemesini, utangaçlık düzeyinin düşük olmasını, diğerleri ile birlikte olmaktan keyif almasını ifade etmektedir (Buss ve Plomin, 2014; Sümer ve ark., 2011). Bu doğrultuda sosyal mizaç özelliği yüksek çocukların daha fazla olumlu sosyal davranış göstermelerinin beklendiği bir bulgu olabileceği düşünülmüştür. *Çocuğun paylaşma davranışı ve rahatlatma davranışı* duygu anlama becerisi ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Kendi duygularını ve düşüncelerini tanımlayabilen çocuklar diğerlerinin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlayabilmekte (Roberts ve Strayer, 1996); diğerlerinin duygularını daha iyi anlayabilen çocukların da daha sıklıkla yardım etme, paylaşma ve rahatlatma davranışları sergiledikleri görülmektedir (Eisenberg ve ark., 2006). Bu doğrultuda duygu anlama ile paylaşma ve rahatlatma davranışı arasındaki ilişki alanyazın ile örtüşmektedir.

4.2.2. Araştırma Soruları ve Temel Hipotezlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

4.2.2.1. Reaktif Anne Duyarlılığının Belirleyicileri

Elde edilen bulgulara göre çocuk sayısı, annenin özerk benlik kurgusu, zihinsel durumlara ilgi ve merakı ve çocuğun sosyal mizacı *reaktif duyarlılığı* pozitif yönde yordamıştır. Drake ve arkadaşlarının (2007), anne duyarlılığının belirleyicilerini inceledikleri

araştırmada da benzer biçimde çocuk sayısı anne duyarlılığını pozitif yönde yordamıştır. Sözü edilen araştırmada, daha fazla sayıda çocuğa sahip olmanın duyarlılık becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır. İlk çocuklarında daha fazla destek ve rehberliğe ihtiyaç duyan annelerin giderek bu konuda kendilerini daha güvenli hissettikleri, deneyim yoluyla öğrendiklerinin çocuklarına karşı sergiledikleri duyarlılığa olumlu yansıdığı ileri sürülmüştür. Öyle görülüyor ki çocuk sayısı duyarlılık ile ilgili alanyazın ile tutarlı biçimde annelerin reaktif duyarlılık eğilimlerini de desteklemiştir.

Araştırma bulgularına göre, annenin özerk benlik yönelimi reaktif duyarlılık eğilimlerini pozitif yönde yordamıştır. Çocuğun gelişimsel sonuçları bağlamında bakım verenin ulaşılabilir ve duyarlı olmasının önemine ilişkin inançlar farklı kültürlerde oldukça benzerdir. Ancak ebeveynlerin çocuklarından gelen sinyalleri nasıl yorumladıkları, nasıl yanıt verdikleri ve ebeveyn çocuk etkileşimi sırasında nasıl davrandıkları konusunda farklılaşan noktalara dikkat çekilmektedir (örn., Keller ve ark., 2018; Putnam ve ark., 2019). Daha önce de belirtildiği gibi, ebeveyn etnoteorileri, çocuklara yönelik sosyalleştirme hedeflerini ve bu hedeflere uygun ebeveynlik uygulamalarını belirlemektedir (Harkness ve Super, 2020). Örneğin, özerklik sosyalleştirme hedefine sahip ebeveynler, erken çocukluk döneminde benlik düzenlemenin gelişimini ve çocuklarının sinyallerine şarta bağlı (reaktif) bir tepki vermeyi vurgularken, daha ilişkisel sosyalleştirme hedefine sahip ebeveynler, yakın ebeveyn çocuk etkileşimine ve çocuklarının ihtiyaçlarının anında karşılanmasına daha fazla önem vermektedir (Putnam ve ark., 2019). Bebeğin duygusal işaretlerine verilen tepkilerin farklılaşan bu örüntüsü, o toplumda paylaşılan norm ve değerler ile ilgilidir. Reaktif duyarlılık eğilimleri, bireyci kültürel değerler ile ilişkili olarak çocuğun çevreyi keşfetme ihtiyacı ve buna bağlı olarak bakım verenin çocuğun özerkliğini destekleyici özellikleri ile tanımlanmaktadır (Keller ve ark., 2018; Rothbaum ve ark., 2006). Özerk benlik yönelimi ise kişinin gelişim sürecinde ne derece kendi özünü veya dış beklentileri dayanak aldığını ve buna göre yaşamaya çalıştığını ifade etmekte, özerklik ve bağımsızlık değerlerinin önemsemesine karşılık gelmektedir (İmamoğlu, 1998; 2003). Dolayısıyla annelerin reaktif duyarlılık eğilimleri ve benlik kurgusu arasında öne sürülen hipotezlerden sadece özerk benlik kurgusuna yönelik hipotez desteklenmiştir.

Annelerin zihinselleştirme özelliklerinden olan zihinsel durumlara ilgi ve merak, reaktif duyarlılık eğilimlerini pozitif yönde yordamıştır. Zihinsel durumlara ilgi ve merak ile olumlu ebeveynlik özellikleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler rapor edilmiştir. Örneğin, Çin’de yürütülen bir araştırmada zihinsel durumlara ilgi ve merak, ebeveynlik stresi ile negatif yönde, ebeveyn sıcaklığı ve aile işlevselliği ile pozitif yönde ilişkili bulunurken (Ye ve ark., 2022); Kore’de yürütülen bir başka araştırmanın sonuçları da benzer biçimde sıcaklık ve özerkliğin desteklenmesi ile zihinsel durumlara ilgi ve merak arasında pozitif yönde, aile kaosu ile negatif yönde ilişkiler ortaya koymuştur (Lee ve ark., 2021). Reaktif duyarlılık eğilimleri de çocuğun optimal gelişimini desteklemeyi hedefleyen olumlu bir ebeveynlik özelliği olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, mevcut araştırmanın bulguları, olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilgili alanyazındaki sonuçları duyarlılık bağlamında desteklemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere reaktif duyarlılık, annenin çocuğunun duygularını ve ihtiyacını ifade etmesine fırsat vermesi anlamı taşımaktadır. Zihinsel durumlara ilgi boyutu ise ebeveynlerin çocuklarının davranışlarının altında yatan zihinsel durumlara ilişkin gerçek merakını yansıtır ve ebeveynlerin çocuğun ihtiyaç ve duygularına nasıl yanıt vereceğini belirlemede kritik bir rol oynar (De Roo ve ark., 2019; Kelly ve ark., 2005). Bu doğrultuda, reaktif duyarlılık ile zihinsel durumlara ilgi ve merakın ortak bilişsel süreçleri içeriyor olabileceği düşünülmüştür. Böylelikle, zihinsel durumlara yönelik ilgi ve merakın, reaktif duyarlılık eğiliminin bir öncülü olarak ortaya çıkması beklendik yönde bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, çocuğun sosyal mizacı reaktif duyarlılık özelliklerini pozitif yönde yordamıştır. Sosyallik mizaç özelliği, başkalarıyla birlikte olmayı tercih etme, dışadönüklük ve sosyal tepkisellik olarak tanımlanmaktadır (Buss ve Plomin, 1984). Ayrıca bu mizaç özelliği, çocuğun kolay arkadaş edinmesi gibi sosyal davranışlarını ve utangaçlık düzeyini değerlendirmektedir (Sümer ve ark., 2011). Bu doğrultuda, sosyal mizaç özelliğine sahip çocuklar anneleri tarafından kendilerini ifade etme ve ihtiyaçlarını ortaya koyma konusunda daha yeterli olarak algılanmış ve anneler çocuklarıyla olan etkileşimlerinde daha sıklıkla çocuklarının duygusal stresini ve ihtiyacını ifade etmesine fırsat veren davranışlar sergilemiş dolayısıyla da bu yönde bildirimde bulunmuş

olabilirler. Ancak mevcut çalışmanın enlemesine kesitsel yöntemle yürütülmüş olması ilişkilerin yönü konusunda dikkatli değerlendirmeler yapılmasını gerektirmektedir.

4.2.2.2. Proaktif Anne Duyarlılığının Belirleyicileri

Bu çalışmada annenin eğitim düzeyi *proaktif duyarlılığı* negatif yönde, çocuk sayısı ise marjinal düzeyde pozitif yönde yordamıştır. Ayrıca annenin özerk benlik kurgusu proaktif duyarlılığı marjinal düzeyde negatif yönde yordarken; ilişkisel benlik kurgusu, çocuğun içinde bulunduğu zihinsel durumlar ile ilgili kesinliği, çocuğun zihinsel durumlarına ilgi ve merakı ve çocuğun duygusal mizacı pozitif yönde yordamıştır.

Çocuk sayısı, reaktif duyarlılık eğilimleri ile benzer biçimde proaktif duyarlılık eğilimlerini de pozitif yönde yordamıştır. Özetlenen araştırma bulguları çerçevesinde ailenin daha fazla sayıda çocuğa sahip olmasının, annelerin hem reaktif hem de proaktif duyarlılık eğilimlerine olumlu yönde katkı sağlamış olabileceği düşünülmüştür.

Elde edilen bulgular çerçevesinde, annelerin eğitim düzeyi arttıkça proaktif duyarlılık eğilimlerinin azaldığı öne sürülebilir. Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini sosyodemografik özellikler açısından ele alan sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Örneğin, Song ve arkadaşlarının (2023) farklı kültürlerden anneler ile yürüttüğü araştırmada yalnızca Amerikalı anneler için eğitim düzeyinin proaktif duyarlılık ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Park ve arkadaşlarının (2012) araştırmasında ise yalnızca iki senaryoda eğitim düzeyine göre bulunan fark çelişkili olarak değerlendirilmiştir. Keller ve arkadaşları (2018), bağlanma kuramında öne sürülen temel kavramların Batılı yaşam biçimine uygun olan özelliklerine değinerek duyarlılık kavramının bağlanma kuramında tanımlanan şekliyle evrensel olup olmadığını tartışmışlardır. Sözü edilen yaşam stilleri kentsel yaşam yerine kırsal yaşam, eğitim seviyesinin temel düzeyde kalması (lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim yerine), çekirdek aile yerine daha geniş aile içinde yaşamak, maddi gelir ve sağlık konularında dezavantajlı koşullarda yaşamak gibi özellikleri içermektedir. Araştırmacılar farklı sosyodemografik koşullarda yaşayan bireylerin ebeveynlik etnoteorilerinin ve davranışlarının farklılaşacağını, dolayısıyla Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından sunulandan daha

farklı duyarlılık davranışları sergileyebileceklerine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla elde edilen bulgunun, bu tartışma çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmesi yararlı olabilir.

Özerk benlik kurgusu, proaktif duyarlılığı negatif yönde; ilişkisellik benlik kurgusu ise pozitif yönde yordamıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi, benlik kurguları bakım verme biçimlerinin altında yatan kültürel örüntüleri yansıtmaktadır (Harkness ve Super, 2006; Rothbaum ve Wang, 2010). Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri benzer biçimde bireyci ve toplulukçu kültürel örüntüleri yansıtmaktadır (Keller ve ark., 2018). Daha önce özetlenen Song ve arkadaşlarının (2023) farklı ülkelerden katılımcılarla yürüttükleri araştırmada, Nepalli ve Hintli annelerin proaktif duyarlılık puanlarının Koreli, Amerikalı ve Alman annelerin puanlarından; Koreli ve Amerikalı annelerin proaktif duyarlılık puanlarının ise Alman annelerin puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar elde ettikleri bu bulguyu, ülkelerin bireycilik ve toplulukçuluk bağlamında farklı kültürel özellikler ve sosyalleştirme hedefleri göstermesi ile açıklamıştır. Avrupalı ve Amerikalı ebeveynler çocuklarının duygularını ve kendilerini ifade etmeleri ve çevreyi özerk bir şekilde keşfetmeleri için güvenli bir ortam sağlamaya odaklanırken (Vu ve ark., 2018); geleneksel Doğu Asya ülkelerinde grup uyumuna ve kişiler arası bağlılığa yönelik sosyalleştirme hedefleri önceliklidir (Chen ve ark., 2019; Markus ve Kitayama, 1991). Dolayısıyla, uyumu ve yakın ilişkiyi teşvik eden sosyalleştirme hedefleri, bağlılığa vurgu yapan proaktif duyarlılığın altında yatan motivasyonla örtüşmektedir. Koreli anneler ise proaktif ve reaktif duyarlılık eğilimlerini birlikte göstermişlerdir. Bu bulgu, sanayileşme ve batılılaşma etkisiyle toplulukçu değerlerin yanı sıra bireyci değerleri de entegre eden özerk ilişkiyel bir kültür olarak kabul edilmesi ile açıklanmıştır. Kağıtçıbaşı (2007) da ekonomik ve sosyodemografik değişimlerle birlikte, toplulukçu kültürlerde (örn., Hindistan, Çin, Japonya, Türkiye) eğitilmiş ve kentli ailelerin, ilişkiyel bağlılığa hala değer verirken özerkliğe doğru kaydığını göstermiştir. Bu bağlamda, mevcut çalışmadan elde edilen bulguların alanyazın ile tutarlı olduğu düşünülmektedir. Annelerin çocuklarının özerk biçimde kendilerini ifade etmelerine yönelik sosyalleştirme hedefleri proaktif duyarlılığın altında yatan bilişsel süreçler ile negatif yönde ilişkilidir. Ancak ilişkiyel olma ve harmoniyi öne çıkaran hedefler ile proaktif duyarlılık arasındaki ilişki örtüşmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında mevcut araştırmada, annelerin özerk ve ilişkiyel benlik yönelimlerinin proaktif duyarlılık eğilimlerini beklendik yönde açıkladığı,duyarlılık

eğilimlerinin farklılaşan yapılar olduğuna dair kanıtlar ortaya koyduğu öne sürülebilir. Dolayısıyla, annelerin proaktif duyarlılık eğilimleri ile hem özerk benlik kurgusu hem de ilişkisel benlik kurgusu arasındaki ilişkiye yönelik önerilen hipotezler desteklenmiştir.

Annelerin çocuklarının zihinsel durumlarına gösterdiği ilgi ve merak, reaktif duyarlılık ile benzer biçimde proaktif duyarlılığı da pozitif yönde yordamıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, zihinsel durumlara ilgi ve merak olumlu ebeveynlik özellikleri ile ilişkilendirilmektedir (Camoirano, 2017; Lee ve ark., 2021; Luyten ve ark., 2017; Stacks ve ark., 2014; Ye ve ark., 2022). Proaktif duyarlılık ise annenin çocuğunun ihtiyaç ve işaretlerini kendisi ifade etmeden, öngörerek karşılama eğilimidir (Rothbaum ve ark., 2006). Bakım verme sürecinde açıkça ifade edilmeyen işaretleri anlamlandırmaya ve bu şekilde ihtiyaçları gidermeye çalışan annelerin çocuklarının zihinsel durumlarına ilgi duyması şaşırtıcı değildir. Daha açık bir ifadeyle, elde edilen bulgular mevcut bilgi birikimi çerçevesinde değerlendirildiğinde, zihinsel durumlara yönelik ilgi ve merakın, proaktif duyarlılık eğilimlerinin bir öncülü olarak ortaya çıkması beklendik yöndedir. Diğer taraftan, annelerin çocuklarının zihinsel durumları hakkındaki kesinliği de proaktif duyarlılığı pozitif yönde yordamıştır. Duyarlılık eğilimleri ile ilişkili olabilecek psikolojik süreçleri anlamayı hedeflediğimiz bu araştırmada, zihinsel durumlar hakkındaki kesinlik yalnızca proaktif duyarlılık eğilimleri için anlamlı bir yordayıcıdır. Buradan hareketle, söz konusu zihinselleştirme özelliğinin, kültürel olarak ayırt edici bir unsur olduğu öne sürülebilir. İlgili yazın incelendiğinde, 6 aylık bebekler ve anneleri ile yürütülen bir çalışmada, Koreli annelerin İngiliz annelere kıyasla bebeklerinin zihinsel durumları ile ilgili daha yüksek düzeyde kesinlik rapor ettiği; ancak zihinsel durumlara ilgi ve merak puanları açısından farklılaşmadığı ortaya konmuştur. Araştırmacılar elde edilen bu yöndeki bulguyu, Kore kültüründeki ebeveynlik bağlamı temelinde ele alarak bu kültürde öne çıkan anne ile bebek arasındaki “tek olma/birlik” (*oneness*) duygusuna vurgu yapmışlardır. Bu doğrultuda, Koreli annelerin İngiliz annelere kıyasla bebeklerinin tam olarak ne düşündüğünü ve ne hissettiğini bilmeleri beklenmektedir (Lee ve ark., 2023). Ayrıca bir gözden geçirme çalışmasında, zihinselleştirme özelliğinin, söz konusu kültürün zihinselleştirmede ben-odaklı mı yoksa diğeri-odaklı mı olduğuna bağlı olarak farklılık gösterebileceği tartışılmıştır. Bireyci kültürlerdeki bireyler için ben odaklı zihinselleştirme daha yaygınken, toplulukçu kültürlerdeki bireyler için diğeri odaklı

zihinselleştirme daha yaygındır (Aival-Naveh ve ark., 2019). Dolayısıyla, toplulukçu kültürlerdeki annelerin çocuklarının zihinsel durumları ile ilgili kesinlik konusunda bireyci kültürlerle kıyasla daha motive olmaları muhtemeldir. Elde edilen bulgular, ilgili yazın ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye kültürü için de benzer süreçlerin geçerli olabileceği düşünülmüştür. Lee ve arkadaşlarının (2023) kültürel ebeveynlik bağlamı temelinde tartıştığı bulgu ile tutarlı olarak, söz konusu zihinselleştirme özelliği kültürel etkilere duyarlı olması nedeniyle reaktif ve proaktif anne duyarlılığını farklı biçimde açıklamış olabilir. Bir diğer olası açıklama ise toplulukçu değerlerle ilişkili olarak, anneler çocukları için diğeri-odaklı zihinselleştirme özellikleri sergilemiş ve daha fazla kesinlik bildirmiş olabilirler.

Elde edilen bulgulara göre, çocuğun duygusal mizacı annenin proaktif duyarlılık eğilimini pozitif yönde yordamıştır. Araştırmada kullanılan mizaç ölçeğinin duygusallık alt boyutu, çocuğun stres düzeyini, olumsuz duygulanımını ve üzgün olma eğilimini değerlendirmektedir (örn., “Kolayca ağlar”). Daha önce de ifade edildiği gibi, çocuğun duygusal mizacı ile olumsuz ebeveynlik davranışları (reddetme ve müdahaleci tutum, suçluluk yaratma) arasında pozitif yönde ilişki rapor edilmiştir. Aynı zamanda duygusal mizaç ile annenin algıladığı zorluk ve hayal kırıklığı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. (Sümer ve ark., 2009). Hatırlanacağı gibi, yüksek düzeyde olumsuz duygulanım özellikleri olan çocuklara gösterilen olumsuz ebeveynlik özellikleri de (örn., fiziksel ceza, müdahaleci tutum veya daha az sıcaklık) daha fazladır (meta-analiz için bkz. Kiff ve ark., 2011). Diğer taraftan, ebeveyn davranışları ile çocuğun mizaç özellikleri arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalar, çocuk riskli mizaç özelliklerine sahip olsa bile uygun ebeveyn davranışlarının bu mizaç özelliklerini olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (örn., Gallitto, 2015; Yağmurlu ve Altan, 2010). Bu nedenle, çocuğun mizacı ile ana babalık davranışları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin çocuğun gelişimsel sonuçları ile ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Mevcut araştırmada elde edilen bulgu, mizaç ve ebeveyn davranışları arasındaki etkileşimin uyum sağlaması ile birlikte değerlendirildiğinde, sonuçların beklendik yönde olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle, çocuğun olumsuz duygu durumu ve üzgün olma eğiliminin yüksek olması annelerin çocuğun örtük ihtiyaçlarını anlamasını ve ifade edilmeyen duygusal stresinin öngörülmeye çalışılmasını desteklemiş olabilir.

4.2.2.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Duygu Anlama Becerisinin Aracı Rolü

Mevcut araştırmada, annenin reaktif ve proaktif duyarlılığı ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide çocuğun duygu anlama becerisinin aracı rolü incelenmiştir. Bu amaca yönelik önerilen modeldeki (bkz. Şekil 2) ilişkiler incelenirken çocuğun yaşı ve annenin eğitim düzeyinin etkisi kontrol edilmiştir.

Annenin eğitim düzeyi proaktif duyarlılığı negatif yönde yordamıştır. Daha açık bir ifadeyle, annelerin eğitim düzeyi arttıkça proaktif duyarlılık eğilimleri de azalmıştır. Bu bulgu, mevcut araştırmanın karşılaştırmalı analizler, korelasyonel analizler ve regresyon analizlerinin ele alındığı daha önceki bölümlerde değerlendirilmesi nedeniyle bu bölümde yeniden ele alınmamıştır.

Elde edilen bulgular, ilgili yazındaki bilgi birikimini destekler biçimde çocuğun yaşının duygu anlama becerisini pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Mevcut araştırmada çocukların duygu anlama becerisini değerlendirmede kullanılan görevin yer aldığı diğer bazı araştırmalarda da (örn., Bagan ve ark., 2022; Özsoy, 2018; Pala, 2015) çocuğun yaşı ile duygu anlama becerisi arasında anlamlı ilişkiler ortaya konulmuştur. Örneğin, Pala'nın (2015) araştırmasında, yaşın duygu anlama becerisi üzerinde anlamlı etkisi olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre, 5 yaşındaki çocukların duygu anlama testinden aldığı toplam puan, 3 ve 4 yaşındaki çocuklardan; 4 yaşındaki çocukların duygu anlama testinden aldığı toplam puan ise 3 yaşındaki çocuklardan daha yüksektir. Bunun yanı sıra mevcut çalışmada çocuğun yaşı, paylaşma davranışını duygu anlama becerisi üzerinden dolaylı olarak yordamıştır. Bir başka deyişle, çocukların yaşı ilerledikçe duyguları anlama becerilerinin daha iyi hale geldiği ve buna bağlı olarak da paylaşma davranışını daha sıklıkla sergiledikleri öne sürülebilir. Elde edilen bulgu, çocukların duygu anlama ve düzenleme becerileri ile olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkileri ele alan çalışmaların sonuçlarını destekler niteliktedir (örn., Brownell ve ark., 2013; Imuta ve ark., 2016; Swetlona ve ark., 2010). Söz konusu araştırmalarda, çocuğun yaşı ilerledikçe farklı bilişsel ve sosyal beceriler geliştirmelerine (örn., zihin kuramı becerisi), dolayısıyla gelişimsel olarak daha zor veya karmaşık olumlu sosyal eğilimleri sergileyebildiklerine

vurgu yapılmaktadır. Paylaşma davranışı da bunlardan biridir, çocuk bu davranışı ortaya koyarak benmerkezci eğilimlerini düzenlemiş ve kendisi için değerli olan bir kaynağı, ihtiyacı olan bir başkasına vermeyi kabul etmiştir. Bir diğer ifadeyle, bir başkasının bu kaynakla ilgili duygusunu ve ihtiyacını anlamıştır. Elde edilen bulgulara göre de yaş ilerledikçe çocuklar bu düzenlemeyi daha başarılı bir biçimde yapabilmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, annenin hem reaktif hem de proaktif duyarlılık eğilimleri çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışı üzerinde doğrudan etkilidir. Anneler reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça, çocuklarının daha fazla yardım ettiğini ve rahatlatma davranışı sergilediğini bildirmişlerdir. Ancak reaktif duyarlılık ile rahatlatma arasındaki ilişki ve proaktif duyarlılık ile yardım etme arasındaki ilişkinin marjinal düzeyde anlamlı olduğu dikkate alınmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ve bu eğilimlerle ilgili ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri farklılaşmaktadır (Rothbaum ve ark., 2006; Song ve ark., 2023; Ziehm ve ark., 2013). Farklılaşan ebeveynlik özellikleri ve sosyalleştirme bağlamı olumlu sosyal eğilimleri güçlendirebilir, azaltabilir ya da ifade edilme şeklini düzenleyebilir (Brownell ve ark., 2013; Grusec ve Davidov, 2019; Spinrad ve Gal, 2018). Örneğin, boylamsal olarak yürütülen bir araştırmada hem annenin hem de babanın destekleyici ve sıcak olması, çocukları işbirlikçi ve sıcak etkileşimleri model alma yoluyla desteklemekte ve olumlu sosyal davranışları yordamaktadır (Daniel ve ark., 2016). Elde edilen bulgular, anne ve babaların bebeklerinin sinyallerine ve stres içeren işaretlerine duyarlı yaklaşmasının, çocukların bu tür destekleyici davranışları model almasını ve ihtiyacı olan bir başkasına olumlu sosyal eğilimler göstermesi ile açıklanmıştır. Hatırlanacağı gibi, bu ilişkiyi annenin duyarlı davranışlarının çocuklarda bağlanma güvenliği ile olan ilişkisi üzerinden açıklayan araştırma bulgularına da yer verilmişti (Marganska ve ark., 2013; Newton ve ark., 2016; Panfile ve Laible, 2012; Spinrad ve Stifter, 2006). Sözü edilen çalışmalarda, annenin duyarlı davranışlarına bağlı olarak gelişen bağlanma güvenliğinin, çocuğun kendini düzenleme becerileri geliştirmesini sağladığı, kendini düzenleme konusunda daha iyi becerilere sahip çocukların ise diğerlerinin stresine karşı daha olumlu sosyal tepkiler verebildiği belirtilmişti. Mevcut çalışma kapsamında yardım etme ve rahatlatma ile ilgili elde edilen bulgular, ebeveyn duyarlılığı ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkilerin incelendiği yukarıda sözü edilen çalışmalarla tutarlı görünmektedir. Hem

çocukla senkronize olmayı ve çocuğun kendini ifade etmesini değerli bulan duyarlılık özelliği yani reaktif eğilimler hem de çocuğun örtük işaretlerini anlamayı ve öngörmeyi değerli bulan duyarlılık özelliği yani proaktif eğilimler, çocuğun yardım etme ve rahatlatma davranışını benzer mekanizmalarla desteklemiş olabilir. Bir başka deyişle, her iki duyarlılık özelliği de çocukların bu tür destekleyici davranışları model aldığı bir sosyalleştirme bağlamı sağlamış olabilir. Ayrıca her iki duyarlılık özelliği de çocuğun güvenli bağlanma örüntüsü geliştirmesine ve kendini düzenleme becerilerine destek olarak bir başkasının stresine olumlu yönde tepki vermeyi desteklemiş olabilir. Özetle hem reaktif hem de proaktif duyarlılık rapor eden anneler çocuklarının daha yardım sever olduğunu ve başkasının sıkıntısına karşı daha duyarlı olduğunu bildirmişlerdir. Bu doğrultuda, alanyazındaki değerlendirmelerin mevcut araştırmanın bulguları için de geçerli olabileceği düşünülmüş ve bazı değerlerin marjinal olması nedeniyle spekülative düzeyde tartışılmıştır. Önerilen mekanizmaların reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri için geçerliliğinin farklı çalışmalarda desteklenmesi, söz konusu bulguların çocuğun kendini düzenleme becerilerini de içerecek şekilde test edilmesi yararlı olacaktır.

Reaktif ve proaktif duyarlılık ile yardım etme ve rahatlatma davranışı arasında benzer yönde bulunan örüntü, paylaşma davranışı için farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, reaktif ve proaktif duyarlılık, paylaşma davranışını çocuğun duygu anlama becerisi aracılığıyla yordamaktadır. Annelerin reaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça çocukların duygu anlama becerileri artmış; duygu anlama becerileri artan çocukların daha fazla paylaşma davranışı gösterdiği rapor edilmiştir. Buna karşın, annenin proaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça, çocuğun duygu anlama becerileri azalmış, azalan duygu anlama becerileri sonucunda çocuğun paylaşma davranışının da azaldığı rapor edilmiştir. Paylaşma davranışı için elde edilen bulgu, duyarlılık eğilimlerinin çocuğun duygu anlama, ifade etme ve düzenleme becerileri ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Görgül araştırma bulguları duygunun ifade edilmesi veya bastırılmasına yönelik kültürel farklılıklara işaret etmiş; bu durum, ebeveynlerin sosyalleştirme hedefleri ile açıklanmıştır (örn., Friedlmeier ve Trommsdorff, 1999; Trommsdorff, 2009; Trommsdorff ve Rothbaum, 2008). Bireyci kültürel değerlere uygun olarak Batılı kültürlerde çocuğun duygusal olarak yeterli ve özerk olması değerli görüldüğünden duyguların açıkça ifade edilmesi desteklenmektedir. Ancak uyum ve harmoni gibi

toplulukçu değerlerin öne çıktığı kültürlerde ise diğerlerini rahatsız etmemek ve uyumu bozmamak adına duyguların bastırılması desteklenmektedir (Trommsdorff ve Rothbaum, 2008). Alman ve Koreli annelerin proaktif ve reaktif duyarlılık özellikleri ve bu özelliklerle ilgili ebeveynlik bilişlerinin incelendiği bir araştırmada, üzgün olan çocuğa nasıl tepki verileceği ile ilgili soruya, proaktif yanıt veren Alman anneler, “üzgün bir çocuğun yanında oturmayı tercih edeceklerini çünkü çocuğun rahatlatılmaya ve konuşacak birine ihtiyaç duyacağını” belirtmişlerdir. Buna karşın, Koreli anneler aynı soru için “üzgün bir çocuğa yaklaşarak iletişim yoluyla çocuğu neşelendirmeye çalışacaklarını” belirtmişlerdir. Bir diğer ifadeyle, Koreli anneler çocuğu olumsuz duygusundan uzaklaştırmaya çalışmakta ve ifadesini bastırmaktadır. (Ziehm ve ark., 2013). Bu bulgu araştırmacılar tarafından, Alman annelerin çocuğun duygularına ilgi duyması olarak yorumlanmıştır. Alman annelerin, çocuklarını duygularını ifade etmeye cesaretlendirmeleri, Batı toplumlarında duygu düzenlemenin gelişimi için önemli bir yaklaşım olarak görülmektedir. Mevcut araştırmada elde edilen bulgular, bu konudaki literatür ile birlikte değerlendirildiğinde, benzer süreçlerin bizim kültürümüzde de ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Duyguların ifadesi ve düzenlenmesi konusunda daha çok ilişkisel ve uyum gibi özellikleri desteklemeye öncelik veren anneler, sergiledikleri proaktif eğilimler ile çocukların duygu anlama becerisini azaltmış olabilir. Buna karşın, duyguların ifadesi ve düzenlenmesi konusunda özerk, bireyci özellikleri desteklemeye öncelik veren anneler gösterdikleri reaktif eğilimler ile çocukların duygu anlama becerisini desteklemiş olabilir. Dolayısıyla, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocuğun duygu anlama becerisi arasında öne sürülen hipotezler desteklenmiştir.

Hatırlanacağı gibi, çocukların kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesinin başkalarının duygu ve düşüncelerini anlaması ile ilişkili olduğu ifade edilmişti. Kendini ifade etme, empati ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkilerin incelendiği yakın zamanda yürütülmüş bir araştırmada, aile ortamında duygusal olarak kendini daha fazla ifade edebilen çocukların başkalarının bakış açılarını ve duygularını anlama konusunda daha iyi becerilere sahip oldukları ve daha olumlu sosyal tepkiler verdikleri bulunmuştur (Kim ve ark., 2020). Bu çocuklar, özellikle mutluluk, gurur, saygı ve hayranlık gibi olumlu duyguları daha fazla ifade ederek olumlu sosyal etkileşimlerde bulunma pratiği

yapmakta, bu durumun da başkalarının ihtiyaçlarının farkına varmayı ve olumlu sosyal tepkiler göstermeyi destekleyebileceği öne sürülmektedir. Ancak araştırmada sözü edilen bu ilişkiler, olumsuz duyguların ifadesi söz konusu olduğunda farklılaşmaktadır. Aile içinde öfke ve düşmanlık gösterme, aile üyelerini eleştirme ve suçlama gibi olumsuz duyguları sıklıkla ifade eden erkek çocukların (kız çocukları için ilişkiler anlamlı değildir) başkalarının bakış açılarını ve duygularını anlama, dolayısıyla yabancılara karşı olumlu sosyal davranışlarda bulunma olasılıkları daha düşük bulunmuştur. Ailedeki olumsuz duyguların ifade edilmesi ile yabancılara yönelik olumlu davranışlar arasındaki ilişkiye empati aracılık etmiştir. Bu sonuçlar özellikle erkek çocuklar için olumlu davranışların gelişmesinde empatinin önemini ortaya koymuştur. Bu çalışma, olumsuz duyguların ifadesi ile olumlu sosyal davranış arasında empatinin aracılık etkisine vurgu yapmıştır.

Özetle, aile içinde olumlu duyguların sürdürülmesi çocukların bu tür duyguları daha fazla ifade etmesi ile, bu da çocukların empati ve olumlu sosyal davranışlar geliştirmesi ile ilişkilidir (Kim ve ark., 2020). Dolayısıyla, kendini ve duygularını ifade etme çocuklarda empati ve olumlu sosyal davranış gelişimi için kritik görünmektedir. Brownell ve arkadaşları (2013) duygu anlama ve düzenleme becerileri yüksek çocukların daha fazla paylaşma davranışı gösterdiğini bulmuştur. Ayrıca çocukla duyguyu konuşmanın, duygunun sözcükler ile ifade edilmesinin paylaşma ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Drummond ve ark., 2014). Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular yukarıda özetlenen araştırma bulgularıyla birlikte değerlendirildiğinde, annenin reaktif duyarlılık eğilimlerini daha fazla göstermesi çocukların duygularını daha fazla ifade etmelerini sağlamış ve böylece çocuğun duyguları daha iyi tanınması ve anlaması ile sonuçlanmış olabilir. Diğer taraftan, annenin proaktif duyarlılık eğilimlerini daha fazla göstermesi, çocuğun örtük olan sinyalinin ve stresini tahmin edip gidermeye çalışması çocuğun kendini ve duygularını ifade etme fırsatını azaltmış ve bunun sonucunda duygu anlama becerilerini azaltmış olabilir. Öyle görülmektedir ki, annelerin artan reaktif duyarlılık eğilimleri çocukların duygu anlama becerilerini desteklemiş; duygu anlama becerileri desteklenen çocuklar daha fazla paylaşma davranışı göstermişlerdir. Buna karşın, annenin proaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça, çocuğun duygu anlama becerileri azalmış, azalan duygu anlama becerileri sonucunda çocuğun paylaşma davranışı da azalmıştır. Annenin

proaktif duyarlılık eğilimlerinin, çocuğun paylaşma davranışını doğrudan yordamamış olduğu göz önüne alındığında, bu sonuçlar çocuğun paylaşma davranışının ortaya çıkmasında duygu anlama becerisinin önemini ortaya koymaktadır.

Farklı gelişimsel yörüngelere sahip olduğu öne sürülen ve duygu düzenleme ve duygusal stres ile en çok ilişkilendirilen olumlu sosyal davranış türünün rahatlatma davranışı olduğu belirtilmiştir (Gross ve ark., 2017). Rahatlatma, yardım etme ve paylaşmaya kıyasla diğerinin olumsuz duygu durumunu daha fazla anlama ve duygu düzenleme becerisi gerektirdiğinden gelişimsel olarak daha sonraki zamanda ortaya çıkması beklenmektedir (Dunfield, 2014; Dunfield ve Kuhlmeier, 2013). Bu doğrultuda, mevcut araştırmada çocuğun duygu anlama becerisinin rahatlatma davranışını da anlamlı ve pozitif biçimde yordaması beklenmiştir ancak duygu anlama becerisi yalnızca paylaşma davranışını yordamıştır. Korelasyon analizi bulgularına göre çocuğun duygu anlama becerisi, alanyazın ile tutarlı biçimde hem paylaşma hem de rahatlatma ile anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler göstermektedir. Ancak önerilen modelin test edildiği analiz sonuçlarına göre, duygu anlama ve rahatlatma arasında öngörülen ilişki anlamlı değildir. Rahatlatma davranışının yardım etme ve paylaşmaya kıyasla duygu düzenleme becerisi ile olan güçlü ilişkisi göz önüne alındığında (Gross ve ark., 2017), ölçümle ilgili kısıtlılıkları da değerlendirmek gerekmektedir. Mevcut çalışmada kullanılan Duygu Kavrama Testi, temel duyguların anlaşılmasına yönelik olarak daha detaylı maddeler içermekte ancak duygu düzenleme ile ilgili sadece bir madde bulunmaktadır. Gelecekte yürütülecek çalışmalarda duygu anlama ile birlikte duygu düzenleme becerilerinin de kapsamlı olarak değerlendirildiği bir ölçüm aracı kullanarak reaktif ve proaktif anne duyarlılık eğilimleri ile olumlu sosyal davranış türleri arasındaki ilişkilerin ele alınması önerilebilir.

4.2.2.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü

4.2.2.4.1. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Hareketli Mizacı Arasındaki Etkileşim

Araştırma bulgularına göre çocuğun hareketli mizaç özelliği, annenin reaktif duyarlılığı ile çocuğun yardım etme davranışı arasında düzenleyici rol oynamıştır. Reaktif duyarlılık ile yardım etme davranışı arasındaki ilişki, çocuğun hareketli mizaç özelliği düzeyinin orta ve yüksek olduğu koşulda pozitif yönde anlamlıdır. Çocuğun rahatlatma davranışı için de benzer bir örüntü ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifadeyle, reaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun hareketli mizaç özelliği düzeyinin orta ve yüksek olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğu bulunmuştur. Buna karşın, proaktif duyarlılık ile rahatlatma davranışı arasındaki ilişki, çocuğun hareketli mizaç özelliği düzeyinin düşük olduğu koşulda pozitif yönde anlamlıdır.

Çocuğun farklı mizaç özelliklerinin olumlu sosyal davranışlar ile olan ilişkisi farklı araştırmalarda ortaya konmuştur. Örneğin, olumsuz duygulanım mizaç özelliği yüksek çocukların dışsallaştırma ve içselleştirme sorun davranışlarına daha eğilimli oldukları ve olumlu sosyal davranışları daha az sergiledikleri (Diener ve Kim, 2004; Laible ve ark., 2017; Moran ve ark., 2013), sebatkar mizaç özelliğinin olumlu sosyal davranışı anlamlı ve pozitif yönde yordadığı (Yağmurlu ve Sanson, 2009), çaba gerektiren kontrol mizaç özelliğinin daha az dışsallaştırma sorun davranışları ve daha fazla olumlu sosyal davranış ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Wilson ve ark., 2021). Ancak daha önce de belirtildiği gibi, mizaç hem doğrudan hem de ebeveynlik ile etkileşim göstererek çocuğun gelişimsel sonuçlarını etkilemektedir (örn., Gallitto, 2015; Kochanska ve ark., 2007; Sümer, 2011). Duyarlı ebeveyn davranışları sergilenen korkulu ve utangaç mizaca sahip olan çocukların duygu düzenleme becerisinin yüksek olduğu, ancak duyarsız ebeveyn davranışları sergilendiğinde çocukların duygu düzenleme becerisinin azaldığı bulunmuştur (Yağmurlu ve Altan, 2010). Ancak reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile ilgili araştırmaların sınırlı olması nedeniyle çocuğun mizacı ile duyarlılık eğilimlerinin birlikte değerlendirildiği araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda mevcut araştırmadan elde

edilen sonuçlar, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin çocuğun hareketlilik mizacı ile etkileşimlerinin farklı yönlerde hareket ederek olumlu sosyal davranış üzerindeki etkisini göstermektedir. Elde edilen bu yöndeki bulgular uyum iyiliği çerçevesinde değerlendirilebilir. Hatırlanacağı gibi, Çorapçı ve arkadaşları (2024) tarafından yürütülen bir araştırmada, çocuğun hareketli mizacı ile annenin bildirdiği hem sıcaklık hem de cezalandırıcı tutum arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Elde edilen bu yöndeki bulgu, hareketlilik mizacının hem olumlu hem de olumsuz kavramsallaştırması ile ilgili olarak tartışılmış ve gelecek çalışmalarda annelerin hareketlilik mizacını nasıl algıladığı ile ilgili ebeveynlik bilişlerinin değerlendirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri çocuklara yönelik sosyalleşme hedeflerini belirleyen ebeveyn etnoteorilerine karşılık gelmektedir (Harkness ve Super, 2020). Mevcut araştırmada elde edilen bulgular Çorapçı ve arkadaşlarının (2024) bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde, hareketlilik mizaç düzeyinin orta ve yüksek olmasının anneler tarafından daha olumlu algılandığı koşulda anneler daha fazla reaktif eğilimler göstermiş olabilir ve karşılıklı uyum çocuğun yardım etme ile rahatlatma davranışlarına yansımış olabilir. Diğer taraftan, hareketlilik mizacının düşük olmasının anneler tarafından daha olumlu algılandığı koşulda ise anneler daha fazla proaktif eğilimler göstermiş ve karşılıklı uyum çocuğun rahatlatma davranışlarına yansımış olabilir. Söz konusu bulgu için olası bir başka açıklama ise hareketli çocukların kendilerini ve ihtiyaçlarını ifade etme konusunda ebeveynlerine daha açık işaretler sağlıyor olabileceğidir. Bu doğrultuda, daha az hareketli çocukların daha sınırlı davranış biçimleri sunuyor olmaları nedeniyle örtük işaretlerinin anneleri tarafından anlaşılması daha önemli hale gelmiş olabilir. Dolayısıyla, ilgili mizaç özelliği ve duyarlılık eğilimleri arasında farklı yönde sağlanan karşılıklı uyum da çocuğun gelişimsel sonuçlarına yansımış olabilir. Elde edilen bu yöndeki bulguların, organizma ve çevre arasındaki uyum sağlandığında gelişimin optimal düzeyde olacağı yönündeki bilgi birikimine katkı sağladığı düşünülmüştür.

4.2.2.4.2. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Sosyal Mizacı Arasındaki Etkileşim

Mevcut araştırmada çocuğun sosyal mizaç özelliğinin annelerin proaktif duyarlılığı ile çocuğun paylaşma davranışı arasındaki düzenleyici etkisi marjinal düzeyde anlamlıdır. Bir diğer ifadeyle, çocuğun sosyal mizaç düzeyinin yüksek olduğu koşulda annenin proaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça çocuğun paylaşma davranışı azalma eğilimi göstermiştir. Elde edilen bulgunun marjinal olması nedeniyle ilişkilerin dikkatli değerlendirilmesi gerekir.

Leerkes ve arkadaşlarının (2009) araştırmasında, annenin bebeğin stresine gösterdiği duyarlılık, tepkisellik düzeyi yüksek zor mizaç özellikleri gösteren çocukların uyumlu duygu düzenleme becerileri geliştirebilmesini sağlarken, tepkisellik düzeyi düşük, kolay mizaç özellikleri gösteren çocuklar için duygu düzenleme güçlüğü ile ilişkili bulunmuştur. Bu bulgu, tepkiselliği düşük çocukların, annelerinin strese yönelik sergilediği duyarlılığı müdahaleci bulması ve kendini düzenleme yeteneklerini zayıflatabileceği veya annelerinin uyum sağlamaya yönelik çabalarına direnç gösterebilmeleri ile açıklanmıştır. Çocukların mizaç özellikleri ile ilişkili olarak ortaya çıkan ebeveyn tutum ve davranışlarının, farklı kültürel bağlamlarda mizaç ve uyum temelinde değerlendirilmesine, bu uyumun da çocuğun gelişimsel sonuçlarını belirlediğine vurgu yapılmıştır (Chen, 2018). Farklı kültürel modeller ve sosyalleştirme hedeflerine bağlı olarak ortaya çıkan reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin, çocuğun mizaç özellikleriyle nasıl etkileşimde bulunacağı ve uyum sağlamadaki etkisinin değerlendirilmesi önemli görülmüştür. Bu bağlamda, mevcut araştırmada proaktif duyarlılık ile sosyal mizacın etkileşiminin çocuğun paylaşma davranışı üzerindeki etkisi kritik bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Hatırlanacağı gibi, sosyal mizaç özelliği yüksek çocuklar dışa dönük ve kendini sosyal olarak daha iyi ifade edebilen çocuklardır. Dolayısıyla, kendini ifade etme becerisi yüksek olan bir çocuk için annenin sergileyeceği bu tür bir duyarlılık eğilimi, Leerkes ve arkadaşlarının (2009) araştırmasında da tartışıldığı gibi çocuk tarafından müdahaleci bir ebeveynlik uygulaması olarak algılanmış ve daha olumsuz olarak değerlendirilmiş olabilir. Bu yöndeki değerlendirmeler de olumlu sosyal davranışın daha az sergilenmesine ya da bildirilmesine yol açmış olabilir.

4.2.2.4.3. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Duygusal Mizacı Arasındaki Etkileşim

Elde edilen bulgulara göre çocuğun duygusal mizacı, annelerin proaktif duyarlılığı ve çocuğun rahatlatma davranışı arasında düzenleyici rol oynamıştır. Proaktif duyarlılık eğilimleri, duygusal mizaç özelliği arttıkça çocuğun rahatlatma davranışını artırmıştır. Bir başka deyişle, çocuğun duygusal mizaç özelliği yüksek olduğunda ve annenin proaktif duyarlılık eğilimleri arttıkça çocuğun rahatlatma davranışı artmıştır. Ayrıca bu bulgu, mevcut araştırma kapsamında duygusal mizacın proaktif duyarlılık eğilimini pozitif ve anlamlı biçimde yordaması bulgusuyla da örtüşmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, olumsuz duygulanım mizaç düzeyi ile olumsuz ebeveynlik özellikleri arasındaki pozitif yönde ilişkiler ortaya konmuştur (meta-analiz için bkz. Kiff ve ark., 2011). Ancak bu çocuklar daha duyarlı bir ebeveynliğe ihtiyaç duyabilir ve uygun ebeveyn davranışları ile yetiştirildiklerinde gelişimsel sonuçları da olumlu olarak etkilenir (örn., Gallitto, 2015; Yağmurlu ve Altan, 2010). Bu durumda, bu çocuklar anneleri tarafından kendi istek ve ihtiyaçlarını ifade etme becerisi konusunda daha yetersiz olarak algılanmış ve daha fazla proaktif duyarlılık özellikleri sergilenmiş olabilir. Bir diğer ifadeyle, stres düzeyinin yüksek olması ve daha üzgün hissetmesi, çocuğun kendini düzenleme ve ihtiyaçlarını ifade etmeye yönelik yeterliğini olumsuz etkileyebilir. Bu durumda, annenin bu ihtiyaçları öngörmeye çalışması ve karşılaması, çocuğun ihtiyacı olan desteği sunmuş olacaktır. Dolayısıyla, bu etkileşim çocuğun rahatlatma davranışı açısından uyum iyiliği sağlamış olabilir. Anne duyarlılığının çocukların gelişimsel sonuç değişkenleri üzerinde etkisinin farklı mizaç özelliğine sahip çocuklar için değiştiğini ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur (örn., İşcanoğlu, 2019; Kim ve ark., 2017; Leerkes ve ark., 2009). Öz düzenleme becerileri daha düşük olan çocukların diğerlerine göre annelerinin duyarlılığındaki olumlu değişimlerden daha fazla yararlanarak daha güvenli bağlandıkları (Kim ve ark., 2017), anne duyarlılığının çocuğun çaba gerektiren kontrol düzeyi düşük olduğu koşulda kaygılı bağlanma açısından koruyucu olduğu (İşcanoğlu, 2019), tepkisellik düzeyi yüksek çocuklar için annenin stresli durumlara gösterdiği duyarlılığın çocuğu koruyarak uyumlu duygu düzenleme becerileri

geliştirebildiği (Leerkes ve ark., 2009) ortaya konulmuştur. Sözü edilen bu araştırmalardan elde edilen bulgular ayırıcı yatkinlik hipotezi temelinde tartışılmıştır.

Mevcut çalışmada elde edilen bulguların yukarıda özetlenen araştırmanın bulguları ile tutarlı olduğu düşünülmüştür. Çocuğun duygusal mizaç düzeyi yüksek olduğunda, annenin proaktif duyarlılık eğilimleri çocuğun rahatlatma davranışını artırmıştır. Annenin proaktif duyarlılık eğilimi, olumsuz veya zor olarak nitelendirilebilecek duygusallık mizaç özelliğine sahip çocuklar için koruyucu bir etki göstermiş ve çocuğun gelişimsel sonucunu olumlu yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, elde edilen bulgunun ayırıcı yatkinlik hipotezini desteklediği öne sürülebilir.

4.2.2.4.4. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Çocuğun Olumlu Sosyal Davranışları Arasındaki İlişkide Çocuğun Cinsiyetinin Düzenleyici Rolü

Araştırmada elde edilen sonuçlar, reaktif duyarlılık ile paylaşma ve rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin kız olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir. Bir diğer ifadeyle, annelerin reaktif duyarlılık eğilimleri kız çocuklarda paylaşma ve rahatlatma davranışını artırmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular, proaktif duyarlılık ile yardım etme ve rahatlatma davranışı arasındaki ilişkinin, çocuğun cinsiyetinin erkek olduğu koşulda pozitif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir. Bir diğer ifadeyle, annelerin proaktif duyarlılık eğilimleri erkek çocuklarda yardım etme ve rahatlatma davranışını artırmıştır.

Hatırlanacağı gibi, Song ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında, ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olarak erkek çocukların ihtiyaçlarına yönelik daha az proaktif duyarlılık özellikleri sergileyici; annelerin kız çocukları için erkek çocuklarına kıyasla daha yüksek proaktif duyarlılık özellikleri sergileyeceği ve bu etkileşimin çocuklarda uyumlu duygusal sonuçlarla ilişkili olabileceği öngörülmüştü. Araştırmadan elde edilen bulgular da bu öngörülerini desteklemiştir. Annelerin kız çocuklarına daha fazla proaktif duyarlılık özellikleri sergilediği erkek çocuklarına ise daha fazla reaktif duyarlılık özellikleri sergilediği ve söz konusu bu etkileşimlerin olumlu duygu düzenlemeye yansıdığı ortaya konulmuştur. Ancak mevcut çalışmada kız çocukları için reaktif

duyarlılık özellikleri, erkek çocukları için proaktif duyarlılık özellikleri çocuğun olumlu sosyal davranışlarını düzenlemiştir. Farklı yöndeki bu bulgular cinsiyete göre farklılaşan duygu sosyalleştirme uygulamaları ile ele alınarak belirli ölçüde açıklanabilir.

Duygu sosyalleştirme uygulamalarının incelendiği araştırmalarda, annelerin kız ve erkek çocuklarının duygularını farklı şekilde sosyalleştirdikleri; kız çocuklarıyla erkek çocuklara kıyasla daha fazla duygu içerikli etkileşimler kurdukları ve duygular hakkında daha fazla konuştukları bulunmuştur (Brody ve Hall, 2000). Bir başka çalışmada, annelerin kız çocuklarıyla konuşmaları sırasında duygular ile ilgili daha fazla ayrıntılandırma yaptığı bulunmuştur (Fivush ve ark., 2003). Ayrıca çocuğun cinsiyetine ve duygunun türüne bağlı olarak da ana babaların duygular ile ilgili tepkilerinin farklılaşabildiği öne sürülmüştür. Örneğin, korku, üzüntü, kaygı gibi içselleştirmeye yönelik duyguların ifade edilmesinin daha az erkeksi olarak algılanması nedeniyle erkek çocuklarda bu tür duyguların ifade edilmesinin desteklenmediği belirtilmiştir (Jansz, 2000). Kızların olumlu duyguları erkek çocuklara kıyasla daha fazla gösterdiği, erkek çocukların ise tam tersi öfke gibi olumsuz duyguları daha fazla gösterdiği bulunmuş ve bunun toplumsal cinsiyet rolleri ile tutarlı olduğu belirtilmiştir (Chaplin ve Aldao, 2013). Mevcut araştırmada erkek çocuklar için proaktif duyarlılığın, kız çocuklar için reaktif duyarlılığın olumlu sosyal davranışı artırması, kız ve erkek çocuklarındaki duygu ifadelerinin farklılaşması ve farklı biçimde desteklenmesi ile açıklanabilir. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeğindeki maddeler incelendiğinde, duyguların ifade edilmesiyle ilgili maddeler olduğu görülmektedir (örn., “Çocuğum üzgün olduğunda onu hemen yatıştırırım” veya “Çocuğum üzgün olduğunda kendisinin ifade etmesine izin veririm”). Elde edilen bulgulara göre, kız çocuğu olan bir anne duygunun ifade edilmesine izin veren reaktif eğilimleri daha fazla sergileyecek, diğer taraftan erkek çocuğu olan bir anne duygunun ifade edilmesine fırsat vermeden onu hemen yatıştırmaya çalışacak, proaktif eğilimler sergileyecektir. Cinsiyetin duyarlılık eğilimleri ile olan etkileşiminin farklı olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisinin ele alınması önemlidir. Söz konusu etkileşim etkilerinin hem kız hem de erkek çocuklarda rahatlatma davranışının seyrinde ortaya çıkardığı farklılık, daha önce de ifade edildiği gibi, duyguların ifade edilmesi ve duyguların konuşulması ile ilgili olabilir. Rahatlatma davranışı diğerlerine kıyasla duygu düzenleme ve duygunun anlaşılması ile daha

yakından ilişkilidir. Bu noktadan hareketle, kız veya erkek çocuğa sahip olmanın annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile olan ilişkisini düzenleyerek, rahatlatma davranışının ortaya çıkmasını etkilemiş olabileceği düşünülmüştür.

SONUÇ

Mevcut tez çalışmasının amacı anne duyarlılığını reaktif ve proaktif eğilimler temelinde öncülleri ve gelişimsel sonuçları ile birlikte Türkiye kültüründe incelemektir. Bu amaçla ilk olarak reaktif ve proaktif duyarlılık özelliklerini erken çocukluk döneminde anne bildirimine dayalı olarak değerlendirmeye yönelik bir ölçüm aracı geliştirilmiş ve Türkiye örnekleminde psikometrik özellikleri sınanmıştır. Reaktif ve proaktif anne duyarlılığının belirleyicileri anneye ve çocuğa ait değişkenler temelinde araştırılmış; gelişimsel sonuç değişkenleri ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Bu doktora tez çalışması kapsamında, anne duyarlılığındaki reaktif ve proaktif eğilimleri değerlendirmek amacıyla, öz bildirim türünde, 16 madde ve iki alt boyuttan oluşan Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleriyle, ölçüt-bağıntılı geçerliği ise kuramsal ve görgül bilgilerden hareketle, ölçeğin aynı ve farklı yönde ilişkili olabileceği diğer ölçeklerle korelasyonları incelenerek test edilmiştir. Kabul edilebilir düzeyde geçerlik ve güvenirlik değerleri elde edilen ölçüm aracının anne duyarlılığını reaktif ve proaktif eğilimler temelinde değerlendirmeyi amaçlayan araştırmalarda kullanılabilmesi için uygun olduğu düşünülmüştür. Bağımsız örneklemler ile yürütülen ölçek geliştirme (n= 292) ve ana çalışmadan (n= 280) elde edilen bulgular, reaktif ve proaktif duyarlılık alt boyutları arasında negatif yönde ilişkiler ortaya koymuştur ($r = -.19$; $r = -.13$, $p < .05$). Elde edilen ilişkilerin yönü ve gücü birlikte değerlendirildiğinde, iki duyarlılık eğiliminin birbirinden farklı yapılar olduğu yönündeki görüş ve bulguları desteklediği söylenebilir.

Mevcut çalışmada, okul öncesi dönemde çocuğa sahip annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklayan faktörler incelenmiştir. Bu kapsamda annenin eğitim düzeyi ve algılanan gelir düzeyi, kültürel benlik kurgusu, zihinselleştirme özellikleri, gelişimsel niş öyküsü ile çocuğun yaşı, cinsiyeti ve mizacı ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, çocuk sayısı, annenin özerk benlik yönelimi, zihinsel durumlara ilgi ve merakı ve çocuğun sosyal mizacının *reaktif duyarlılık* eğilimlerini pozitif yönde; çocuk sayısı, annenin ilişki benlik yönelimi, zihinsel durumlar hakkındaki kesinliği, zihinsel durumlara ilgi ve merakı ve çocuğun duygusal mizacının ise *proaktif duyarlılık*

eğilimlerini pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Annenin eğitim düzeyi ile özerk benlik yönelimi ise proaktif duyarlılık eğilimlerini negatif yönde yordamıştır. Açıklanan varyans oranları dikkate alındığında reaktif duyarlılık eğilimlerini yordayan değişkenler toplam varyansın %8'ini açıklarken, proaktif duyarlılık için bu değer %20'dir. Elde edilen bulgular ve ilişkiler, anne ve çocukla ilişkili ele alınan faktörlerin proaktif duyarlılık eğilimlerini daha güçlü bir biçimde yordadığına işaret etmiştir. Bunun yanı sıra bağımlı gruplar için t-testi analizi sonuçları annelerin bildirdiği reaktif duyarlılık eğilimlerinin (*Ort.* = 3.78, *S* = .58), proaktif duyarlılık eğilimlerinden (*Ort.* = 3.38, *S* = .59) yüksek olduğuna işaret etmiştir ($p < .001$). Elde edilen bu yöndeki bulgular örneklem grubunun eğitim ve algılanan gelir düzeyinin yüksek olması, çoğunluğunun büyük şehirlerde yaşayan katılımcılardan oluşmasına bağlı olarak reaktif duyarlılık eğilimlerinin daha yüksek düzeyde rapor edilmesi şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu iki yapının gelecekte Türkiye örneğinde daha heterojen özelliklere sahip örneklem ile ele alınmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Aynı zamanda mevcut araştırma kapsamında erken çocukluk döneminde çocuğu olan anneler ile çalışılmıştır. Bebeklik döneminde çocuğu olan anneler ile birlikte çalışılması da söz konusu duyarlılık eğilimlerinin doğasını anlamamıza katkı sunacaktır.

Elde edilen bulgular, annenin reaktif ve proaktif duyarlılık eğiliminin, kültürel benlik kurgularına göre farklılaştığını göstermektedir. Annelerin özerk benlik yönelimleri arttıkça, reaktif duyarlılık eğilimleri artmakta; proaktif duyarlılık eğilimleri ise azalmaktadır. Aynı zamanda annelerin ilişkisel benlik yönelimleri arttıkça proaktif duyarlılık eğilimleri de artmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi, benlik kurgusu, ebeveynlerin çocuk yetiştirme ile ilgili bilişlerine ve sosyalleştirme uygulamalarına yansımaktadır (Çorapçı ve ark., 2018; Rothbaum ve Wang, 2010). Temel sosyalleştirme hedefinin bağımsızlık, keşif ve kendini ortaya koyma olduğu bireyci toplumlarda bakım veren duyarlılığı daha sıklıkla çocukların duygusal stresini ve ihtiyaçlarını ifade etmesine fırsat verecek biçimde ortaya çıkmakta ve reaktif eğilimler olarak tanımlanmaktadır. Ancak sosyalleştirme hedefinin karşılıklı bağımlılık, uyum sağlama ve empatik ilişkileri vurguladığı toplulukçu kültürlerde duyarlılığın daha sıklıkla çocuğun örtük ihtiyaçlarını öngörecektir şekilde, bir diğer ifadeyle, proaktif eğilimler olarak tanımlandığı rapor edilmiştir (Park ve ark., 2012; Rothbaum ve ark., 2006; Trommsdorff ve Friedlmeier,

2010). Mevcut araştırmada kültürel benlik kurguları reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini farklı yönde açıklamış ve bu iki duyarlılık özelliği bireycilik-özerklik ve toplulukçuluk-ilişkisellik bağlamında farklılaşan mekanizmalara işaret etmiştir. Dolayısıyla, elde edilen bulguların sözü edilen kültürel temelli ayrışmayı destekler nitelikte olduğu ve alanyazına görgül kanıtlar sağladığı öne sürülebilir.

Bulgular, zihinselleştirme özellikleri kapsamında annelerin duyarlılık özelliklerinin hem ortak hem de farklı mekanizmalara sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, zihinselleştirme öncesi düşünce her iki duyarlılık eğilimi ile de ilişkili değildir. Hatırlanacağı gibi, zihinselleştirme öncesi düşünce, olumsuz ebeveynlik uygulamaları ile ilişkilendirilmektedir (Luyten ve ark., 2017; Sümer ve ark., 2024). Diğer taraftan, olumlu ebeveynlik uygulamaları ile pozitif yönde ilişkisi bulunan zihinsel durumlara ilgi ve merak boyutu hem reaktif hem de proaktif eğilimleri pozitif yönde yordarken, zihinsel durumlar hakkındaki kesinlik boyutu yalnızca proaktif eğilimleri pozitif yönde yordamıştır. Bu bulgu, her iki duyarlılık eğiliminin de çocuğun gelişimsel sonuçlarını destekleme noktasında olumlu ebeveynlik özelliği olarak ortak olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra zihinsel durumlar hakkında kesinlik boyutunun alanyazında da belirtildiği gibi, kültürel özelliklere daha duyarlı olan doğası nedeniyle duyarlılık eğilimleri açasından ayrıştırıcı bir öncül olduğu söylenebilir.

Çocuğun farklı mizaç özellikleri de annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini açıklamıştır. Sosyallik mizaç özelliği reaktif eğilimleri, duygusallık mizaç özelliği ise proaktif eğilimleri açıklamıştır. Sosyal mizaç özelliğine sahip çocuklar anneleri tarafından kendilerini ifade etme ve ihtiyaçlarını ortaya koyma konusunda daha yeterli olarak algılanmış; annelerin reaktif duyarlılık eğilimlerini desteklemiş olabilir. Duygusal mizacı yüksek bir çocuk ise annesi tarafından açık ya da örtük olarak daha fazla desteğe ihtiyaç duyuyor olarak algılanmış olabilir. Anne duyarlılığının bu iki yönünün ayrıştığı noktalar ve ele alınan mizaç özellikleri dikkate alındığında beklendik yönde bulgular elde edildiği öne sürülebilir.

Bu araştırmada reaktif ve proaktif anne duyarlılığının çocuğun olumlu sosyal davranışları ile arasındaki ilişkiler aracı ve düzenleyici etkiler bağlamında ele alınmış ve önerilen

modeller test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre hem reaktif hem de proaktif duyarlılık eğilimleri sergileyen anneler çocuklarının daha yardım sever olduğunu ve başkasının sıkıntılarına daha duyarlı yaklaşarak onları rahatlattıklarını bildirmiştir. Ancak duyarlılık eğilimleri çocuğun paylaşma davranışı için farklılaşan bir örüntü ortaya koymuştur. Bu noktadan hareketle, olumlu sosyal davranışların farklı alt boyutlar temelinde ele alınması sözü edilen mekanizmaları daha iyi anlamamıza katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra elde edilen bulgular alanyazındaki duyarlılık ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiyi destekleyecek kanıtlar sunmuştur. Her iki duyarlılık eğilimine sahip annelerin çocukları bu tür destekleyici davranışları model alma yoluyla öğrenmiş olabilir ve aynı zamanda her iki duyarlılık özelliği de çocuğun bağlanma güvenliğini destekleyerek olumlu sosyal davranışların ortaya çıkmasına yol açmış olabilir. Buna karşın, duyarlılık eğilimlerinin çocuğun duygu anlama becerisi üzerindeki rolü ve bu etki aracılığıyla paylaşma davranışını açıklamaları farklılaşmıştır. Bu örüntü, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin farklılaşan ebeveyn sosyalleştirme hedefleri ile ilgili olarak duygunun ifade edilmesi veya bastırılması ile ilgili duygu sosyalleştirilmesi uygulamalarını da farklılaştırması ile ilgili olabilir. Bu doğrultuda elde edilen bulgu, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin çocuğun gelişimsel sonucu ile ilgili ayrıştıkları noktaya vurgu yapmıştır. Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri ile çocuğun olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide çocuğun mizaç özellikleri ve cinsiyeti düzenleyici rol oynamıştır. Elde edilen sonuçlara göre, hareketli mizaç özelliğine sahip çocuklar annelerin reaktif duyarlılık eğilimlerinden daha fazla yarar sağlarken, daha sakin olarak değerlendirilen çocuklar annelerin proaktif duyarlılık eğilimlerinden daha fazla yarar sağlamıştır. Benzer biçimde, duygusal mizacı yüksek çocuklar da annelerin proaktif duyarlılık eğilimlerinden olumlu etkilenmiş ve gelişimleri desteklenmiştir. Buna karşın, elde edilen bulgular, sosyal mizaç özelliği yüksek çocukların annelerin proaktif eğilimlerinden olumsuz biçimde etkilendiğini göstermiştir. Bu bulgu, annelerin bu eğilimlerinin çocuklar tarafından müdahaleci ve kontrol içeren uygulamalar olarak değerlendirilmesi ile ilgili olabilir. Ancak hem mizaç hem de olumlu sosyal davranış ölçümü anne bildirimine dayalı olduğu için, bu tartışmaların spekülatif düzeyde olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu değişkenlerin farklı ölçme yöntemleri (öğretmen bildirimi, göreve dayalı uygulamalar) kullanılarak değerlendirilmesi ve önerilen ilişkilerin ele alınması önerilmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, annelerin kız ve erkek çocuklarına gösterdiği farklı duyarlılık eğilimleri çocukların gelişimsel sonuçlarını düzenlemiştir. Annelerin erkek çocuklarına karşı sergilediği proaktif duyarlılığın, kız çocuklarına karşı sergilediği reaktif duyarlılığın olumlu sosyal davranışları pozitif yönde etkilemesi, toplumsal cinsiyetle ilişkili ebeveyn sosyalleştirme hedefleri bağlamında değerlendirilebilir. Ebeveynlerin erkek çocuklarına kıyasla kız çocukları ile daha fazla duygu içerikli konuşmalar yapması, duygunun ifade edilmesi ve bastırılmasına yönelik kız ve erkek çocuklarına karşı sergilenen farklı ebeveynlik tutumları söz konusu sosyalleştirme hedefleri kapsamında değerlendirilebilir. Duygusal stresin ve ihtiyacın ifade edilmesine bağlı olarak farklılaşan reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri, kız ve erkek çocuklarına yönelik olarak farklılaşan sosyalleştirme hedefleri ile tutarlı biçimde çocuğun gelişimsel sonuçlarını etkilemiş görünmektedir. Erkek çocuklarına kıyasla kız çocukları ile duygu içerikli konuşmaların daha fazla yapılmasına bağlı olarak kız çocukları ihtiyaçlarını daha sıklıkla ifade etmiş olabilirler. Oysa ki duygularını ifade etmesi konusunda daha az desteklenen erkek çocukları ihtiyaçlarını da daha az ifade etmiş olabilir. Dolayısıyla, annelerin kız çocukları için sergilediği reaktif duyarlılık, erkek çocukları için sergilediği proaktif duyarlılık çocukların gelişimsel sonuçları açısından daha uyumlu bir örüntü ortaya çıkarmış görünmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları, Katkıları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Reaktif ve proaktif duyarlılığın belirleyicilerinin ve çocuğun olumlu sosyal davranışları ile arasındaki ilişkilerin ele alındığı bu araştırmanın bulguları, sınırlılıkları çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlk olarak, enlemesine kesitsel bir yöntemle yürütülen mevcut araştırmanın sonuçları hakkında nedensel ilişkilerden söz etmek ve çıkarımlar yapmak mümkün değildir. Örneğin Newton ve arkadaşları (2014), duyarlılık ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkileri inceledikleri araştırmalarında etkinin iki yönlü olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Boylamsal bir araştırma deseni kullanılan araştırmada, annelerin ilk ölçümdeki (54 ay) duyarlı davranışları çocukların sonraki ölçümdeki (3. sınıf) olumlu sosyal davranışlarını yordamıştır. Ayrıca çocukların ilk ölçümdeki (3. sınıf) olumlu sosyal davranışı da, ikinci ölçümdeki (5. sınıf) annelerin duyarlılığını yordamıştır. Erken çocukluk döneminde daha şefkatli ve yardımsever olan çocukların ilerleyen

dönemlerde annelerinden daha duyarlı ve sıcak ebeveynlik gördükleri bulunmuştur. Reaktif ve proaktif anne duyarlılığının doğasının araştırıldığı mevcut çalışmada, benzer iki yönlü etkiler olabileceği göz önünde bulundurulmalı; gelecekte yürütülecek araştırmalarda boylamsal bir desen aracılığıyla ilişkiler test edilmelidir.

Mevcut araştırmanın örnekleme, ülkenin farklı şehirlerinde ikamet eden anne-çocuk çiftlerini içermesi nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Ancak annelerin büyük çoğunluğu büyükşehirlerde yaşadıklarını bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek (lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alan katılımcıların oranı ön çalışma için %71.3; ana çalışma için %72.5) ve algılanan gelir düzeyinin orta seviyede olduğu görülmektedir. Örneklemin sahip olduğu bu özellikler bulgular değerlendirilirken dikkate alınmalıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi, reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin kırsal ve kentsel yaşam özellikleri ile arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde, kırsal ve kentsel yaşam biçimlerinin olduğu farklı şehirlerde ikamet eden ve çocuğun bakımına destek olan diğer bireylerin de olduğu geniş aile ile yaşayan katılımcılarla çalışılmasının sonuçların genellenebilirliğini arttırmak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışmanın veri toplama süreci, Covid-19 pandemisi ile ilgili kısıtlılıkların devam ettiği bir dönemde başlamış, bu nedenle katılımcılara ulaşmada birtakım problemlerle karşılaşmıştır. Örneğin, kısıtlılıkların daha geniş çerçevede devam ettiği dönemde kreşler aracılığıyla veri toplamak mümkün olmamış, dolayısıyla sürece çevrimiçi yöntemlerle devam edilmiştir. Bu süreç, ulaşılan annelerin büyük oranda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda daha yetkin, eğitilmiş ve orta-üst gelir düzeyinde katılımcıların örnekleme dahil olmasına yol açmıştır. Ayrıca verinin çevrimiçi yöntemle toplanması bir başka sınırlılığı da beraberinde getirmiştir. Duygu Kavrama Testi, çocuklara çevrimiçi görüşme yoluyla uygulanmıştır. Uygulamanın çevrimiçi ortama taşınması ile ilgili olarak, testin Türkiye uyarlama çalışmalarını yürüten araştırmacı ile iletişime geçilerek bu konuda görüşleri ve onayı alınmış; ardından uyarlama çalışmalarını yürüten araştırmacının önerisi üzerine, testin çevrimiçi platformda uygulanması için yönergede birkaç düzenleme yapılmış, araştırmacı ile örnek uygulama yürütülmüştür. İlgili görevin yüz yüze yöntemle uygulanacağı araştırmaların yürütülmesi elde edilen ilişkilerin desteklenmesi açısından önemli olabilir. Bunun yanı sıra Duygu Kavrama Testi, toplam puan kullanılarak değerlendirme

yapmakta, duygu düzenleme ile ilgili olarak testte sadece bir madde bulunmaktadır. Bu durum, alanyazında özellikle duygu düzenleme becerileri ile ilişkili olarak ele alınan rahatlatma davranışının açıklanmasında bir sınırlılık ortaya çıkarmış olabilir. Çocukların duygu düzenleme becerisinin daha detaylı değerlendirildiği ölçümlerin, reaktif ve proaktif duyarlılık ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkilerin doğasını anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bir diğer sınırlılık, çocukların duygu anlama becerisini değerlendirmeye yönelik görevin dışında araştırmada ele alınan tüm değişkenlerin anne bildirimine dayalı olarak ölçülmesidir. Bu nedenle öz-bildirim türünde ölçüm araçlarının olası sınırlılıklarını dikkate alarak bulgular değerlendirilmelidir. Sosyal beğenirlik/istenirlik etkisi nedeniyle, özellikle duyarlılık eğilimleri için gözlemsel ve/veya görev temelli yöntemlerden de yararlanılarak, reaktif ve proaktif duyarlılık için daha güçlü kanıtlar ortaya koymak mümkün olabilir. Mevcut araştırmada, özellikle çocukla ilgili kritik bir değişken olan olumlu sosyal davranış için bu durum daha önemli hale gelmiştir. Alanyazında olumlu sosyal davranış ile ilgili araştırmalarda çoklu yöntemlerin kullanıldığı, anneden alınan bildirimlerin yanı sıra öğretmenden ve görevler aracılığıyla çocuktan da ölçümler alınmaktadır (örn., Bernier ve ark., 2021). Bu çalışmada çocukların yaş grubu ve örneklem özellikleri dikkate alındığında birçoğunun kreşe devam ettiği görülmektedir. Annelerden alınan bildirim yanı sıra öğretmenden de bildirim alınması, özellikle okul bağlamında ortaya çıkma olasılığı daha yüksek olumlu sosyal davranışlar için kritik olabilir. Ayrıca bildirimlerin tek bir kaynaktan toplanması nedeniyle ortaya çıkabilecek paylaşılan yöntem varyansını düşürerek, daha yüksek geçerliğe sahip bulgular elde edilmesini sağlayabilir.

Yukarıda aktarılan sınırlılıklarına rağmen, bu araştırmanın reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin ortaya çıkmasını belirleyen faktörlerin incelenmesi ve çocuğun gelişimsel sonuçları ile olan ilişkisinin ele alınması açısından alanyazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Çocuğun gelişimsel sürecini daha iyi anlayabilmek için çocuk ve ebeveynin içine gömülü olduğu değerler ve inançları anlamının gerekli olduğu ve bu yapıların uygun biçimde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Harkness ve Super, 2020). Farklı kültürel bağlamlarda, bakım veren duyarlılığı ile çocuğun gelişimsel

sonuçları arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalar farklı bulgular ortaya koymuştur. Örneğin, Ekmekci ve arkadaşları (2015) farklı ülkelerdeki bakım veren duyarlılığını karşılaştırmış ve kültürler arası benzerliklere dair kanıtlar sunmuştur. Buna karşın, Posada ve arkadaşlarının (2016) bakım veren duyarlılığı ile bağlanma güvenliği arasındaki ilişkideki farklılıklara dair ortaya koyduğu sonuçlar, duyarlı davranışların kültüre özgü unsurlarının (örn., farklılaşan sosyalleştirme hedefleri) dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Bireycilik ve toplulukçuluk değerleri açısından bakıldığında, Türkiye kültürünü sınıflandırmanın güç olduğu, her iki değer de kültürümüzde önemsendiği ve bir arada bulunduğu belirtilmektedir. Ekonomik ve demografik değişimler, bağımlı, ilişkisel ve uyumlu olma gibi toplulukçu değerlerin yanı sıra, özerklik ve bağımsızlık gibi bireyci değerlerin de giderek daha önemli hale gelmesini sağlamıştır (Göregenli, 1995; İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 1985; 1990; Sümer ve Kağıtçıbaşı, 2010). Kağıtçıbaşı (2012), özellikle Batı literatürünü takip ederken, nelerin kültüre özgü, nelerin evrensel olduğunu düşünmenin önemine işaret etmiş ve bulguları değerlendirirken kültür süzgeci kullanmamızı önermiştir. Türkiye'nin hem özerk hem de ilişkisel değerleri içeren kültürel yapısının, evrensel olduğu varsayılan bazı kuramları test etmek için zengin bir çeşitlilik sunduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda, mevcut araştırma kapsamında anne duyarlılığının reaktif ve proaktif eğilimleri ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkiye odaklanarak, devam etmekte olan evrensellik tartışmasına katkı sunmak hedeflenmiştir.

Annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin öncülleri ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkileri ele alan sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Mevcut araştırmadan elde edilen bulgular, ilgili duyarlılık eğilimlerinin ortaya çıkmasında anne ve çocukla ilişkili özgül faktörlerin olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte bulgular, duyarlılık eğilimlerinin anne ile ilişkili ortak öncüllerinin de olabileceğine işaret etmiştir (örn., zihinsel durumlara ilgi ve merak). Ayrıca çocuğun olumlu sosyal davranışlarının ortaya çıkmasında, annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimleri benzer mekanizmalara işaret etmiş, her iki eğilim de çocuğun bu tür davranışları model almasını desteklemiş ve aynı zamanda çocuğun bağlanma güvenliğini sağlayarak olumlu sosyal

davranışların ortaya çıkmasına yol açmış olabilir. Bununla birlikte, çocuğun duygu anlama becerisinin aracı, mizaç ve cinsiyetin ise düzenleyici rolü bağlamında ele alınan ilişkiler çocuğun olumlu sosyal davranışlarının ortaya çıkmasında farklı süreçlere işaret etmiş ve alanyazının genişletilmesine ve zenginleştirilmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar Bayraktar, A. V. (2023). *Duygu sosyalleştirme uygulamalarının öncülleri: Bağlam, ebeveyn ve çocuk ile ilişkili faktörler*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (1978). *The development of child-mother attachment*. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation (1. baskı) içinde (s. 1-29). Hove, UK: Psychology Press.
- Aival-Naveh, E., Rothschild-Yakar, L. ve Kurman, J. (2019). Keeping culture in mind: A systematic review and initial conceptualization of mentalizing from a cross-cultural perspective. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 26(4).
- Arıkan, G., Acar, İ. ve Üstündağ-Budak, M. (2020, Ağustos 21-23). Türkiye'deki Annelerde İçsel Düşünme İşlevselliği Kısa-Formunun Geçerliliği [Sözlü Sunum]. 1. Uluslararası Bebek, Çocuk ve Ergen Psikoloji Kongresi, İstanbul, Türkiye.
- Aydın, M. S. ve Karakelle, S. (2016). 3-4 yaş çocuklarında zihin kuramı ve kendini düzenleme becerisinin yardım davranışları üzerindeki etkisi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4(8), 205-226.
- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2012). Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. baskı) içinde (s. 81-129). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Belsky, J. (1997a). Theory testing, effect-size evaluation, and differential susceptibility to rearing influence: The case of mothering and attachment. *Child Development*, 68(4), 598-600.
- Belsky, J. (1997b). Variation in susceptibility to environmental influence: An evolutionary argument. *Psychological Inquiry*, 8(3), 182-186.
- Bernier, A., Tarabulsy, G. M., Cyr, C. ve Matte-Gagné, C. (2021). Further evidence for the multidimensional nature of maternal sensitivity: differential links with child socioemotional functioning at preschool age. *Infancy*, 26(2), 238-247.
- Berzenski, S. R. ve Yates, T. M. (2017). The differential influences of parenting and child narrative coherence on the development of emotion recognition. *Developmental Psychology*, 53(10), 1912-1923.

- Biringen, Z., Emde, R. N., Brown, D., Lowe, L., Myers, S. ve Nelson, D. (1999). Emotional availability and emotion communication in naturalistic mother-infant interactions: evidence for gender relations. *Journal of Social Behavior & Personality*, 14(4), 463-478.
- Biringen, Z., Robinson, J. L. ve Emde, R. N. (1994). Maternal sensitivity in the second year: Gender-based relations in the dyadic balance of control. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(1), 78-90.
- Bornstein, M. H., Cote, L. R., Haynes, O., Hahn, C. ve Park, Y. (2010). Parenting knowledge: Experiential and sociodemographic factors in European American mothers of young children. *Developmental Psychology*, 46(6), 1677-1693.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment* (2. ed., Vol. 1). New York: Basic Books.
- Brody, L. R. ve Hall, J. A. (2000). Gender, emotion, and expression. M. Lewis ve J. M. Haviland-Jones (Ed.), *Handbook of Emotions* (s. 338–349) içinde. New York, NY: Guilford Press.
- Brown, J. R. ve Dunn, J. (1996). Continuities in emotion understanding from three to six years. *Child Development*, 67(3), 789-802.
- Brownell, C. A. ve Early Social Development Research Lab. (2016). Prosocial behavior in infancy: The role of socialization. *Child Development Perspectives*, 10(4), 222-227.
- Brownell, C.A., Svetlova, M., Anderson, R., Nichols, S.R. ve Drummond, J. (2013). Socialization of early prosocial behavior: Parents' talk about emotions is associated with sharing and helping in toddlers. *Infancy*, 18(1), 91-119.
- Bryan, A. E. ve Dix, T. (2009). Mothers' emotions and behavioral support during interactions with toddlers: The role of child temperament. *Social Development*, 18(3), 647-670.
- Buğan, B., Çorapçı, F. ve Ada, F. E. (2022). Okul öncesi dönemde sosyo-duygusal gelişim: Mizaç, dil gelişimi ve duyguları anlama becerisinin yordayıcı rolünün incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 47(209), 1-23.
- Buss, A. H. ve Plomin, R. (2014). *Temperament (PLE: Emotion): Early developing personality traits*. Psychology Press.
- Calkins, S. D., Hungerford, A. ve Dedmon, S. E. (2004). Mothers' interactions with temperamentally frustrated infants. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, 25(3), 219-239.

- Callaghan, T. ve Corbit, J. (2018). Early prosocial development across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 20, 102-106.
- Camoirano, A. (2017). Mentalizing makes parenting work: A review about parental reflective functioning and clinical interventions to improve it. *Frontiers in Psychology*, 8(14), 1-12.
- Chaplin, T. M. ve Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 139(4), 735-765.
- Cheah, C. S. L., Zhou, N., Leung, C. Y. Y., ve Vu, K. T. T. (2018). The complexities of parental control among Chinese American mothers: the role of acculturation. S. Chuang and C. Costigan (Ed.), *Parental roles and relationships in immigrant families. Advances in immigrant family research* (1. Baskı, s. 31-49) içinde. Cham: Springer.
- Chen, X. (2018). Culture, temperament, and social and psychological adjustment. *Developmental Review*, 50, 42-53.
- Chen, X., Fu, R. ve Yiu, W. Y. V. (2019). Culture and parenting. *Handbook of parenting* (s. 448-473) içinde. Routledge.
- Chess, S. ve Thomas, A. (1991). Temperament and the concept of goodness of fit. *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement* (s. 15-28) içinde. Boston, MA: Springer US.
- Ciciolla, L., Crnic, K. A. ve West, S. G. (2013). Determinants of change in maternal sensitivity: Contributions of context, temperament, and developmental risk. *Parenting*, 13(3), 178-195.
- Clark, K. E. ve Ladd, G. W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: Links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Developmental Psychology*, 36(4), 485-498.
- Claussen, H.A. ve Crittenden, P.M. (2000). Maternal sensitivity. A.H. Claussen ve P.M. Crittenden, (Ed.), *The organization of attachment relationships* (s. 115-122) içinde. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M. ve Bornstein, M. H. (2002). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. M. E. Hertzig ve E. A. Farber (Ed.), *Annual progress in child psychiatry and child development 2000-2001* (1. Baskı, s. 125-154) içinde. New York, Rotledge.

- Conger, R. D. ve Donnellan, M. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 175-199.
- Cooke, J. E., Deneault, A. A., Devereux, C., Eirich, R., Fearon, R. P. ve Madigan, S. (2022). Parental sensitivity and child behavioral problems: A meta-analytic review. *Child Development*, 93(5), 1231-1248.
- Corapci, F., Friedlmeier, W., Benga, O., Strauss, C., Pitica, I. ve Susa, G. (2018). Cultural socialization of toddlers in emotionally charged situations. *Social Development*, 27(2), 262-278.
- Corapci, F., Yavuz, H. M. ve Sümer, N. (2024). Predictors of mothers' perceived change in warm and punitive parenting during COVID-19. *Journal of Child and Family Studies*, 33(2), 367-382.
- Cuartas, J. (2022). The effect of maternal education on parenting and early childhood development: An instrumental variables approach. *Journal of Family Psychology*, 36(2), 280-290.
- Cutting, A. L. ve Dunn, J. (1999). Theory of mind, emotion understanding, language, and family background: Individual differences and interrelations. *Child Development*, 70(4), 853-865.
- Daniel, E., Madigan, S. ve Jenkins, J. (2016). Paternal and maternal warmth and the development of prosociality among preschoolers. *Journal of Family Psychology*, 30(1), 114-124.
- Davidov, M. ve Grusec, J. E. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child Development*, 77(1), 44-58.
- Davidov, M., Zahn-Waxler, C., Roth-Hanania, R. ve Knafo, A. (2013). Concern for others in the first year of life: Theory, evidence, and avenues for research. *Child Development Perspectives*, 7(2), 126-131.
- Davis-Kean, P. E. (2005). The influence of parent education and family income on child achievement: the indirect role of parental expectations and the home environment. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 294-304.
- De Roo, M., Wong, G., Rempel, G. R. ve Fraser, S. N. (2019). Advancing optimal development in children: Examining the construct validity of a parent reflective functioning questionnaire. *JMIR Pediatrics and Parenting*, 2(1), e11561.

- De Wolff, M. S. ve Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571–591.
- Denham, S. ve Kochanoff, A. T. (2002). Parental contributions to preschoolers' understanding of emotion. *Marriage & Family Review*, 34(3-4), 311-343.
- Diener, M. L. ve Kim, D. Y. (2004). Maternal and child predictors of preschool children's social competence. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(1), 3-24.
- Drake, E. E., Humenick, S. S., Amankwaa, L., Younger, J. ve Roux, G. (2007). Predictors of maternal responsiveness. *Journal of Nursing Scholarship*, 39(2), 119–125.
- Drummond, J., Paul, E. F., Waugh, W. E., Hammond, S. I. ve Brownell, C. A. (2014). Here, there and everywhere: Emotion and mental state talk in different social contexts predicts empathic helping in toddlers. *Frontiers in Psychology*, 5, 1-11.
- Dunfield, K. A. (2014). A construct divided: prosocial behavior as helping, sharing, and comforting subtypes. *Frontiers in Psychology*, 5, 1-13.
- Dunfield, K., Kuhlmeier, V. A., O'Connell, L. ve Kelley, E. (2011). Examining the diversity of prosocial behavior: Helping, sharing, and comforting in infancy. *Infancy*, 16(3), 227-247.
- Dunfield, K.A. ve Kuhlmeier, V.A. (2013). Classifying prosocial behavior: children's responses to instrumental need, emotional distress, and material desire. *Child Development*, 84(5), 1766-1776.
- Durgel, E. ve Yagmurlu, B. (2014). Türk göçmen ailelerde sosyalleştirme hedefleri ve ana babalık: Okul öncesi döneme detaylı bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 3-12.
- Eisenberg, N. ve Fabes, R. (1998). Prosocial development. W. Damon (Editor-in-Chief) ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (5. baskı, s. 701–778) içinde. New York: Wiley.
- Eisenberg, N., Cumberland, A. ve Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4), 241-273.
- Eisenberg, N., Fabes, R.A. ve Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. W. Damon, R.M. Lerner (Ed.) ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (6. Baskı., s. 646-718) içinde. New Jersey: John Wiley ve Sons, Inc.

- Eisenberg, N., Spinrad, T. L. ve Eggum, N. D. (2010). Emotion-related self-regulation and its relation to children's maladjustment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6(1), 495-525.
- Eisenberg, N., VanSchyndel, S. K. ve Hofer, C. (2015). The association of maternal socialization in childhood and adolescence with adult offsprings' sympathy/caring. *Developmental Psychology*, 51(1), 7-16.
- Ekmekci, H., Yavuz-Muren, H. M., Emmen, R. A., Mesman, J., Van Ijzendoorn, M. H., Yagmurlu, B. ve Malda, M. (2015). Professionals' and mothers' beliefs about maternal sensitivity across cultures: Toward effective interventions in multicultural societies. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 1295-1306.
- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., Goldsmith, H. H. ve Van Hulle, C. A. (2006). Gender differences in temperament: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 132(1), 33-72.
- Emmen, R. A., Malda, M., Mesman, J., Ekmekci, H. ve Van Ijzendoorn, M. H. (2012). Sensitive parenting as a cross-cultural ideal: Sensitivity beliefs of Dutch, Moroccan, and Turkish mothers in the Netherlands. *Attachment & Human Development*, 14(6), 601-619.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Mesman, J. (2016). Gender-differentiated parenting revisited: Meta-analysis reveals very few differences in parental control of boys and girls. *PloS one*, 11(7), e0159193.
- Ensor, R., Spencer, D. ve Hughes, C. (2011). 'You feel sad?' Emotion understanding mediates effects of verbal ability and mother-child mutuality on prosocial behaviors: Findings from 2 years to 4 years. *Social Development*, 20(1), 93-110.
- Fivush, R., Berlin, L., McDermott Sales, J., Mennuti-Washburn, J. ve Cassidy, J. (2003). Functions of parent-child reminiscing about emotionally negative events. *Memory*, 11(2), 179-192.
- Fonagy P., Luyten P. ve Allison E. (2015). Epistemic petrification and the restoration of epistemic trust: A new conceptualization of borderline personality disorder and its psychosocial treatment. *Journal of Personality Disorders*, 29(5), 575-609.
- Friedlmeier, W. ve Trommsdorff, G. (1999). Emotion regulation in early childhood: A cross-cultural comparison between German and Japanese toddlers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(6), 684-711.
- Gallitto, E. (2015). Temperament as a moderator of the effects of parenting on children's behavior. *Development and Psychopathology*, 27(3), 757-773.

- Gartstein, M. A. ve Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the revised infant behavior questionnaire. *Infant Behavior and Development*, 26(1), 64-86.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14.
- Gross, J. T., Stern, J. A., Brett, B. E. ve Cassidy, J. (2017). The multifaceted nature of prosocial behavior in children: Links with attachment theory and research. *Social Development*, 26(4), 661-678.
- Grossmann, K.E., Grossmann, K. ve Keppler, A. (2005). Universal and culture-specific aspects of human behavior: The case of attachment. W. Friedlmeimer, P. Chakkarath, ve B. Schwarz (Ed.), *Culture and human development* (s. 71-91) içinde. New York, NY: Psychology Press.
- Grusec, J. E. ve Davidov, M. (2010). Integrating different perspectives on socialization theory and research: A domain-specific approach. *Child Development*, 81(3), 687-709.
- Grusec, J. E. ve Davidov, M. (2019). Parent socialization and children's values. Bornstein M. H. (Ed.), *Handbook of parenting* (3. Baskı, s. 762-796) içinde. Routledge.
- Gudmundson, J. A. (2012). *Links between maternal education and parenting quality during children's first three years: The moderating role of income and partner status*. [Doctoral dissertation, The University of North Carolina]. Greensboro.
- Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 104-112.
- Harkness, S. ve Super, C. M. (2020). Culture and human development: Where did it go? And where is it going? *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2020(173), 101-119.
- Harkness, S. ve Super, C. M. (Ed.). (1996). *Parents' cultural belief systems: Their origins, expressions, and consequences*. New York, NY: Guilford Press.
- Harlow, H. F. ve Zimmermann, R. R. (1958). The Development of Affective Responsiveness in Infant Monkeys. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 102, 501-509.
- Harwood, R.L. (1992). The influence of culturally derived values on Anglo and Puerto Rican mothers' perceptions of attachment behavior. *Child Development*, 63(4), 822-839.

- Harwood, R.L., Miller, J. G. ve Irizarry, N.L. (1995). *Culture and attachment: Perceptions of the child in context*. New York: The Guilford Press.
- Hastings, P. D., Miller, J. G. ve Troxel, N. R. (2015). Making good: The socialization of children's prosocial development. J. E. Grusec ve P. D. Hastings (Ed.), *Handbook of socialization: Theory and research* (2. Baskı) içinde (s. 637-660). The Guilford Press.
- Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Prior, M. R. ve Kehoe, C. (2010). Tuning in to Kids: Improving emotion socialization practices in parents of preschool children—findings from a community trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(12), 1342-1350.
- Huang, K., Caughy, M., Genevro, J. L. ve Miller, T. L. (2005). Maternal knowledge of child development and quality of parenting among White, African-American, and Hispanic mothers. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26, 149-170.
- Imamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105.
- Imamoglu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129(4), 367-402.
- Imuta, K., Henry, J. D., Slaughter, V., Selcuk, B. ve Ruffman, T. (2016). Theory of mind and prosocial behavior in childhood: A meta-analytic review. *Developmental Psychology*, 52(8), 1192-1205.
- İşcanoğlu, Z. (2019). *Tutuklu/Hükümlü Anneleriyle Birlikte Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan Çocukların Bağlanma Güvenliğini Açıklayan Faktörler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Jansz, J. (2000). Masculine identity and restrictive emotionality. A. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives* içinde (s. 166-186). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kagitçibasi, C. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54(3), 317-337.
- Kâgıtçibaşı, Ç. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. J. J. Berman (Ed.), *Current theory and research in motivation, Vol. 37. Nebraska Symposium on Motivation, 1989: Cross-cultural perspectives* (s. 135-200) içinde. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). Intra-family interaction and a model of family change. *Family in turkish society* (s. 149-165) içinde. Turkish Social Science Association, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Psychology Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development: Theory and application* (2. Baskı). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi, kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. baskı, s. 61-81) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Kültürleşme ve aile ilişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 120-127.
- Kärtner, J. (2018). Beyond dichotomies—(m) others' structuring and the development of toddlers' prosocial behavior across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 20, 6-10.
- Kärtner, J., Keller, H. ve Chaudhary, N. (2010). Cognitive and social influences on early prosocial behavior in two sociocultural contexts. *Developmental Psychology*, 46(4), 905.
- Kärtner, J. (2018). Beyond dichotomies—(m) others' structuring and the development of toddlers' prosocial behavior across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 20, 6-10.
- Keller, H., Bard, K., Morelli, G., Chaudhary, N., Vicedo, M., Rosabal-Coto, M., ... ve Gottlieb, A. (2018). The myth of universal sensitive responsiveness: Comment on Mesman et al.(2017). *Child Development*, 89(5), 1921-1928.
- Keller, H., Lohaus, A., Kuensemueller, P., Abels, M., Yovsi, R., Voelker, S., ... ve Mohite, P. (2004). The bio-culture of parenting: Evidence from five cultural communities. *Parenting: Science and Practice*, 4(1), 25-50
- Kelly, K., Slade, A. ve Grienberger, J. F. (2005). Maternal reflective functioning, mother–infant affective communication, and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment. *Attachment & Human Development*, 7(3), 299-311.

- Kiang, L., Moreno, A. J. ve Robinson, J. L. (2004). Maternal preconceptions about parenting predict child temperament, maternal sensitivity, and children's empathy. *Developmental Psychology*, *40*, 1081-1092.
- Kiff, C. J., Lengua, L. J. ve Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *14*, 251-301.
- Kim, E. K., You, S. ve Knox, J. (2020). The mediating effect of empathy on the relation between child self-expressiveness in family and prosocial behaviors. *Journal of Child and Family Studies*, *29*, 1572-1581.
- Kim, U. C., Park, Y. S. ve Kwon, Y. E. (2005). Intergenerational analysis of family values among Korean mothers: with specific focus on values of children, socialization attitudes, and support of elderly parents. *Korean Journal of Psychological and Social Issues*, *11*, 109-142.
- Kivijärvi, M., Voeten, M. J., Niemelä, P., Räihä, H., Lertola, K. ve Piha, J. (2001). Maternal sensitivity behavior and infant behavior in early interaction. *Infant Mental Health Journal*, *22*(6), 627-640.
- Kumru, A. ve Öztürk, P. (2012). Çocuklukta olumlu sosyal davranış ve ahlak gelişiminde ana baba davranışlarının etkileri. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (1. baskı, s. 215-239) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Laible, D. J., Kumru, A., Carlo, G., Streit, C., Selcuk, B. ve Sayil, M. (2017). The longitudinal associations among temperament, parenting, and Turkish children's prosocial behaviors. *Child Development*, *88*(4), 1057-1062.
- Lee, Y., Meins, E. ve Larkin, F. (2021). Translation and preliminary validation of a Korean version of the parental reflective functioning questionnaire. *Infant Mental Health Journal*, *42*(1), 47-59.
- Lee, Y., Meins, E. ve Larkin, F. (2023, 3 Ekim). Parental Mentalization Across Cultures: Mind-Mindedness and Parental Reflective Functioning in British and South Korean Mothers. <https://doi.org/10.31234/osf.io/qx9mh>.
- Leerkes, E. M., Blankson, A. N. ve O'Brien, M. (2009). Differential effects of maternal sensitivity to infant distress and nondistress on social-emotional functioning. *Child Development*, *80*(3), 762-775.
- Lemelin, J. P., Tarabulsy, G. M. ve Provost, M. A. (2006). Predicting preschool cognitive development from infant temperament, maternal sensitivity, and psychosocial risk. *Merrill-Palmer Quarterly*, *52*(4), 779-806.

- LeVine, R. A. (2004). Challenging expert knowledge: Findings from an African study of infant care and development. U. P. Gielen ve J. L. Roopnarine (Ed.), *Childhood and adolescence: Cross-cultural perspectives and applications* (s. 149–165) içinde. Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Lovas, G. S. (2005). Gender and patterns of emotional availability in mother–toddler and father–toddler dyads. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, 26(4), 327-353.
- Luyten, P., Mayes, L. C., Nijssens, L. ve Fonagy, P. (2017). The parental reflective functioning questionnaire: Development and preliminary validation. *PloS One*, 12(5), e0176218.
- Lytton, H. ve Romney, D. M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 109(2), 267–296.
- Maccoby, E. E., Snow, M. E. ve Jacklin, C. N. (1984). Children's dispositions and mother-child interaction at 12 and 18 months: A short-term longitudinal study. *Developmental Psychology*, 20(3), 459-472.
- Madsen, E. B., Væver, M. S., Egmos, I., Krogh, M. T., Haase, T. W., de Moor, M. H. ve Karstoft, K. I. (2023). Parental Reflective Functioning in First-Time Parents and Associations with Infant Socioemotional Development. *Journal of Child and Family Studies*, 32(7), 2140-2152.
- Magnuson, K. A., Sexton, H. R., Davis-Kean, P. E. e Huston, A. C. (2009). Increases in maternal education and young children's language skills. *Merrill-Palmer Quarterly: Journal of Developmental Psychology*, 55(3), 319-350.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253.
- Mesman, J. ve Emmen, R. A. G. (2013). Mary Ainsworth's legacy: A systematic review of observational instruments measuring parental sensitivity. *Attachment & Human Development*, 15(5–6), 485–506.
- Mesman, J., Minter, T., Angged, A., Cissé, I. A., Salali, G. D. ve Migliano, A. B. (2018). Universality without uniformity: A culturally inclusive approach to sensitive responsiveness in infant caregiving. *Child Development*, 89(3), 837-850.
- Metin-Orta, İ. (2015). *Early parenting support: Application of an intervention program to enhance maternal sensitivity in Turkey* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Mills-Koonce, W. R., Garipey, J. L., Propper, C., Sutton, K., Calkins, S., Moore, G. ve Cox, M. (2007). Infant and parent factors associated with early maternal sensitivity: A caregiver-attachment systems approach. *Infant Behavior and Development*, 30(1), 114-126.
- Moran, L. R., Lengua, L. J. ve Zalewski, M. (2013). The interaction between negative emotionality and effortful control in early social-emotional development. *Social Development*, 22(2), 340-362.
- Mowder, B. A. (2005). Parent development theory: Understanding parents, parenting perceptions and parenting behaviors. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 1, 45-65.
- Nacak, M., Yagmurlu, B., Durgel, E. S. ve Van de Vijver, F. J. R. (2011). Metropol ve Anadolu'da Ebeveynlik: Biliş ve Davranışlarda Şehrin ve Eğitim Düzeyinin Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85-100.
- Narvaez, D., Wang, L. J. ve Cheng, Y. (2016). The evolved developmental niche in childhood: Relation to adult psychopathology and morality. *Applied Developmental Science*, 20(4), 294-309.
- Newton, E. K., Laible, D., Carlo, G., Steele, J. S. ve McGinley, M. (2014). Do sensitive parents foster kind children, or vice versa? Bidirectional influences between children's prosocial behavior and parental sensitivity. *Developmental Psychology*, 50(6), 1808-1816.
- Newton, E. K., Thompson, R. A. ve Goodman, M. (2016). Individual differences in toddlers' prosociality: Experiences in early relationships explain variability in prosocial behavior. *Child Development*, 87(6), 1715-1726.
- Nie, Y. G., Li, J. B. ve Vazsonyi, A. T. (2016). Self-control mediates the associations between parental attachment and prosocial behavior among Chinese adolescents. *Personality and Individual Differences*, 96, 36-39.
- Okur, Z. E. ve Corapci, F. (2016). Turkish children's expression of negative emotions: Intracultural variations related to socioeconomic status. *Infant and Child Development*, 25(5), 440-458.
- Özsoy, D. (2018). *Erken çocuklukta olmayan bir şeyi varmış gibi düşünebilme becerisinin yönetici zihinsel işlev ve duygusal becerilerle ilişkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Pala, F. C. (2015). *Analysing self-regulation: Its cognitive and emotional foundations and links with social understanding in early child development* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Lancaster University.

- Panfile, T. M. ve Laible, D. J. (2012). Attachment security and child's empathy: The mediating role of emotion regulation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 58(1), 1-21.
- Park, S. Y., Trommsdorff, G. ve Lee, E. G. (2012). Korean mothers' intuitive theories regarding emotion socialization of their children. *International Journal of Human Ecology*, 13(1), 39-56.
- Pluess, M. ve Belsky, J. (2013). Vantage sensitivity: Individual differences in response to positive experiences. *Psychological Bulletin*, 139(4), 901-916.
- Posada, G., Trumbell, J., Noblega, M., Plata, S., Peña, P., Carbonell, O. A. ve Lu, T. (2016). Maternal sensitivity and child secure base use in early childhood: Studies in different cultural contexts. *Child Development*, 87(1), 297-311.
- Putnam, S. P., Gartstein, M. A., Broos, H., Casalin, S. ve Lecannelier, F. (2018). Cross-cultural differences in socialization goals and parental ethnotheories. *Toddlers, Parents and Culture* (s. 59-67) içinde. Routledge.
- Raval, V. V., Raval, P. H., Salvina, J. M., Wilson, S. L. ve Writer, S. (2013). Mothers' socialization of children's emotion in India and the USA: A cross-and within-culture comparison. *Social Development*, 22(3), 467-484.
- Rhee, S. H., Boeldt, D. L., Friedman, N. P., Corley, R. P., Hewitt, J. K., Young, S. E., Knafo, A., Robinson, J., Waldman, I. D., Van Hulle, C. A. ve Zahn-Waxler, C. (2013). The role of language in concern and disregard for others in the first years of life. *Developmental Psychology*, 49(2), 197-214.
- Richman, A. L., Miller, P. M. ve Levine, R. A. (1992). Cultural and educational variations in maternal responsiveness. *Developmental Psychology*, 28(4), 614.
- Roberts, W. ve Strayer, J. (1996). Empathy, emotional expressiveness, and prosocial behavior. *Child Development*, 67(2), 449-470.
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press.
- Rosenblum, K. L., McDonough, S. C., Sameroff, A. J. ve Muzik, M. (2008). Reflection in thought and action: Maternal parenting reflectivity predicts mind-minded comments and interactive behavior. *Infant Mental Health Journal*, 29, 362-376.
- Rothbart, M. K. ve Bates, J. E. (1998). Temperament. W. Damon ve N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3. Social, Emotional and Personality Development* (5. Baskı, s. 105-176) içinde. New York: Wiley.

- Rothbaum, F. ve Morelli, G. (2005). Attachment and culture: Bridging relativism and universalism. W. Friedlmeimer, P. Chakkarath ve B. Schwarz (Ed.), *Culture and human development* (s. 92-113) içinde. New York, NY: Psychology Press.
- Rothbaum, F. ve Wang, Y. Z. (2010). Fostering the child's malleable views of the self and the world: Caregiving practices in East Asian and European-American communities. *Psychologie-Kultur-Gesellschaft* (s. 101-120) içinde. Berlin/Heidelberg, Germany: Springer.
- Rothbaum, F., Kakinuma, M., Nagaoka, R. ve Azuma, H. (2007). Attachment and amae: Parent-child closeness in the United States and Japan. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 465-486.
- Rothbaum, F., Nagaoka, R. ve Ponte, I. C. (2006). Caregiver sensitivity in cultural context: Japanese and US teachers' beliefs about anticipating and responding to children's needs. *Journal of Research in Childhood Education*, 21(1), 23-40.
- Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K. ve Morelli, G. (2000). Attachment and culture: Security in the United States and Japan. *American Psychologist*, 55, 1093-1104.
- Sanson, A., Hemphill, S. A., Yagmurlu, B. ve McClowry, S. (2011). Temperament and social development. P. K. Smith ve C. H. Hart (Ed.), *The wiley blackwell handbook of childhood social development* (2. Baskı, s. 227-245) içinde. Wiley Blackwell
- Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D. ve Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development*, 7(3), 283-298.
- Song, J. H., Cho, S. I., Trommsdorff, G., Cole, P., Niraula, S. ve Mishra, R. (2023). Being sensitive in their own way: Parental ethnotheories of caregiver sensitivity and child emotion regulation across five countries. *Frontiers in Psychology*, 14, 1283748.
- Spinrad, T. L. ve Gal, D. E. (2018). Fostering prosocial behavior and empathy in young children. *Current Opinion in Psychology*, 20, 40-44.
- Spinrad, T. L. ve Stifter, C. A. (2006). Toddlers' empathy-related responding to distress: Predictions from negative emotionality and maternal behavior in infancy. *Infancy*, 10(2), 97-121.
- Stacks, A. M., Muzik, M., Wong, K., Beeghly, M., Huth-Bocks, A., Irwin, J. L. ve Rosenblum, K. L. (2014). Maternal reflective functioning among mothers with childhood maltreatment histories: Links to sensitive parenting and infant attachment security. *Attachment & Human Development*, 16, 515-533.

- Steele, M., Kaniuk, J., Hodges, J., Asquith, K., Hillman, S. ve Steele, H. (2008). Measuring mentalization across contexts: Links between representations of childhood and representations of parenting in an adoption sample. *Mind to Mind: Infant Research, Neuroscience, and Psychoanalysis* (s. 115-138) içinde. New York: Other Press.
- Super, C. M. ve Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, 9(4), 545-569.
- Sümer, N. (2011). Kültüre özgü ilgi-bakım ve ebeveyn davranışlarının yapılandırılmış görüşmelerle derinlemesine incelenmesi. (Yayınlanmış proje raporu).
- Sümer, N. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. P. Erdman ve N. Kok-Mun (Ed.), *Attachment: Expanding the Cultural Connections* (s. 157-179) içinde. New York: Routledge Press.
- Sümer, N., Lubiewska, K., Aran, Ö., Głogowska, K. ve Żegleń, M. (2024). Maternal reflective functioning and intergenerational transmission of attachment orientations in Poland, the Netherlands, and Turkey. *Journal of Child and Family Studies*, 33(1), 288-303.
- Sümer, N., Sayıl, M., Kazak Berument, S., Doğruyol, B., Günaydın, G., Harma, M., ... ve Selçuk, E. (2009). Çocuğun gelişiminde bağlanma, ilgi-bakım ve aile dinamiklerinin etkisi. (Yayınlanmış proje raporu).
- Svetlova, M., Nichols, S. R. ve Brownell, C. A. (2010). Toddlers' prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child Development*, 81(6), 1814-1827.
- Şener, E., Yüceol, G., Aytaç, B., Bayraktar, A. V. A., Çakmak, Z. ve Yağız, S. Ç. (2022). Gelişimsel Niş Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 42(2), 397-426.
- Tam, M. J., Jewell, J. A. ve Brown, C. S. (2019). Gender-based harassment in early adolescence: Group and individual predictors of perpetration. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 62, 231-238.
- Tamis-LeMonda, C. S., Briggs, R. D., McClowry, S. G. ve Snow, D. L. (2009). Maternal control and sensitivity, child gender, and maternal education in relation to children's behavioral outcomes in African American families. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 321-331.

- Taylor, Z. E., Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Eggum, N. D. ve Sulik, M. J. (2013). The relations of ego-resiliency and emotion socialization to the development of empathy and prosocial behavior across early childhood. *Emotion*, 13(5), 822.
- Thomas, A. ve Chess, S. (1977). *Temperament and development*. Brunner / Mazel.
- Triandis, H. C. (1972). *The analysis of subjective culture*. New York: John Wiley.
- Trommsdorff, G. (2009). Culture and development of self-regulation. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(5), 687-701.
- Trommsdorff, G. ve Cole, P. M. (2011). Emotion, self-regulation, and social behavior in cultural contexts. X. Chen and K. H. Rubin (Ed), *Socioemotional development in cultural context* (s. 131-163) içinde. New York, NY: The Guilford Press.
- Trommsdorff, G. ve Friedlmeier, W. (2010). Preschool girls' distress and mothers' sensitivity in Japan and Germany. *European Journal of Developmental Psychology*, 7, 350-370.
- Trommsdorff, G. ve Rothbaum, F. (2008). Development of emotion regulation in cultural context. M. Vanderkerckhove, C. V. Sheve, S. Ismer, S. Jung, ve S. Kronast (Ed.), *Regulating Emotions: Culture, Social Necessity, and Biological Inheritance* (s. 85-120) içinde. Malden, MA: Blackwell.
- Van Ijzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2019). Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Current Opinion in Psychology*, 25, 31-36.
- Van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi, A. (1999). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 713-734) içinde. New York, NY: The Guilford Press.
- Vu, K. T., Cheah, C. S., Zhou, N., Leung, C. Y., Li, J. ve Yamamoto, Y. (2018). The socialization areas in which European American and Chinese immigrant mothers express warmth and control. *Parenting*, 18(4), 262-280.
- Vu, K. T., Cheah, C. S., Zhou, N., Leung, C. Y., Li, J. ve Yamamoto, Y. (2018). The socialization areas in which European American and Chinese immigrant mothers express warmth and control. *Parenting*, 18(4), 262-280.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2009). Varieties of altruism in children and chimpanzees. *Trends in Cognitive Sciences*, 13(9), 397-402.

- White, M. I. ve LeVine, R. A. (1986). What is an “ii ko” (good child)? H. W. Stevenson ve H. Azuma (Ed.), *Child development and education in Japan* (s. 55-62) içinde. New York: Freeman.
- Whiting, B. B. (1980). Culture and social behavior: a model for the development of social behavior. *Ethos*, 8, 95–116.
- Williams, K. E. ve Berthelsen, D. (2017). The development of prosocial behaviour in early childhood: Contributions of early parenting and self-regulation. *International Journal of Early Childhood*, 49, 73-94.
- Wilson, B. J., Dauterman, H. A., Frey, K. S., Rutter, T. M., Myers, J., Zhou, V. ve Bisi, E. (2021). Effortful control moderates the relation between negative emotionality and socially appropriate behavior. *Journal of Experimental Child Psychology*, 207, 105119.
- Yagmurlu, B. ve Altan, O. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, 19(3), 275-296.
- Yagmurlu, B. ve Sanson, A. (2009). Parenting and temperament as predictors of prosocial behaviour in Australian and Turkish Australian children. *Australian Journal of Psychology*, 61(2), 77-88.
- Yagmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-14.
- Yamaguchi, S. (2004). Further clarifications of the concept of amae in relation to dependence and attachment. *Human Development*, 47(1), 28-33.
- Yavuz, H. M., Korucu, I., ve Selçuk, B. (2022). Temperament and social development. P. K. Smith ve C. H. Hart (Eds.), *Wiley-Blackwell handbook of childhood social development* (3. baskı) içinde. Wiley-Blackwell.
- Ye, P., Ju, J., Zheng, K., Dang, J. ve Bian, Y. (2022). Psychometric evaluation of the parental reflective functioning questionnaire in Chinese parents. *Frontiers in Psychology*, 13, 745184.
- Zeegers, M. A., Colonesi, C., Stams, G. J. J. ve Meins, E. (2017). Mind matters: A meta-analysis on parental mentalization and sensitivity as predictors of infant–parent attachment. *Psychological Bulletin*, 143(12), 1245-1272.
- Ziehm, J., Trommsdorff, G., Heikamp, T. ve Park, S. Y. (2013). German and Korean mothers' sensitivity and related parenting beliefs. *Frontiers in Psychology*, 4, 1-9.

EK 1. PİLOT ÇALIŞMA

1. ÖRNEKLEM

Bu çalışma kapsamında, yaşları 26 ile 44 arasında değişen ($Ort.yaş = 34.13$, $S = 3.12$) 33 anneden veri toplanmıştır. 3 ile 6 yaş aralığında çocuğu olan annelere kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla ulaşılmıştır.

2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

2.1. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği

Ölçek, araştırmacılar tarafından annelerin reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerini ölçmek amacıyla mevcut çalışma kapsamında geliştirilmiştir (Ölçeğin geliştirilmesine yönelik ayrıntılı bilgi Ön Çalışma'nın *Veri Toplama Araçları* bölümünde sunulmuştur.) 16 madde ve 2 alt boyuttan (*reaktif* ve *proaktif* duyarlılık) oluşan ölçek, 5'li Likert tipi derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir. Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları; reaktif duyarlılık için .69, proaktif duyarlılık için .72, olarak bulunmuştur.

2.2. Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolar (Caregiver Sensitivity Interview; CSI)

Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolar, ilk olarak okul öncesi öğretmenlerin öğrencilerine gösterdiği duyarlılığı değerlendirmek amacıyla Rothbaum, Nagaoka ve Ponte (2006) tarafından geliştirilmiştir. Öğretmenler kendilerine sunulan 12 senaryo üzerinde, öğrencilerin ihtiyaçlarını öngörmenin mi (proaktif duyarlılık), yoksa ihtiyaçları ile ilgili açık işaretlerine yanıt vermenin mi (reaktif duyarlılık) daha önemli olduğunu, iki seçenektan birini (*forced choice*) seçerek belirtmişlerdir. Ziehm ve arkadaşları (2013) ise 12 senaryonun 5'ini seçerek (Öğretmenlerin okul bağlamında karşılaşıacağı durumlar olması nedeniyle 7 senaryo çalışmaya dahil edilmemiştir.) anneler ile bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada da anneler kendilerine sunulan senaryo üzerinde, reaktif ya da proaktif duyarlılık yanıtından birini seçmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada annelere yaptıkları

seçimin nedeni ile ilgili açık uçlu sorular yöneltilerek reaktif ve proaktif duyarlılık eğilimlerinin altında yatan nedenler araştırılmıştır. İki farklı kültürden (Kore ve Almanya) annelerin karşılaştırıldığı bu çalışmada, proaktif ve reaktif eğilimler açısından kültüre özgü farklılıklar bulunmuştur.

2.3. İŞLEM

İlk olarak, Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryoları (Caregiver Sensitivity Interview; CSI) geliştiren araştırmacılardan izin alınmıştır. Daha sonra, senaryolar araştırmacılar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevirisi yapılan 5 senaryonun anadile ve yazım kurallarına uygunluğu değerlendirildikten sonra, bir mütercim tercüman tarafından yeniden İngilizceye çevirisi yapılmıştır. Son olarak, senaryoların Türkçe ve İngilizce formları yazarlar tarafından karşılaştırılmış ve nihai hali verilmiştir. Daha sonra, Demografik Bilgi Formu, Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği ve Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolardan oluşan ölçek seti bir araştırma linki düzenlenerek (<https://www.onlineanketler.com>), kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla annelerle paylaşılmıştır. Ölçeklerin tamamlanması ortalama 5 dakika sürmüştür.

3. BULGULAR

Annelerin senaryolara verdikleri reaktif ve proaktif yanıtların sıklık değerleri ve yüzdeleri Tablo 13'te sunulmuştur. Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı Ölçeği alt boyutları ile reaktif ve proaktif duyarlılık senaryo puanları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. *Proaktif duyarlılık* alt boyutu ile proaktif duyarlılık senaryo toplam puanı arasında pozitif yönde ($r = .54, p < .001$), reaktif duyarlılık senaryo toplam puanı arasında negatif yönde ($r = -.54, p < .001$) ilişki olduğu bulunmuştur. *Reaktif duyarlılık* alt boyutu ile proaktif ve reaktif duyarlılık senaryo toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 13. Bakım Veren Duyarlılığına İlişkin Senaryolar'a Verilen Reaktif ve Proaktif Duyarlılık Yanıtlarının Dağılımları

Senaryolar (CSI)	Reaktif ve Proaktif Yanıtlar	n	%
Senaryo 1: Sizce bir anne,	a) Ne zaman yardım isteyeceğini bilebilmek için çocuğunu sürekli gözlemlemeli midir? (P)	10	30.3
	b) Çocuğun kendisi yardım isteyinceye kadar beklemeli midir? (R)	23	69.7
Senaryo 2: Çocuğunuz oynarken taşa takılıp tökezlemiştir fakat ağlamıyordur. Bu durumda,	a) Hemen yanına gidip onu teselli mi edersiniz? (P)	2	6.1
	b) Neler olacağını görmek için bekler ve çocuğunuz ağlamaya başlarsa yanına gidip teselli mi edersiniz? (R)	31	93.9
Senaryo 3: Eğer bir çocuk kendisini üzgün ve mutsuz hissediyorsa, sizce bir anne,	a) Çocuğun yanına gidip, onunla oturup konuşarak teselli mi etmelidir? (P)	15	45.5
	b) Çocuğun teselliye ihtiyacı olduğunda kendisine gelebileceğini bilmesini mi sağlamalıdır? (R)	18	54.5
Senaryo 4: Sizce bir çocuğun,	a) İhtiyacı olduğunda yardım istemesi mi daha önemlidir? (R)	32	97.0
	b) Yardıma ihtiyacı olup olmadığını annesinin sormasını beklemesi mi daha önemlidir? (P)	1	3.0
Senaryo 5: Günlük yaşamda ve tehlikenin söz konusu olmadığı durumlarda, sizce bir annenin,	a) Çocuğu isteklerini açıkça ifade ettiğinde ilgilenmesi mi daha önemlidir? (R)	31	93.9
	b) Çocuğunun ihtiyaçlarını önceden tahmin etmesi mi daha önemlidir? (P)	2	6.1

Not. R = Reaktif Yanıt, P = Proaktif Yanıt

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orjinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 06/08/2024

Tez Başlığı: Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkileri Açıklayan Faktörlerin İncelenmesi

Yukarıda başlığı verilen tezinin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin, 06/08/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezinin benzerlik oranı % 15 'tir.

Uygulanan filtrelemeler**:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezinin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Gülpembe Yüceol Akşit

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Gülpembe Yüceol Akşit	
	Öğrenci No	N16249114	
	Enstitü Anabilim Dalı	Psikoloji	
	Programı	Genel (Gelişim) Psikoloji	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Prof. Dr. Zehra Uçanok)

*Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY		Date: 06/08/2024
Thesis Title (In English): The Investigation of The Factors That Explain The Relationship Between Reactive and Proactive Maternal Sensitivity and Prosocial Behaviors		
According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/08/2024 for the total of 131 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 15 %.		
Filtering options applied**:		
1.	☒	Approval and Declaration sections excluded
2.	☒	References cited excluded
3.	☐	Quotes excluded
4.	☒	Quotes included
5.	☒	Match size up to 5 words excluded
I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.		
I respectfully submit this for approval.		
		Gülperembe Yüceol Akşit

Student Information	Name-Surname	Gülperembe Yüceol Akşit	
	Student Number	N16249114	
	Department	Psikoloji	
	Programme	Genel (Gelişim) Psikoloji	
	Status	PhD ☒	Combined MA/M Sc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Prof. Dr. Zehra Uçanok)

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 3. ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00001564412
Konu : Gülperembe YÜCEOL (Etik Komisyon İzni)

4.05.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 15.04.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001543263 sayılı yazımız.

Enstitünüz Psikoloji (Genel Psikoloji) Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi **Gülperembe YÜCEOL**'un **Prof. Dr. Zehra UÇANOK** danışmanlığında hazırladığı; “**Reaktif ve Proaktif Anne Duyarlılığı İle Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkileri Açıklayan Faktörlerin İncelenmesi**” başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 27 Nisan 2021 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 3E2766C7-75B0-4B82-B90A-7A3508EAF41C

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Sevdâ TOPAL

E-posta: yazimid@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 03123051008

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

